

Роман Купчинський

МІСЛЯВІКІАННЯ ОПОВІДАННЯ

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

МИСЛИВСЬКІ ОПОВІДАННЯ

НАКЛАДОМ В - ВА "НОВИЙ ШЛЯХ"

Вінніпер

1964

Торонто

Printed by the New Pathway Publishers Ltd.
Winnipeg, Manitoba.

НА СТЕПАХ

— Ніколай Пйітровіч!

Тиша. . .

— Гаспадін паручік!

Тиша. . .

— Вот завзятий мазєпінец. . . Пане поручнику!

— Прощу?!

— Спйотє?

Тиша. . .

— Питаю, чи спите?

— Ні! Будь ласка, заходьтє!

“Філя Ніколаєвіч”, власник бензинового млина в Великій Висці на Херсонщині, входить, у своїй хаті, в кімнату поручника УСС Жалинського. Входить і вже може вдєсятє питас:

— Скажітє, пажалуста, пачему ви не атвєчатє?

Тиша. . .

— Я добре знаю, що ви розумітє по-русски.

— Розумію. Але скажітє ви, чому ми маємo говорити по-московськи?

— Не по-московськи, а по-русски. Бо я руский!

— То чого ж ви сидитє в Україні?!

— Бо я на Україні родився, мій батько, мій дід теж.

— То ви українец?!

— Ні, я руский!

— А ті там у Рязані, чи Калузі?

— Це не рускі, це кацапи.

— Хай буде. Але якщо ви руский українец, то я з вами інакше не буду говорити. Я вже вам, Теофілю Миколаєвичу, стільки разів казав, а ви все своє.

Теофіль Миколаєвич довго дивиться на Жалинського, хмарить брови, їжить бороду, очима блискавки

кидає, але помалу брови виногоджуються, борода улягається, а сиві очі стають добрі й лагідні.

— Давайте, погодимось! — простягає свою широку міцну лапу і тисне щиро руку поручника — От так би й зразу! — радіє, так, ніби не він винен.

Вже два тижні Жалинський у Теофіля Миколаєвича на квартирі. Прийшов сюди з сотнею з Грузького, де стоїть вишкіл УСС. Зараз другого дня наказали йому господарі перейти на їх харч, а свій віддавати джурі, і загалом почуватися, як у себе вдома. За два тижні пізнав Жалинський усіх домашніх: Теофіля Миколаєвича, жінку його — Софію Іванівну і стареньку тітку жінки — Наталію Михайлівну.

Найкраще придивився до Теофіля Миколаєвича, бо з ним найбільше перебалакав.

І тепер бачить, що Теофіль Миколаєвич тримає щось за пазухою, бо хитро вміхається і аж пищить сказати. Але не каже, хоч як йому це трудно, щоб викликати більше зацікавлення.

— Ну, кажіть же, що там такого?!

Теофіль Миколаєвич ще хвилинку мовчить, а врешті каже:

— Поїдемо на охоту.

Жалинський забув, що слово “охота” не українське і треба було не розуміти.

— На полювання, куди?

— В степ.

— На дрохви?!

— На всяке. Дрохва не дрохва, лисиця не лисиця, заєць не заєць, куріпка — все.

— Лисиця?! До чого ж тепер лисиця, адже ж це початок вересня.

— Не шкодить. Б'ємо.

— І зайця ще не можна!

— А людей можна?! Б'ємо! . . .

— Хто ж робить це полювання?

— Директор сахарних заводів Вінокуров.

— Він мене не просив?

— Просив. Ось вам лист! — і Теофіль Миколаєвич витягнув листа з кишені.

— Що ж він там пише?

— Пише багато, але що ж, ви не розумієте по-руськи.

— Від Вінокурова зрозумію, це ж москаль.

— Хай вам буде — і прочитав листа.

А в ньому стояло, що такого й такого дня в такій годині, там і там з'їдуться мисливці на полювання, на яке Вінокуров запрошує Теофіля Миколаєвича Куценка і поручника Михайла Петровича Жалинського.

— Звідки ж він знає мене?

— Я йому сказав, що без вас не поїду.

— Дуже вам дякую, поїду.

— Прекрасно. Ходім вип'ємо чарочку з тієї нагоди.

Вийхали сотенним кіньми і звичайним возом, бо в Теофіля Миколаєвича коня і бричку — як казав — “революція забрала”. Їде тепер, дивиться на невеличкі обозні коні і зітхає.

— Ех, був же в мене кінь. Не кінь, а золото! Орловський рисак. Їздив я ним — мов на крилах літав. Чи повірите: ось до Ольвійополя 18 верстов буде. Поїхав я раз туди з жінкою і Наталією Михайлівною. Вертаємось і вже під хатою кінь настрашився кішки, скочив, вивернув сани, нам нічого, а Наталія Михайлівна зламала ногу. От я дав коневі їсти, напоїв і — до Ольвійополя по лікаря. Це було під вечір, а на рано привіз лікаря. Але що ж. Прийшла революція: дайш лошадь. Краще — думаю — лошадь, як життя. Дав. . . І повозку взяли. Десь там якийсь бандит і тим рисаком, і тією повозкою їздить, їздило б йому по ребрах. Але тепер маємо гетьмана, то всяка шушваль пропаде, як дим от ліца огня.

— Я цікавий, — обзивається Жалинський — як ви це все погоджуєте: гетьман, самостійна Україна і єдина неділима?!

— Не журіться. Вже воно якимось буде. Гетьман зробить так, як Хмельницький у Переяславі.

— І так само вийде на тому.

— Го-го, не ті часи. Вже ми тепер кацапам не дамося.

— Хто “ми”, Теофілю Миколясвичу?!

— Ех, з вами і не добалакаєшся. . . , Киньмо політику.

А помовчавши:

— Гляньте, Миколо Петровичу, який наш степ гарний!

— Властиво, це вже не степ, а поля. Я хотів би бачити правдивий степ, неораний.

— Але цей простір!

Я не степовик. Для мене треба трохи горбів. . .

— Вам ваші Карпати — краса!

— Я й не верховинець. Мені подобається околиця, де є горби, ставки і ліс.

— Будете мати сьогодні ліс. Навіть великий, яких 60 десятин буде.

Жалинський засміявся:

— Значить гайок такий. . .

— Гайок! Певне, що не тайга, але все ж таки чудовий степовий ліс. А опріч цього. . . — тут Теофіль Миколясвич прижмурих око — буде риба з п'якем.

Що такого?

— Риба з п'якем. І ви цю рибу маєте з'їсти, схрупати, отак о! — і показав своїми великими здоровими зубами, як Жалинський має хрупати.

— Не розумію. . . Риба з піском?!

— Не з піском, а з п'якем! . . Ви читали Тараса Бульбу?

— Читав.

— Пам'ятаєте Андрія, сина старого Бульби?

— Пам'ятаю. Його переманили поляки до себе.

— От і в цьому річ. Ми сьогодні, після полювання поїдемо на обід до одної з економій сахарного товари

стеа. Управляючим там є поляк, у нього буде обід. І в нього буде риба з п'яскем.

— Чекайте! Тарас Бульба, Андрій, економія, поляк і та ваша риба з п'яскем. . . Кажіть ясніше!

Теофіль Миколаєвич зробив таємничу міну, звернувшись очима і ткнув пальцем Жалинського в груди:

— На вас уся надія. . . Риба з п'яскем! . . .

І більше не хотів нічого сказати. . .

Іхали степовим шляхом, таким широким, що на ньому можна було б поставити селянську хату з господарськими будинками і ще знайшлося би місце на дві галицькі дороги. Обабіч шляху простягалися поля, такі розлогі, що тяжко були їх змістити в очах, а такі непорушні, як застигле море. Людина на тих полях виглядав як маленький, безпомічний човник на безмежному океані. Над полями здіймалася блакитна баня, така велика, що голова мусіла зробити півколо, коли очі хотіли глянути від обрію до обрію.

— Не бачу в вас ланів бараболь! — сказав Жалинський, блукаючи зором по рівних просторах.

— А хто ж картоплю в полі садить! Десь часом трохи коло хати, от і все. Зате гляньте, скільки буряків!

Справді буряків було багато. Зелень їх листя вже полиняла, декуди й пожовкла, але все ж відбивала від сірими піль, мов килим від глиняної долівки.

В ярку над маленькою річечкою був збірний пункт мисливців і гучків.

Стояло там уже кільканадцять повозів і бричок, а поміж ними і біля них крутився мисливський нарід, переважно великий, вусатий і бородатий. Збоку, на траві лежало з пів сотні гучків, молодих хлопців, дехто з них налив папіроску, решта лузала насіння.

Над ярком стояв радісний гамір басів і альтів, не тақ як у Галичині — тенорів і сопранів.

Сотенний віз підкотився до стада повозів і бричок. Підкотився трохи несміло, бо відчував, що він до цього шипшого товариства не підходить.

— Революція, видно, не всім забрала брички! — сказав Жалинський.

— Деякі мали більше, а деякі встигли вже відібрати — відповів Теофіль Миколаєвич.

— Наш віз між ними — як ворона між голубами.

Теофіль Миколаєвич задер голову і достойним рухом показав на себе і на Жалинського:

— Зате ми — як два орли між гайворонням!

Теофіль Миколаєвич був, видно, популярний серед товариства, бо як тільки спинився віз — мисливці юрбою посунули до нього.

— Філя Нікаєвіч! Здрастуйте! Здрастуй! . .

Теофіль Миколаєвич зліз з воза і пішов з рук до рук.

— Не тисни так! — казав до якогось велета. — Я ось вам заграничне шкло привіз, то зовсім роздушите! — і показав на Жалинського.

Цей стояв біля воза і ждав на познайомлення.

— Будь ласка! — попросив його Теофіль Миколаєвич.

— Микола Петрович Жалинський, поручник Українських Січових Стрільців! — сказав по українськи і почав його знайомити з приятелями.

В одному місці перервав, бо до гурту підійшов високий, худощавий пан з маленькою сивою борідкою і з рунницею на плечах.

Теофіль Миколаєвич підпровадив Жалинського до нього:

— Іване Івановичу, мій гість!

— Тепер мій! — засміявся директор. — Вінокуров! Дуже мені приємно, що ви не відмовились приїхати.

А тоді до товариства:

— Ну, панове. Вже, здається, всі?!

— Нема ще Михайла Павловича. — сказав хтось.

— На нього чекати не будемо. Він, кажуть, і на цей світ спізнився. Сідаймо і їймо! . .

Жалинський ще вespв познайомитися із рештою товариства і пішов до свого воза.

Але Теофіль Миколаевич викомбiнував краще:

— Ви відішліть свої коні до дому, ми поїдемо з директором, а ввечері ваші коні привезуть на обід мою стару. Директор просив сідати на його повіз.

Підчас їзди Жалинський приглянувся до господаря полювання — Вінокурова. Директор величезного підприємства, що мало багато тисяч десятин і кілька цукроварень, а який він безпосередний, не надутий, не натягнений. Не перший раз констатував Жалинський велику різницю між людьми бувшої царської імперії і західньої Європи, а передусім Австрії, а ще передусім Галичини, а ще більш передусім поляків з Галичини. Професор університету, генерал, дідич, чи директор банку — всі вони були в товаристві Іванами Михайловичами, чи Михайлами Івановичами. Це створювало далеко швидше добрий товариський настрій, бо в великій мірі затирало соціальні різниці. Ясна річ, що Івани Михайловичі, чи Михайли Івановичі не приходили зразу, після познайомлення, все ж таки декілька годин вистачало.

І тепер Вінокуров звертався до Жалинського через “часнадін паручік”, а Жалинський до Вінокурова через “пане директоре.”

Теофіль Миколаевич прислухувався до їх розмови, весь час підсміхався, а врешті каже:

— Дивіться, Іване Івановичу, то цей мазипинець вас розуміє, а мене, коли забалакаю по-російськи — ані в зуб.

Вінокуров глянув запитливо на Жалинського.

— Проста річ, пане директоре, — сказав весело Жалинський — тому, що Теофіль Миколаевич українець.

— Я тоже! . .

— Ви, пане директоре?! Ви ж великорос!?

— Правильно. Але раз я живу на Україні, так я українець.

— Державно так, але Теофіль Миколаєвич з походження українець!

— Да. Теофіль Миколаєвич “настоящий хахол.”

— В такому разі, скажіть, чи маю я право вимагати, щоб зі мною говорив нашою мовою.

Вінокуров усміхнувся, хвилину цікаво дивився на Жалинського, мов би його перший раз побачив, а врешті звернув погляд на Теофіля Миколаєвича.

— Так приятелю, пан поручник має рацію. Коли здержитися українська держава — мої внуки так будуть казати як він.

Теофіль Миколаєвич нічого не відповів, пустив зір на поля і блукав очима по далеких просторах

— Гляньте! — скрикнув у певному моменті і показав рукою. — Миколо Петровичу, с в вас бінокль, давайте!

— Що такого? — питався Вінокуров.

— Може нічого, а може щось. . . Там під горбом, бачите! На стерні, на ліво від буряків! . .

Жалинський подав Теофілеві Миколаєвичу далековид, а сам напружив зір і дивився у вказаному напрямі.

На схилі, майже під самим обрієм сіріло дев'ять предметів, ніби дев'ять каменюк.

Теофіль Миколаєвич дивився хвилинну крізь далековид.

— Йй Богу дрохви. Іване Івановичу, подивіться ви! . .

Вінокуров казав спинити коні і спокійно їдивлявся в долину.

— Вони! — крикнув радісно. — Як думаєте, варто посвятити пів дня? — звернувся з запитом до Теофіля Миколаєвича.

— Ясно!

— Я так само кажу — підтвердив Жалинський. — Для мене дрохва — як слон.

— В такому разі злазимо! — вирішив Вінокуров і зіскочив з повозу.

Інші везла під'їжджали і спинялися біля них.

За часок усі мисливці згуртувалися коло Вінокурова, а цей пояснив плян:

— Одні їдуть направо, другі наліво, треті лишаються на місці і за годину під'їжджають просто. На пів верстви від дροхвів спиняються і розходяться на боки. В той спосіб утвориться велике коло, що замкне дрохви. Тоді всі їдуть до середини.

— Шкода, що тепер сіль дорога, а то був би взяв, посппати на хвіст! — кепкував якийсь Михайло Іванович.

— Але недопечений хліб легко дістати! — відповів теж якийсь Іван Михайлович.

— Нащо?

— Дуже добре ліпиться до язика.

Частина мисливців і гучків рушила в один бік, частина в другий, решта лишилася на місці.

Вінокуров, Жалинський і Теофіль Миколаєвич поїхали першими наліво. Спершу була польова доріжка, але вона йшла в напрямі дрохвів, і треба було скрутити на стерні.

Зїхали в видолинок і дрохви зникли з очей.

— Коли б Бог дав бодай під'їхати близько! — просився Жалинський.

— Під'їхати під'їдемо — запевнив Теофіль Миколаєвич. — Але я хотів би, щоб ви стріляли.

— За це я не ручу — казав Вінокуров. — Дрохва дуже чуйна й осторожна птаха. — Але скажіть, чи не гарно ото їхати на них. Заєць, лисиця — пождуть.

— І розкажете опісля у Львові, як то ми на дрохви під'їжджали — докинув Теофіль Миколаєвич. — Знаєте, не раз пізно восени, коли мороз росу зітне, то їм крила обмерзнуть і вони не спроможні підлетіти. Отоді добре на них полювати. Але треба йти перед сходом сонця, поки сонце ще обморозі не стопило.

— В нас і тепер такі речі роблять, — відізвався Вінокуров. — Але рідко приходять до стрілу. Ще найкраще тоді кулею бити.

Їхали весь час стернею, заки знову натрапили на польову дорогу і тоді їзда пішла швидше. Вінокуров що раз дивився на годинник. Жалинський оглянувся і бачив, що подорозі лишаються мисливці і гучки, значить робиться коло.

В одному місці Вінокуров казав погоничеві скрутити направо — знак, що об'їзд дрохвів закінчується. Але з протилежного боку не видно було ніяких людей.

— Певно ще не доїхали — догадувався Теофіль Миколаєвич.

— Або переїхали задалеко — сказав Вінокуров. — Я їм доручив орієнтуватися на час. — Щоб тільки не виїхали просто на дрохвів. Мусимо їхати далше, аж натрапимо на лінію мисливців.

Минуло ще десять мінут і справді наткнулися на праве крило.

— Злазимо! — закомандував Вінокуров. — Теофіль Миколаєвич наліво, я направо, пан поручник на місці. За п'ятнадцять хвилин минає година, тоді підходимо. Дрохви десь за горбом, як будемо мати щастя — дрохви підуть під горб. Ну! ні пуха, ні пера! — закінчив російським мисливським побажанням.

Інші мисливці, побачивши, що Вінокуров спинився, спинилися й собі та розпускали розстрільну.

За чверть години всі рушили.

Перед Жилинським поле легко підносилося вгору. Він не міг зорієнтуватися, чи саме проти нього сидять за горбом дрохви, але знав, що там вони десь є. Рідка і незвичайна птаха визвала в ньому мисливську лихорадку, розширила очі, прискіпила биття серця. Забив він у своєму житті два дики, кілька цапів, бував на полюваннях і засідках, але ніколи ще не хвилювався так, як ось тепер. А може й хвилювався так само, але забув... Коли б якнайшвидше на горб, щоб не втратити бодай чудового виду, як зірвуть дрохви. Знав, що з усіх боків звужується перстень мисливців і гучків, і що

хвилина зриву двохвів недалеко. Тому не завважив, що вирвався наперед і швидким кроком йде під горб.

Діана, богиня ловів, була для нього ласкава. Не заласкава, але все ж таки... В певному моменті побачив напроти себе дев'ять великих птахів, що тягнули в його сторону, піднімаючись чимраз вище й вище. Видно, степові розумниці побачили, що нема їм куди тікати і піднеслися в повітря. Жалинський відрухово присів, щоб зробитися менше помітним. Дрохви летіли швидко, аж дивно швидко, коли брати на увагу, що птаха важить 16 кілограмів, а навіть більше. Якийсь масетат бив від них, подібно, як б'є він від перелітаючих жураєлів.

Чи сірий військовий однострій Жалинського найменше відбивав від стерні, чи так захотів бог припадку — дрохви перелетіли понад Жалинським. Хоч це було добрих сто кроків гін не видержав: підніс рушницю і випалив раз і другий. Дрохви не зазначили пострілу, підтяглися вгору і вихром понеслися у безмежжя полів.

Ще сірили на синьому небі, як Теофіль Миколаєвич рушив у сторону Жалинського і вже здалеку вимахував капелюхом.

Жалинському зробилося встидно. Стріляв на далеку віддаль, хто знає, може яка шротина поранила, рушниця Завера б'ють на сто кроків! Будуть люди сміятися, що вибив вікно в небі... Нехай!...

Розкіш стрілу була більша, як буде встид.

— Чудесно! — викликавав Теофіль Миколаєвич. Він аж підбігав, так спішився.

А підійшовши клепає Жалинського по плечах і на радощах говорив:

— Дуже тішуся, що це ви, а не он той кацап! — показав головою на Вінокурова.

Вінокуров не чув цього, але, як зблизився, то перше його слово було:

— Дуже тішуся, що це ви, а не який там херсонський хахол.

— Бачите! — заскалив око Теофіль Миколаєвич.

— Я про нього так гарно, а він на мене з хахлом!... Ну, кажіть, як летіли і як ви стріляли?

І Жалинський розказав, скоротивши на десять кроків віддаль.

— Далеко! промовив Вінокуров. — Дрохва тверда, пір'я туге, шріт як у подушку б'є.

Нічого! — потішав Теофіль Миколаєвич. — Я все таки дуже радий, що ви прийшли до стрілу. Коли б так, бісові діти, трохи нижче — оце було б!...

Усі мисливці бачили, що дрохви піднялись угору, то їй не треба було давати знаку на збірку. Інструкція Вінокурова була — зібратися на правому крилі, тому ні затримки, ні зайвих питань не було. На східній Україні три речі йдуть дуже справно: спів, танець і полювання.

За малу годинку мисливці і гучки слухали вже нової інструкції.

Беремо оцеї ланок буряків — показав рукою Вінокуров. — Об'їздиво зправа і зліва, відстань між людьми --- сто кроків, коли замкнеться котел, — рушаємо.

“Ланок” буряків був нічого собі. Коли Жалинський почав підходити, то довго ще не бачив нікого напроти себе. Правда, поле було трохи горбате, але й без цього 800 десятин — не жарг. Звірини було мало. Направо від Жалинського стрілив раз Теофіль Миколаєвич, але видно дав хука, бо нічого не підіймав, десь далеко впали два стріли, а так — тиша. Мисливці зближались чим раз більше до себе, з-за горба вже виринули постаті. На ліво стрілив Вінокуров і поцілів, бо за хвилину підняв трофей і потряс ним у повітрі. “Засць!” — подумав Жалинський і в цій хвилині вискочив перед ним зайчик. “Молодий ще, хай іде!” — сконстатував і не стрілив. Зайчик скрутив на Вінокурова, той стрілив, потім ще хтось за Вінокуровим. За якийсь час випурхнули перед Жалинським чотири куропатви. Жалинський стрілив і одна грудкою впала на землю.

— Урра! — крикнув Теофіль Миколаєвич.

Жалинський підняв куропатву і цікаво розглядав її: була менша від подільської і більше сіра. Пригадав

собі, що такі куропатви були раз залетіли в Галичину, а навіть у Німеччині появилися. Степові!

Котел скінчився. Впали дві куропатви і два зайці. Вінокуров був героєм кітла. З тріумфом показував свою добичку — лиса.

— Проклята лисиця! — говорив. — Вискочила за мною, ще трохи був би прогавив.

І лис і зайці були на багато менші, як на заході України. Жалинський аж тепер побачив, що перед ним устав був не малий зайчик, а дорослий заєць.

Полювали і проходом, і кітлами, забили ще два зайці, і врешті дійшли до гордості околиці, до ліска, що зварся не ліском, а лісом.

— Отут ми постріляємо собі — казав Теофіль Миколаєвич. — З полів збігаються сюди і лисиці, і зайці, навіть ворки бували...

Мисливське товариство посідало під лісом... Хтось рипив, хтось закусив, а загально — балакали.

До Жалинського підійшов якийсь низький, шпакотавий пан.

— Цінціборський! — представився і дуже фасонно вклонився. — Пан поручник, як я чур, зі Львова?! — сказав по-українськи.

— Так.

— Ох, як би я хотів побувати хоч раз у Польщі! — і завернув очима.

Жалинський здивовано глянув на нього:

— Львів не є в Польщі!

— Ох, я знаю. Це Австрія. Але був колись. А ми тут даліше називаємо по-старому.

— А ви, пане...

— Цінціборський...

— Ви, пане Цінціборський, поляк?

— Так, Я є, власне, управляючий одної економії. І тішуся що буду мати гонор гостити сьогодні пана поручника в нашій хаті.

— Дякую. Дуже мені буде приємно.

— А пан поручник, очевидно, вміє по-польськи?!

.... Вмію.

— Ох, то дуже тішуся. Ми так рідко коли чуємо

польську мову . . . Прошу до мене сказати пару слів по-польськи!

Жалинський ніколи не був би припускав, що далеко на степах України буде говорити по-польськи. Ходив до української гімназії, польську мову вживав рідко і наперно зле нею говорив.

Щоб зробити приємність пану Цінціборському забалакав до нього по-польськи.

Пан “управляющий” примкнув очі і розкошувався, а може тільки вдавав, що розкошується.

— Ох, як прекрасно пан поручник говорить.

— А ви дуже добре вмієте по-українськи.

Цінціборський легковажно махнув рукою:

— Яка та моя мова. Проста. Але я до простих людей мушу по-малоруськи

Підійшов Теофіль Миколаєвич.

— А, Зигмунт Казимирович! Здрастуйте!

І обидва перейшли на російську мову.

Вінокуров дав гасло вирушати.

Теофіль Миколаєвич пішов з Жалинським.

— Що вам цей наш ляшок балакає?

— Нічого такого. Казав, що хотів би поїхати до Львова, бо ніколи не був у Польщі.

— От, “кічливий лях”! А ви що?

— Я казав, що Львів не Польща.

— Для них усе Польща: Гумань, Кам’янець, Львів. Навіть тут пів-на-пів.

А все ж таки по-українськи добре балакає.

— Вони всі вміють. Але це зі злости. Не хочуть до селян говорити по-російськи.

— Бодай те добре.

— Я теж із селянами балакаю по-українськи. . .

— І зі мною. . .

— Нема ради, Миколо Петровичу, давніше не треба було!

— Чи то тільки потреба визиває мову. . . Але тепер уже й потреба буде.

— Може бути, не перечу. . .

Ввійшли в ліс. Дикий, густо підшитий, але це тіль-

ки додавало йому чару. Над кущами й молодником здіймалися старі, кріслаті дуби, буки й липи. Траплялася й верба, але така, що не дарма запорожці робили з таких верб чайки. Це не галицька — кошлава й не величка, а висока й широка, з могутнім, рівним стовбуром.

Ніхто цього лісу не доглядав, хіба сонце й дощ, ніхто його не тривожив, хіба степовий вихор і весняний грім. Стояв собі серед щирого поля, як зелений острів серед океану, давав звірині й пташні захист, а людям тінь і приємність для ока.

Мисливці йшли мовчки лісовою доріжкою. Вінокуров наказав тишу, але хоч би й був не наказував — усі напевно стихли б, як стихають гамірливі прочани при вході до храму.

Прорубів у лісі не було, то й оступів не можна було робити правильно, обступали на око.

Вінокуров поділив ліс на три частини: від поля до доріжки — перший оступ, до потічка — другий, а там — третій.

Розставилися на доріжці і почався погін.

Жалинський стояв біля грубого дуба, маючи перед і за собою маленьку галявину. Зараз, як тільки гучки рушили, вискочив на галявину лис, але так моментально скрутив у корчі, що Жалинський не встиг вистрілити. Лис видно вийшов на когось, бо за хвилину впали на лівому крилі два постріли.

Нараз побачив, як з гуцаку вийшло якесь звіря, жовтаво-сіре і скочило на дерево. Що воно таке? — подумав. — На вивірку завелике, на куніцю заясне.

Так заглядав за звірком, що прогавив зайця, який нимгнув йому майже попри ноги. Врешті побачив. Звірок показався із-за стовбура, виліз на грубу гілля і положився на ній, мов би чатував на щось. Кіт! — Жалинський стрілив і звірка неначе здмухнуло з гілля — упав у траву.

Коли підійшли гучки, казав одному з них підійняти

свій трофей. Дивний був це кіт. Від голови до грудей рудавоцеглястий, а далі до хвоста сірий з чорними пасмужками. Вінокуров, що підійшов був до Жалинського, теж цікаво розглядав цю дивовижу.

— Знаєте, що це таке? — спитав Жалинського.

— Мішанець!?

— Ні, пане поручнику. Він був цілий цеглястий, але як здичів — почав пристосовуватись до свого довкілля, і тому поростав шерстю такої краски, яку мають дикі коти. Цікаво, що це починалося від хвоста.

— Значить, за пару років він був би. . .

— Так є, він був би цілий сірий.

Жалинський хотів уже кинути kota в купці, але Вінокуров здержав:

— Не кидайте. Інтересний випадок, покажемо всьому товариству.

І казав одному з гучків віднести kota до везел, що стояли під лісом.

— Миколо Петровичу, ви стріляли? — питався Теофіль Миколаєвич, коли переходили на другий оступ.

— Так. Забив здичілого kota. Як баран, а краскою півцеглястий і півсірий.

— Хтось виніс котя і лишив у лісі.

— Або сам пішов. Почав уже змінити краску із цеглястої на сіру. Вінокуров казав його віднести, покаже всім.

В другому оступі Жалинський навіть не стріляв, а в третьому забив яструба.

Зараз на початку погону Жалинський побачив уже його над собою. Яструб плив низько, але швидко, Жалинський стрілив навскидь, почувся пискливий скрегіт і хижак упав на землю. . .

— Щось ви сьогодні на шкідників завзялися! — жартував Теофіль Миколаєвич, коли вже скінчили третій оступ і йшли на місце збірки.

— Так їм і треба. Нехай не нищать України.

— Масте рацію — зазем'явся Вінокуров. — Вистрі-

ляти їх! Зате падіть пожиточні звірята, хочби вони й замандрували з чужини.

— Але тільки тоді, як спеціальна комісія ствердить, що вони справді пожиточні — сказав Теофіль Миколаєвич і глипнув на Вінокурова.

— Стріляйте, Миколо Петровичу, стріляйте! — крикнув Вінокуров.

— Що, де?! — оглянувся Жалинський.

— А ось! — і показав на Теофіля Миколаєвича. — Шкідник! Хахол з хахлів, а Росію в Україні насаджує.

Теофіль Миколаєвич усміхнувся, але так, як би кислицю з'їв, і на диво, нічого не відповів. Видно постріл Вінокурова був цільний.

Прийшли на місце збірки. . .

— Панове! — кликнув Вінокуров, — полюсмо ще, чи може їдемо на обід?!

— Я думаю їхати — обізвався Цінціборський. — Борц стигне, панове!

— А хорілка вітріс! — повторив Вінокуров.

— Шкідник, не вмє “ге” — сказав півголосом до Жалинського Теофіль Миколаєвич.

— Так, як же буде? — питає мисливців Вінокуров.

— Раз вітріс, треба рятувати! — загув басом старий сивий дідуган, теж по українськи.

— А ви, пане поручнику!? — звернувся до Жалинського Вінокуров.

— Риба з п'яскем! — шепнув Теофіль Миколаєвич.

— Що ж, пополовали ми гарно! — сказав Жалинський. — Один заць більше, один менше — яка різниця! Борц стигне, горілка вітріс: . .

Вінокуров махнув рукою:

— Значить, їдемо. Зигмунте Казимировичу, поладуйте гучків. А ми, панове, огляньмо нашу здобичу.

Багато оглядати не було що — два лиси, вісім зайців, чотири куропатви, яструб і кіт.

Найбільше уваги притягнув кіт.

— Що робите з ним? — звернувся до Жалинського худощавий, з чорною борідкою учитель гімназії.

Жалинський здвигнув плечима:

— Викину в куці.

Так дозвольте мені взяти його. Я його оббілюю і шкуру буду показувати учням. Незвичайно цікавий випадок.

— Прошу дуже.

— Спасибі!

І різнобарвний кіт помандрував з учителем.

Повіз за повозом, бричка за бричкою рушили з-під лісу. Вінокуров з Теофілем Миколаєвичом і Жалинським їхали попереду. Коні директора, вистоявшись, ішли тепер бистро, так, що не тільки підганяти їх не треба було, але погонич ще стримував, додаючи якийсь комплімент.

— Ух, іроде триклятий. Чого преш як машина. . .

Коли виїхали на широкий шлях, Вінокуров оглянувся.

— Я так і знав — вигукнув. — Сидоре, переганяють!!

Погонич гляннув назад себе і змієця попустив віжки.

Теофіль Миколаєвич оглянувся собі, а за ним і Жалинський.

Пара високих “каштанів” ішла чвалом і швидко зближалася до їх повозу.

— Сидоре! Во всю! — крикнув Вінокуров і встав з сидження.

Сидорові не треба було додавати жару. Цвігнув батіг, коні рванули вперед і понеслися вихром по дорозі. З-під копит і з-під коліс піднялася курява. Ворожі каштани майже зникли в ній, тільки голови виринали час від часу, мов би вигулькували з брудної води.

— Іроде триклятий, не приставай! — покрикував Сидір і захоплював ірода батоєм.

“Каштани” показалися з боку. І там чути було вигуки, і там ляскав батіг по якимсь “іроді”.

Теофіль Миколаєвич встав і собі.

— Іване Івановичу, не дамось! Сидоре, натискай!

І Сидір натискав.

Жалинський бував на перегонах, але не на таких, як ось ці. Спершу ціла історія виглядала йому на смішну забаву, але коли “каштани” дійшли до пів їхнього повозу, тоді й Жалинського взяло. Він схопився з сидження і став поруч Теофіля Миколаєвича та Вінокурова.

— Сидоре! — крикнув. — П'ять карбованців!!

А “каштани” вже дійшли до дишля.

— Шість! — загув Теофіль Миколаєвич.

Вінокуров глянув на суперника і підніс нагороду:

— Десять!

Коні, видно, відчували десятку, бо рванули з усіх сил і ворожка бричка знову опинилася в половині повозу.

Але, здається, й там ішла ліцитація, бо за хвилину “каштани” в шаленому темпі дійшли вдруге до дишля.

— Сидоре! — репетував Вінокуров. — Беруть нас.

Сидір шмагнув коні раз і другий, але ситуація не змінялася. Навпаки, виглядало, що “каштани” ще на метр підійшли.

— П'ятнадцять карбованців! — ричав Теофіль Миколаєвич.

Чи ціна була замала, чи Сидір почав упадати на дусі, а може й коні на силах, досить, що ворожі “каштани” зрівнялися з ними. Компромітація висіла на волоску.

— Сидоре! Дві бутилки спирту! — аж запіяв Жалинський.

І сталося диво. Коні, почувши про спирт, наче дістали крила. Витягнулись як струни і пішли таким чвалом, що “каштани” з'їхали спершу до половини повозу, а далі й зовсім лишилися позаду.

Ще кількадесят метрів перегонної їзди — і Сидір сповільнив темпо.

— Славно, Миколо Петровичу — сказав Вінокуров до Жалинського, перший раз називаючи його не по прізвищу, а по батькові. — А я, їйбогу не знав, що мої коні так люблять спирт.

— Але й коні ваші, Іване Івановичу, — як вихор.

— А Сидір що, не козак! — радів Теофіль Миколаєвич і тріпав Сидора своєю лапою по плечах.

За той час каштани зрівнялися з повозом Вінокурова і якийсь грубий, чорний добродій крикнув:

— Не тіштеся Ми були б вас напевно взяли, але мені коней було шкода.

Квартет реготу був відповіддю на очевидну неправду.

— Може бути, — відгукнув Вінокуров — з'їдьте ж тепер паб'ік і спочивайте!

— Брешіє, арм'яшка! — сказав півголосом Теофіль Миколаєвич.

— Хто це такий? — спитав Жалинський.

Малий поміщик, Олександр Карапетович Мікаджіян.

А обернувшись до брички крикнув:

— Олександр Карапетовичу, було злізти і пішки нас переганяти.

— Але з вами. Злазьте — будемо пробувати!

— Не можу, борщ стигне!

— І хорілка вітріє! — додав Вінокуров.

Вїїхали на горб і враз розгорнувся перед ними двір. Великий парк чи сад окружав з трьох сторін широкій одноповерховий дім, спереду стерегла в'їзду мурована брама, а ззаду, від поля заступали доступ господарські будинки.

— Ось уже і Цінціборн! — сказав Теофіль Миколаєвич.

— Чи справді так воно називається? — здивувався Жалинський.

— Ні! — засміявся Вінокуров. — То Теофіль Ми-

Миколаевич так називає, бо там живе Зигмунт Казимирович Цинціборський.

— А має він родину?

— Так, жонатий, і дочка в нього є. І навіть гарна.

— Риба з п'яском! — підніс у гору палець Теофіль Миколаевич.

— Ага! То це та ваша риба з п'яском.

Вінокуров зореготався.

— Теофіль Миколаевич пошисується знанням польської мови. Тільки й усього, що та риба з п'яском.

— О, вибачайте. Ще знаю дещо. Наприклад “дуже гарно” . . .

— Як же ж воно буде?

— Бардзо гарно.

Вінокуров подивився на Жалинського, чи справді воно так, але не потребував і питати, бо Жалинський аж душився від сміху.

— От, бачите, який наш Теофіль Миколаевич пошислює! — сказав Вінокуров. Міг би в Варшаві вчити.

— На Херсонщині і цього досить — сказав Теофіль Миколаевич.

А я чув, що на Таврії є багато селян-поляків! — сміється Жалинський.

— Є трохи, але вони ще менше знають по-польськи, як я.

За той час коні в'їхали в браму і гарною доріжкою відїхали під дім.

На веранді чекав на них Цинціборський вітаючи гостей усмішкою і руками. А біля нього об'ємиста пані, ціла в радощах.

— Гого! Зигмунт Казимирович, ви вже тут!?

Пан Цинціборський збіг по ступеньках і вдоволено заговорив:

— Обов'язок господаря, Теофілю Миколаевичу, Я навпрошки, коротшою дорогою!.. Вітаю шановних панів — і низько вклонився, прикладаючи руку до грудей.

А підвівши Жалинського до пані сказав по-українськи:

— Дозвольте познайомити вас з моєю дружиною.

Корпулентна пані Цінціборська кокетливо кивнула головою і молодечо затріпалася:

— Ах, чула, чула, що пан поручник прекрасно говорить по-польськи.

Видно, Цінціборський встиг уже повідомити жінку про свою розмову з Жалинським.

— Де там прекрасно! — сказав поручник. — Пан Цінціборський перехвалив мене.

— Мамусю, провадь гостей до умивальні — звернувся Цінціборський до жінки, тепер уже по-московськи.

Пані Цінціборська рушила з вихилясами наперед, а мисливське товариство за нею.

Проходячи через передпокій Жалинський побачив у другій кімнаті якогось австрійського старшину і кілька дівчат коло нього.

— Хто це такий? — спитав Вінокурова.

— Офіцер постачання, капітан Цігель. Розумієте: постачання, також і цукру, і зробив такий рух, ніби: нема ради.

Обмитий і сьак-так причепурений ввійшов Жалинський до кімнати.

— О гот зай данк! (Богу дякувати!) — скрикнув капітан по-німецьки, і підійшов до Жалинського. — Нарешті буду мати перекладача. А то знаєш, ніяк не можу порозумітися, а дівчата як феї, як зорі, як мрії. . .

Жалинський глянув на капітана і аж полегшало йому на душі: перед ним стояла мала груба бочка, з великим червоним носом і вільгельмівськими вусами.

“Певно якийсь броварник, або горільник” — подумав.

— Звідки ж ви, пане капітане, знаєте, що я можу бути за перекладача?

— Сказали мені, що ви Український Січовий Стрі-

лець. Господар казав, пан Ценцібер, чи як там.

Підійшли до гурту панночок, що цікаво розглядали Жалинського.

— Ах, ви австрійський руский!? — казала широколиця білявка.

— Ні, пан поляк з Австрії! — перечила висока теж білявка, з довгим носом.

— Ні одне, ні друге. Я українець.

— То я сестем українна полька, а пан з Галіції. . .

— Там також українці, чи як поляки звикли називати — русини.

— Ах, тепер розумію! Чому ж ви себе називаєте українцями?!

— А чому поляки називають себе поляками!?

— Не розумію!?

— Чому не ляхами?

— То все одно.

— В нас так само. Старша і новіша назва.

Капітан Цігель стояв як на турецькій проповіді, нічого не розуміючи. Врешті звернувся до Жалинського:

— Ви тут про політику, здається. А я хотів про любов. Як “любов” по російськи?

— По російськи не знаю. По українськи “кохання”.

— О! Ко-хан-я! — підкрутив вус і таким оком глянув на широколицю білявку, що та напевно зрозуміла б, коли б і не розуміла.

— Кохання, сто рус: “любоф! — сказала сміючись.

— А польніш: “мілосць” — додала від себе та з довгим носом.

— Цу філь! (Забагато!) — викрикнув капітан. — Встане: ко-хан-я! . .

Всі засміялися.

— Миколо Петровичу! — почув Жалинський голос Тесфіля Миколасвича. Обернувся і побачив, що той його головою кличе.

— Що такого? — спитав підходяючи.

— Ви там якісь теревені точите, а риба з п'яскем пропадає.

— Коли така, як ці чотири грації, то можете не показувати.

— Побачите — скажете, а ось незадовго підемо обідати, так ви біля мене сідайте.

— А не коло риби з п'яскем?

— Вона не знати, чи сяде. Домашня.

— Покажіть же нарешті її!

— Ходіть!

Повів його в другу кімнату і заглянув крізь вікно.

— Єсть! Ось погляньте!

На городці уставлені були столи в підкову, вже понакривані, а довкола крутилися жінки і розкладали тарелі.

— То обід буде надворі!? — сказав Жалинський.

— А не краще? Погода, тепло, чого в кімнатах дуситись. О, бачите, ця! — тикнув пальцем Теофіль Миколаєвич.

Напроти вікна стояла панночка, в білім хвартулку і рахувала накриття. Її палець мандрував від тареля до тареля і доїхав саме до середини, як раптом спинився і застиг у повітрі. Дівчина піднесла очі і глянула в вікно.

— Доброго здоров'я Софіє Зигмунтівно! — сказав Теофіль Миколаєвич.

— Ах, Теофіль Миколаєвич! Їсти вже певно хочете. Зараз буде все готове.

— Їсти б їв, але зубів уже нема. Зате оцей поручник го-го, зуби як ножі, з кістками схрупає.

Дівчина глянула на Жалинського веселими карими очима і навіть не почервоніла.

— Невже-ж?!

Жалинський вклонився і промовив по українськи:

— Прошу не вірити Теофілеві Миколаєвичу, в мене зуби теж не надзвичайні.

— Софі! — кликнула ніби з французька, пані Цінціборська. — Преси до обіду!

Дівчина скинула хвартушок, ще раз усміхнулася до Теофіля Миколаєвича і пішла до хати.

— Ну?! — заскалив око Теофіль Миколаєвич.

— Я, правду сказати, добре ще не розглянув — відповів Жалинський. — Виглядає нічого собі. —

— Добре нічого собі! — обрушився Теофіль Миколаєвич. — Дівчина як квітка, біда тільки, що ляшка.

— Не виглядає на польку. Чорнявка, карі очі. . .

— Від нашого білого хліба чорна стала. Тільки носик польський, перкатенький. А так — козачка, як на картині.

— Не хваліть занадто, Теофілю Миколаєвичу, бо ще готова повторитися історія Андрія з “Тараса Бульби”.

Теофіль Миколаєвич зробив міну старого Бульби і, завернувши грізно очима, процідив крізь зуби:

— Уб'ю! Оцими руками задавлю вас!

— І задавив би, ручки ж як у Кожом'яки — засміявся за їх плечима Вінокуров. — За що це ви так?

— Нехай Микола Петрович каже!

— Національна гордість — сказав і собі сміючись, Жалинський.

— Серйозна справа. Але покищо ходім, бо борщ стигне.

— І горілка вітріє.

Борщ ще не стиг, бо ще його не було, але горілка була і вже почала дуже швидко вітріти.

На столах стояли різних видів пляшки з усілякими наливками, настоянками, а то й чистою “миколаївкою”.

Теофіль Миколаєвич, заки сісти, повів Жалинського знайомитись із Софією Зигмунтівною.

— Хочу, щоб ви придивились, — казав — а то прогавите.

— А ти куди? — спитала його рідна жінка.

— Да тебе, голубко, привітати, а Микола Петрович ручку поцілувати — і заскалив око.

— Не плети! Миколо Петровичу, скажіть, куди?

— Софіє Іванівно, скажу правду. Я просив Теофіля Миколаєвича запізнати мене з панною Цінціборською.

— Ось як! А він мені голову завертає.

— Що значить завертає?! Не випадає ж Миколі Петровичу казати, що як тільки тебе побачив, так: ходім і ходім до Софії Іванівни.

— До Софії вірю, але не до Іванівни. Ну, йдіть, ідіть, тільки щоб з вами, Миколо Петровичу, так не було, як з нашими чоловіками, нібито ляшка й ляшка, а всі за нею очі видивляють. . .

— А я тобі правду скажу: як вона не впаде за мною, а я її не хочу. Ти одна моя. . .

Софія Іванівна махнула рукою і вже те “на світі” не почувала. Пішла між жіноцтво.

— Ви “Запорожця за Дунаєм” бачили? — спитав Жалинський.

— Ну, якже-ж ні, і не один раз. Брати Тобилевичі з-під Єлисавету, не раз ставили. Але, до чого ви це?!

— Так, пригадалося мені. . . Геніяльна штука.

— То ви думаєте, що ніби я боюся жінки?

— І Карась теж не боявся.

Теофіль Миколаєвич засміявся:

— Як “Запорожець, то Запорожець”, ходім до небоги — і почав приспівувати: “Та спасибі, до небоги трапив якомсь ночувать”.

Панна Цінціборська саме садовила капітана Цігеля, а побіч нього широколицію білявку і довгоносу польку. Капітан усміхався до них, але видно було, що своє “кохан-я” дуже радо переніс би на Цінціборську. Та вона не мала тепер часу, швидко відірвалася від капітана і влетіла просто в руки Теофіля Миколаєвича.

— Софіє Зигмунтівно, дозвольте вас познайомити з паном поручником Миколою Петровичем Жалинським.

— Ми вже властиво знайомі — сказала подаючи руку Жалинському.

— Тільки крізь вікно — сказав по-українськи Жалинський.

— І пшез ойца! — відповіла по-польськи.

— То ваш тато і вам говорив про мене!

— І поведзьял, же пан слічне муві по-польску.

— Бардзо гарне! — потвердив Теофіль Миколаєвич.

Галичанин і полька порекнули сміхом.

І той сміх був першою ниточкою, що простягнулася між ними.

— Чи панове вже десь сидять?

— Не трудіться, Софіє Зигмунтівно, ми тільки за вами прийшли — сказав Теофіль Миколаєвич.

— Чи так? — піднесла очі на Жалинського.

— Просити вас, може б ви були ласкаві сісти з нами — додав Жалинський.

— Не могу, мушу помагати мамі.

Розмова велася в трьох мовах, а властиво в двох і пів, бо Теофіль Миколаєвич говорив до Жалинського по-українськи, панна Цінціборська по-московськи, тільки деколи закидуючи по-польськи.

— Софі! — понісея високий голос пані дому.

— До відзєня пані — сказав Жалинський.

Солодкий усміх був відповіддю. Кивнула їм головою і побігла помагати мамі.

— А все таки я заздрю полякам їх патріотизму — говорив Жалинський сідаючи за стіл. — Як почув котрий рідну мову, то мов би його на сто коней посадив.

— А ми ні? — здивувався Теофіль Миколаєвич.

— Хто “ми”?

— Ех, з вами не добалакаєшся. Давайте вип’ємо. Якої вам?

І пішло. . .

Вінокуров, що сидів недалеко від них, щораз пришивав до Жалинського, інші теж, але Жалинський бе-

рігся: випивав потрошки, а то й виливав під стіл. Його галицька голова не видержала б ні темпа, ні кількості.

Стіл гудів від розмов, що ставали щораз голосніші і живіші. Тільки коло капітана Цігеля було тихо. Випивши кілька чарок, капітан сидів з виряченими очима і тільки час від часу сказав щось то до одної, то до другої сусідки. А ці всміхалися, щось там говорили, але заздро поглядали на гурти, де йшла весела балачка. Почесть сидіти біля представника австрійської армії оплачували тяжкою монетою — нудьгою.

Був ще і представник української влади, гетьманський староста елісаветського повіту — Верещагін. Він приїхав під вечір, просто до Цінціборських і тепер сидів на почеснім місці напроти Жалинського. Ходили коло нього, як коло збитого яйця, бо повітовий староста — не щобудь. “Софі” дуже часто забігала допитуватись, чи пан староста чогось не потребує, чи пану старості не подати якоїсь закуски. Тоді Жалинський мав нагоду ствердити, що дівчина була таки дуже “нічого собі”. Якесь дивно бліде обличчя, ніби срібliste, контрастувало з маленькими, малиновими устами. Великі карі очі світилися під довгими віями, як два ясні вогники між гіллям, а над гладким чолом хвилювало чорне, блискуче волосся. Верещагін, всміхався до “Софі” своєю, якоюсь сірою усмішкою, що годилася з цілим його обличчям, бо в нього було сіре волосся, сірі очі і сіра борідка. Їв не багато, а пив ще менше, більше слухав як говорив і часто глипав у бік Жалинського, прислухаючись до його розмови.

І Жалинському цікавий був Верещагін. Оце перший раз, після приїзду з Галичини, трапилось йому зустріти вищого урядовця української гетьманської влади. Прізвище “Верещагін” не було українське, нагадувало йому славного російського маляра, але хіба “Кондратенко”, “Терещенко” було московське??!

Нагода пізнати ближче пана старосту прийшла скоріше, як сподівався. Після -надцятої горілки і -над-

цятого закушування, поставлено на стіл великі вази з борщем. Вінокуров вирішив, що тепер саме час на промову, то й став на лавку і, виждавши аж нарід утишитися, сказав так:

“Шановні гості! Приємно мені повітати вас сьогодні в нашому маєтку. Ми провели прекрасно день, а сподіваюся, що проведемо так само приємно вечір і ніч. За те падбас в першу чергу наша молодь, до якої заруховую пана капітана Цігеля і поручника Миколу Петровича Жалинського. Ми, старші поможемо. Богу дякувати живемо в країні, що переборола хаос і дає нам забезпеку життя й майна. Я — руский, але в Україні виріс і живу, я є громадянином української держави, тому буду її боронити, бо вона мене боронить. На руки пана старости передаю чолобитню для яснелельможного пана гетьмана. Нехай живе гетьман Павло Скоропадський. Урра!”

Жалинський слухав і вухам своїм не вірив: невже ж оці всі москалі і “руські українці” стали добрими громадянами української держави?! Невже ж можна на них рахувати, коли червона, а передусім біла Москва витягне кігті по Україну?! Все одно — якийсь процес іде, і коли вмовкло “урра”, Жалинський глянув на старосту: Верещагін ще більше посірів, а його очі дивилися гостро й непривітно на Вінокурова.

— Ви, Іване Івановичу, сьогодні трохи пересолили! — сказав терпко до Вінокурова.

— Чому, дозвольте спитати? — підніс густі брови Вінокуров.

— Бо говорили, як мазепинець. Ви забуваєте, що на Дону збирається наша руска армія, що мати Росія жде від нас усіх визволення з большевицького ярма.

— Це від мене не залежить — відповів спокійно Вінокуров. — Як наш уряд накаже — так і буде.

— А де ж ваш руский патріотизм?!

— Я ж сказав, що я руский, але я рівночасно є

громадянином України, то й маю супроти неї зобов'язання.

— Славно, Іване Івановичу! — не видержав Жалинський.

Верещагін переніс свій погляд на Жалинського.

— Ви австрієць і австрійський офіцер, і вам у нашу політику не добре встрявати! — сказав з погрозою в голосі.

— Я австрійський громадянин, але я українець, а до того я не австрійський старшина, а Український Січовий Стрілець.

— Все одно вам заборонено політикувати.

— Слухав я промови пана Вінокурова, тепер чую ваші, пане старосто, слова, і я не політикую, тільки дивуюся.

На сіре обличчя Верещагіна вплив рум'янець.

— Я все таки думаю, що ваша влада не була б задоволена.

— Прошу, я вам подам адресу команданта нашої групи: Архикнязь Вільгельм Габсбург, якого в нас зовуть Василем Вишиваним. Він живе в Масляниківці. Від Єлисаветграду близько.

Жалинський дивився просто в сірі, шпилькуваті очі Верещагіна і думав, що прийдеться робити, коли пан староста зачне ображувати його.

Довкола при столі стихли розмови, всі слухали дискусії, що так несподівано виникла.

Староста вичув досить незручне становище, бо почав з іншої бочки:

— Отак слухаю вас, пане поручнику, і признаюся, що не все розумію. Ваша мова — не українська. Я дуже добре розумію мову Квітки, Шевченка, але не Грушевського!

— А чи мова вашого Ломоносова така як, скажім, Горкого?

— Ви знаєте Ломоносова!?

— Не багато, але дещо знаю. Я ходив до українсь-

кої гімназії, російської мови не вчився, але читав де-що: Пушкіна, Лермонтова, Достоевського і інших. Так само як і польських: Міцкевича, Словацького, Сенкевича.

— І російських музик знаєте?

— Деяких знаю. Багато з них ми вам дали.

— Хто, галичани?

— Ні, українці.

— А малярів теж?

— І малярів, і різьбарів. От хочби Мартоса, Репіна. Але щодо малярів: Чи маляр Верещагін якийсь ваш свояк?

Пану старості знов вплив на обличчя рум'янець, але цим разом не злости, а вдоволення.

— Ви знаєте Верещагіна?

— Чув про нього. Він згинув на “Петропавловську” під Порт-Артуром.

— Ну, глядіть. Знає! — сказав до всіх.

А звертаючися до Жалинського заявив не без гордості в голосі:

— Це мій дядько!

І враз кудись поділися хмари на чолі українського старости, очі втратили гостроту, а вузькі уста навіть привітно всміхалися.

— Добрий маляр. Його картину “Війна” бачив я в репродукції — сказав Жалинський.

— Коли так, то дозвольте випити за галичан! — підніс до Жалинського чарку.

— Можна! — загув басом Теофіль Миколаєвич.

— І варт! — піддержав пропозицію Вінокуров.

— А борщ вистиг, пане старосто! — жалілася пані Цінціборська.

— Нічого, з'їмо й холодний. Правда, пане поручнику!?

— З'їмо! Буде як у Міцкевича: — “І холодзєц літевскі мільчонц жваво єдлі. . .”

Пані Цінціборська розкішно ахнула, а полька з довгим носом пояснила:

— З “Пана Тадеуша”! . .

— Прошу їсти, бо на правду буде зимне! — почув Жалинський за плечима. Обернувся і побачив над собою великі чорні очі Соні. Дівчина притягнула до нього вазу з борщем, а притягаючи ніби втратила рівновагу, бо сперлася на мить рукою на його плече.

— Вибачте! — сказала, але ні вона, ні тим більше Жалинський не вірили в образі.

— Риба з п'яскем! — муркнув Теофіль Миколаєвич.

Вінокуров був, видно, дуже задоволений з висліді дискусії Жалинського зі старостою, бо кілька разів пробував намовити Жалинського на “ще одну”. Але поручник мав уже напевно одну забагато і всілякими способами відмовлявся.

— Мушу попередню чарку заїсти.

— Ех, п'єте, як дівчина. Чи то всі галичани так?

— Не думаю. Є такі, що менше п'ють.

— Йй Богу, нікудишній нарід. Не кажу випивати без міри, але й не пригублювати!

— Не силуйте, Іване Івановичу — встряв у розмову староста. — Я після вечері резервую собі пана поручника ще на одну малу розмову.

“Чорта лисого. . .” подумав Жалинський і чемно потакнув.

Обід добігав кінця.

На столах щораз слабше вітріла горілка з пляшок, зате при столах щораз сильніше курилося з чубів, а навіть з жіночих фризур. Здоровий сміх мужчин і вдоволений хихіт жінок підривався то тут, то там, і як табун сполошених горобців розтікався по кущах густого саду. Ішли льокальні промови, яких ніхто не слухав, дехто зотягав пісню, якої ніхто не піддержував, а всі говорили.

Староста знову загнався на Дін, вивів звідтам добровольчу армію і вдарив на большевиків, що втікали як зайці, лишаючи все подорозі, включно з білокамен-

ною Москвою. А вдарив так сильно, що збив склянку і скинув на землю тарілку.

Теофіл Миколаєвич забув про рибу з п'яском, а вскочив в гарячу дискусію з Вінокуровим, чи добре є виходити в вінті з-під третьої дами.

Капітан Цігель не думав про третю даму, а свої дві дами: широколицю білявку і довгоносу польку вицілював по руках і, завертаючи очима, деклямував:

“Кохан-я, кохан-я!!!”

Зате Жалинський думав тільки про третю даму і просив Бога, щоб обід нарешті скінчився.

Третя дама — Софія Зигмунтівна — десь поділася і Жалинського їла заздрість, чи не зникла вона з кимсь, що не було далеко від можливості, коли брати на увагу чудовий густий сад.

Староста Верещагін, розбивши большевиків під Москвою, розглянувся довкола і ствердив, що як ще ко-го бити, то хіба Вінокурова і Теофіля Миколаєвича в вінта. Тож підвівся з місця і сказав орацію до господарів, — очевидно по російськи — дякуючи їм за хліб та сіль, і тим офіційально закінчив обід.

Товариство з помітним задоволенням почало розпростовувати засиджені кості, а Жалинський дав нурка в куці. Не стежкою, бо чого доброго, міг його побачити староста і взяти на “одну малу розмову”, але таки гу-щакком — куди очі понесли. Одиноким компасом було для нього сонце, що сідало за дерева саду, велике й червоне, як обличчя добре наїдженого й напитого черевана, що сидів при обіді біля Верещагіна.

В одному місці, продираючись крізь куці ліщини, мало не впав на великий камінь, що врослий у землю стояв ніби нагробник на якійсь забутій могилі. Був би може пішов далі, якби не те, що недалеко хтось кликав якогось Міхаїла Семйоновіча.

Спинився, причаївся і мимоволі глянув на камінь. На ньому були вириті якісь числа, але позаростали мохом і тяжко було їх відчитати. Жалинський присів і

став прутиком колупати. Помало показалася одинка, потім вісімка, а вкінці шістка і трійка — 1863. П'ятдесятп'ять років тому! . . . Що воно таке? Чи похований хтось, чи може камінь з якогось кладовища? . . . Але чому в такому місці?! Шістдесят третій рік! Це ж дата польського повстання! Цінціборських напевно тут ще не було. Але міг бути якийсь інший поляк. . . І може під тим каменем спочивав якийсь повстанець, що за життя і по смерті мусів ховатися перед оком влади. . .

Голос, що кликав Міхаїла Семйоновіча віддалився, але Жалинський ще довго стояв над каменем. . .

Якщо це повстанча пам'ятка, то варті пошанівку ті руки, що клали її. Далеко від рідної землі — на скитських пасовищах, на запоріжських гуляйполях і татарських пересмиках стоїть собі в гущавнику скаменіле з болю польське серце. Але ті самі руки, що клали пам'ятку, в Галичині копали гріб, щоб поховати визвольну ідею другого поневоленого народу. . .

Жалинський вийшов з кущів на невеличку галявину і сів на траву. Сонце зайшло вже за дерева і просвічувало крізь гілля як свічка крізь затулені пальці. Після гамірливого обіду здавалося Жалинському, що в саду було тихо, хоч час від часу, сперечалися за щось горобці і від поля залітала далека пісня, ніби брентіння комарів:

“Понесу я йому їсти,
Чи не скаже мені сісти. . .”

— Чи не скаже мені сісти! — повторив хтось за плечима Жалинського.

— Ой наївся та й напився — зотягнув тенором Жалинський.

— Ой наївся та й напився,

Коло плуга положився — підхопили знову жіночі голоси.

Тоді щойно відвернув Жалинський голову і побачив Соню Зигмунтівну, і білявку з широким обличчям, і польку з довгим носом, і ще пару дівчат.

Усі засміялися.

— Що це ви, пане поручнику, ховаєтесь від людей!?

— П'яний був, хотів трохи відтаяти.

— А я лежу та й думаю — загув нараз якийсь темний бас у кущах.

— А я лежу та й думаю,

— Що погану жінку маю — підтягнули дівчата.

З кущів вийшов Теофіль Миколаєвич.

— Ух, нашукався я за вами! — віддихнув з полегшою. — А він ось де, та ще й з цілою меткою дівчат.

Жалинському все це виглядало не на дійсність, а на якусь народну оперету. Ті дівчата в куті галяви, той бородатий запорожець, що виліз із кущів, а врешті й він сам на середині сцени, ніби якийсь Гриць, Потап чи інший амант.

— Прошу, сідайте, будь ласка — запропонував товариству. — Так гарно надворі.

Дівчата підійшли і посідали. Сів і Теофіль Миколаєвич.

— А ви свого капітана покинули?! — звернувся Жалинський до польки з довгим носом.

— А що мі з него! Не розумію, що говорить. . .

— А “кохан-я”?! — засміявся Жалинський.

— То не до мене. То до Маші — показала головою на широколицю білявку.

— Вибач, після обіду, то вже до Соні.

Жалинський глянув на Соню, а вона витримавши його зір, сказала:

“Як сен нема, що сен любі,

То сен любі, що сен ма”.

— А Міша? — спитала довгоноса полька.

Соня почервоніла, а Теофіль Миколаєвич, ніби ненароком, штурхнув Жалинського...

— А ви, Теофілю Миколаєвичу, не сіли до вінта?! — спитав Жалинський.

— За вами шукав. Думав: пішов топитися. . .
— Або спати — докінчив Жалинський.
— Хай буде. А дівчата нудьгують, а дівчата виглядають, а дівчата. . .
— Мають Мішу.
— А ви його знаєте? — спитала Соня.
— Не знаю, але чую.
— Михайло Вікторович також офіцер.
— Був! — додав Теофіль Миколаєвич.
— Він поляк? — спитав Жалинський.
— Може з поляків, але обрусілих. Порудський його прізвище.

— Його дід ще був католик, навіть тут був управляючим, — сказала полька з довгим носом. — І кажуть, що брат діда брав участь у польським повстанні.

— У 1863 році?

— Так! То ви знаєте!? — і подивилася на Жалинського такими милими очима, а лице розсіяло такою радістю, що була в тому моменті навіть гарна.

“Загадка каменя розв’язана” — подумав Жалинський. І стало йому нараз якось відрадно на душі. . . Дід повстанець, а внук уже Міша. Навіть поляки складають данину зі своїх дітей московському молохові. Не тільки українці.

— Чого це ви, Миколо Петровичу, так задумались? — запитав Теофіль Миколаєвич.

— Над нами. . .

— Лишіть це. От краще, заспіваймо щонебудь! Панночки, ану починайте!

Дивне диво. Розмова велася весь час по російськи, тільки Жалинський говорив українською мовою, а як прийшло до співу, то й надуми не було:

“Рано в ранці я вставала,

Мичку микала та й пряла”. . . затигнула альтом Соня

А всі:

“Серце в мене занудилось

Веретенце не крутилось. . .”

Коли скінчили співати Жалинський спитав:

— Скажіть мені, чому ви любите співати українських пісень?

— Бо гарні. . .

— Бо вчимося їх від служби. . .

— Ми вміємо й інші. . .

А Теофіль Миколаєвич сказав:

— Мені здається, що пісня до чогось підходить. І от, наша українська пісня підходить до всього того. . . так сказати. . . і показав рукою на дерева і небо.

— А мова не підходить?

— Теж. . Але, як де!

— Українська мова добра до пісні, але не до інтелігентної розмови — відізвалась полька з довгим носом. — Так десь — до кухні, до стайні. . .

Жалинського якби оса вжалила.

— Ви пані маєте тут тата або брата? — спитав зірвавшись на ноги.

— Ні. Або що?

— Шкода. Спитав би їх дещо. . . Але я не сказав би так, як ви, навіть бушменові в Австралії. Купіть собі, пані, книжку, дуже потрібна: Правильник доброго виховання.

Говорив це по польськи, щоб добре його зрозуміла. Після того кивнув усім головою і відійшов.

— Миколо Петровичу, ви куди? — кликнув за ним Теофіль Миколаєвич.

— До стайні! — і зник у кущах.

“А я їм Міцкевича. а я до них по-польськи, а вони мою мову до стайні. . Така ляшка довгоноса! Український староста говорить про єдину неділимую, українська громадянка кпить собі з державної мови, — і все в порядку!”

Ішов швидко стежкою в сторону дому і кляв.

“До стайні! Справді! Піду до стайні і скажу запрягати. І їду додому! Чорт би їх побрав!. . .”

Знав, де заїхали його коні, і пішов зразу на подвір'я.

— Парчук! — крикнув раз і другий.

Замість Парчука з'явився Сидір, візник Вінокурова.

— Сидоре, де Парчук?

— За клунею. В очко ріже.

— Їли ви що?

— Їли, і добре їли. І горілка була. Трохи мало і слабувата, але була.

— Дістанеш від мене сильнішу.

— Спирт, здається — ніби догадувався Сидір.

— А ось твоїх п'ять карбованців.

— Спасибі.

— Поклич зараз Парчука до мене.

Сидір побіг і за хвилину надійшов Парчук.

— Василю, запрягай. Їдемо!

Стрілець зробив здивовану міну:

— Десь так на гвалт. Шкода забави, пане поручнику.

— Вернешся потім по господарів.

Парчук, очевидно невдоволений, пішов запрягати.

Жалинський хотів непомітно виїхати, але це йому не вдалося. Від хати бігла Соня.

— Пане поручнику, ви куди? — сказала по-російськи.

— Вибачте, не розумію.

Соня всміхнулася:

— Куди пан поручник збирається? — повторила по польськи.

— Тут, пані, подвір'я, майже стайня, можете до мене говорити по українськи.

Блиснула гнівно очима, але погамувалася.

— Питаюся, куди ви, пане поручнику, збираєтесь? — промовила по-українськи.

— Додому.

— Додому!? Чому?!

— Бачите, панно Соню, не хочу компромітувати вашого сальйону. Вмію тільки по-українськи. Клопіт буде. Ваш сальйон не стайня.

Дівчина почервоніла як рак, спустила очі і нервово шарпала рукав блюзки.

— Прощу не виїздити, — сказала зі сльозами в голосі — мамі й татові буде соромно.

— А вам ні?

— Мені вже є соромно.

— Все через ту вашу подругу! . . .

— Бона й так сидить у куцах і плаче.

— Може на тім камені в ліщині?

Подивилася перестрашено:

— На яким камені?

— Не знаю. Якийсь камінь. В гущавині. Дуже добрий до плачу і до роздумування. . .

Соня закліпала очима, крутнулась і побігла до хати.

Жалинський казав Василеві зачекати з возом на подвір'ї і пішов по шапку і плац.

Подорозі перестрів його Теофіль Миколаєвич.

— Микола Петровичу, що ви?

— Іду.

— Чому?

— Ви не догадуєтесь? Дивно . . . Я думав, що вам теж прикро!?

Теофіль Миколаєвич подивився своїми сивими очима на Жалинського, подивився, та не так як звичайно — гікає. злісно або весело. З-під стягнених брів виповз помало винувато-сумовитий погляд.

— Мені досі ніколи не було прикро, бо я й сам так думав. Микола Петровичу! Не цю ляшку довгоносу бити, а мене, а таких як я. От що вам скажу! Так ми говорили, так вони навчилися. Але їй Богу, тепер хто скаже таке — морду поб'ю!

І Теофіль Миколаєвич погрозив своїм великим кулаком.

Жалинському стало нараз сумно на душі. Десь поділась досада, гнів, образа, а лишилася гірка дійсність.

— Так-так! — похитав головою. — Треба бодай тепер почати.

— І начньом! Чесноє слово, начньом!

— Що ви сказали? Не розумію!

Лице Теофіля Миколаєвича розпогодилось.

— Отак би й зразу! От чудак. Але це ви, ви, наш дорогий Микола Петрович! і він обняв Жалинського і тричі вицілував.

— Кажіть розпрягати! А ні, то я сам. Василю розпрягайте коні!

— Я й не запрагав — відповів Василь від воза. . .

Теофіль Миколаєвич ішов з Жалинським до хати і ввесь час бурчав.

— Ми винні, пеські сини. Ми. “Мова пастухов і свінопасов”. Але ляхам зась до цього. Наш хліб їм смачний, а мова ні. А знаєте ви що?. . . звернувся до Жалинського. — Вони вас сюди, а ви їх туди. Скрутіть ви Соню Зигмунтівну.

— Не хочу й пробувати. Маю досить тої вашої риби з п'яскем.

А після кількох мовчаливих кроків спитав:

— Чи той Міша тут є?

— Приволікся.

— Як він виглядає?

— Такий бльондин, у френчу, а розділ на голові аж до шиї.

— Був він з нами на ловах?

— Ні. Він просто сюди приїхав.

— Він з нею заручений?

— “Ухажор”, як у нас кажуть.

Теофіль Миколаєвич глянув на Жалинського і всміхнувся в бороду. Жалинський це запримітив:

— Думаєте про мене: клює рибка вашу приману!?

— Борони Боже! — і поклепав Жалинського по плечах.

Підійшли під хату.

— Ну, я на вінта — сказав Теофіль Миколаєвич. —

А ви?

— Йду в сад. Десь сяду і трохи видихаюся.

— Тільки ради Бога, не втікайте вже!

Теофіль Миколаєвич подався в хату, а Жалинський пішов стежкою в сад. Умисне вибрав малу стежку, щоб когось не зустріти. Знайшов якусь лавку, сів і задумався.

Чи добре він зробив, що послухав Теофіля Миколаєвича?! Чи не повинен був поставити на своїм і поїхати?! Нехай би і взяли йому це зазле!. . . Але Теофіль Миколаєвич. . . такий сьогодні був бідний. Для нього, і тільки для нього залишився. Може сьогоднішня подія матиме на нього добрий вплив. . .

Почув якісь кроки. Підніс голову і побачив Соню, що йшла в його сторону. Спустив голову і вдавав, що не завважив її.

— Дуже вам, пане поручнику, дякую — сказала по-українськи.

— За що? — спитався і встав.

— Що ви не поїхали. . . Я знаю, Теофіль Миколаєвич поміг.

— Маєте рацію.

— Моє слово нічого не значило!?. . .

— Панно Соню. Ми з вами майже незнайомі, а з Теофілем Миколаєвичем ми старі друзі. А врешті. . .

— Я так само полька, як Ядзя, — докінчила Соня.

— І те.

— Ви щирі, аж болить. Чи можна сісти на лавку?

— Ваша лавка — ваше право.

— Ви правник?

— Ні, я студент техніки.

— Цікаво. Відчуваю в вас правничий таланти. Може наш батько правник?

— Так, адвокат.

— А дідо?

— Дідо священик. А моя мама з дому Коруцька, маю дві сестри і брата, живемо у Львові, п'ять кімнат і кухня.

— Чи ви хочете, щоб я забралася?

— Чому? Такий гарний вечір. . .

— Міг би бути. . .

— Міг би?! . . .

— Так. Але ви такі нечемні. . .

— Куплю собі ту саму книжку, що радив вашій подрузі.

Дівчина встала.

— Скажіть, пане поручнику, в який спосіб вас пригласити?

Жалинський і собі встав.

— Проста справа: погласкати!

— Що?! — бризнула поглядом як окропом.

— Вибачте, може забагато жадаю.

— Напевно.

— В такому разі я спущу: поцілувати мене. . .

Того, що сталося Жалинський абсолютно не сподівався. Дівчина схопила миттю його голову і поцілувала в уста. Заки враження дійшло до його мізку, а з відтам вийшов наказ обняти її руками — Соня відскочила і шугнула в кущі. Тільки зашелестіло за нею.

Жалинський стояв як укопаний і мав одну з найдурніших під сонцем мін. Здивованими очима дивився вслід за дівчиною, але бачив тільки гілки кущів, що хиталися в тому місці, де вона зникла.

А разом з дівчиною зникла в Жалинського певність себе і охота мститися за зневагу.

Рушив стежкою перед себе, щоб отрястися з несподіванки.

Вечоріло. . .

Сонце вже склонило голову за далекий обрій, тільки його усміх ще блукав по небі і золотив табун хмарок, що спинилися над садом. Сумерки, що вдень ховалися по кущах, розбіглися тепер по саду і застеля-

ли сірими ряднами зелені килими травників і білі полотна стежок. Підповзли і під хату, але швидко подалися назад, бо на городці блиснули електричні лампочки, нанизані на розвішені по деревах дроти.

І в хаті засвітилися світла, а це було, здається, гаслом для музики, бо в цій хвилині грянув бадьорий марш.

До великої світлиці дому стали напливати охочі до танцю гості, що досі сиділи в саді, або крутилися по кімнатах.

Почалися вечерниці.

Коли Жалинський увійшов на залю, приступила до нього Соня, ведучи за руку довгоносу польку, що йшла як на заріз.

— Ну, Ядзю, перепроси пана поручника!.. Так, як я перепросила.

— Можна й інакше! — сказав Жалинський.

Ядзя піднесла на Жалинського винуваті очі і сказала по українськи:

— Пане поручнику, прошу мені вибачити, але. . .

— Я знаю — перебив Жалинський. — Хочете сказати: в нас усі так говорять.

— Так. І ми це не вважали за образу. Прошу не гніватися.

— І затанцювати з нею — додала Соня поклавши Ядзину руку на Жалинського плече. — Вона добре вальса танцює.

Не було ради. . .

Вальс німецький танець, тому галичани вміють його, здається, найкраще з усіх танців, а вже напевно краще від козачка.

Після кількох хвилин Ядзя заговорила:

— Ви, пане поручнику, здається таки поляк!

— Чому?

— Бо пан так прекрасно танцює вальса!

Жалинський на хвилину спинився, але тільки засміявся і знову пішов у танець.

— Тепер ви, панно Ядзю, повинні образитися.

— Чому?

— Бо я вже навіть не ображуюся.

Але Ядзя не образилася. Може тому, що не хотіла kwasів, а може тому, що не зрозуміла.

Інцидент у саду не був, видно, таємницею вузького гуртка, бо Жалинський завважив, що пані Цінціборська, стоячи в дверях, щасливо всміхається і задоволено похитує головою.

Після танцю Жалинський почав придивлятися до гостей на залі. Зловив себе на тому, що обсервує більше мужчин як жінок, а серед мужчин шукає передусім за бльондинами з переділом на голові аж до шиї, і в френчах.

Було трьох білявців у френчах і всі мали переділи до шиї. Котрий?

Але справа швидко вияснилася.

З одним з них підійшла Соня до Жалинського і представила:

— Михайл Вікторович Порудський.

— Жалинський.

— Очень пріятно.

— Ви превасходно танцюєте вальса, гаспадін паручік — сказав протекціонально Порудський.

— Ми, галицькі українці, так як німці і навіть поляки, любимо цей танець. Ви, рускі, волієте інші.

Музика заграла польку і Жалинський попросив Соню.

— Пощо ви познайолювали мене з ним? Ви хотіли б двобою — сказав, коли змішалися з іншими парами, — але нам тепер не вільно.

— Чому зараз двобою?!

— Ну, романтика, сильні враження. . .

— І без цього може бути.

— Все ж таки: один заграничний, другий москаль. . .

— Він не москаль. Він навіть з поляків.

- Добрий поляк!
- І серед українців такі є.
- Правда.
- Отже — лишім цю справу.
- Соню! Чи я вам подобаюся?
- Ні!
- Чому?
- Бо питаєте.
- Соню! Я вам дещо винен.
- На довги ще зоскоро.
- А коли?
- Не горить.
- Хата напевно ні.
- Я чула, що галичани дуже огнетривалі.
- Хто вам казав?
- Теофіль Миколаєвич.
- Значить, хвалив.
- То залежить. . .
- Гопля! — почув Жалинський за собою і хтось його штовхнув у ребра.
- О, пан капітан!
- Добре, що я тебе маю. Що значить: "Ich liebe dich?"
- Кохаю тебе — і стиснув руку Соні.
- Вистане "люблю тебе" — сказала Соня.
- Отже як? — допитувався капітан.
- Кохаю те-бе.
- Ага! Ко-хаю те-бе.
- Так!
- Данке! — і капітан покатулявся дальше в танець.
- Приємний! — сказала на нього Соня.
- І вірний. Увесь час з тією. . . як вона?
- Машею.
- Білявка, широколиця, типова московка.
- Соня засміялася:
- Не вгадали. Єлисаветського купця донька. Ку-паленко її прізвище.

— Агі! — закликав по-галицьки Жалинський. — Я вже зовсім розгубився. Ви полька, а очі, волосся і загалом — козачка. Маша білява, широколиця, синьоока, а українка.!

— А ви чистий поляк.

— Тільки, ради Бога, не кажіть, що тому, що вмію вальса.

— Ні. Але рухи, вигляд, мова.

— Краще скажіть: вимова. Щодо вигляду — не знаю, а щодо рухів, то й німці і поляки в Галичині мають подібні. Назв'їм ті рухи — австрійськими.

Скінчився танець. Жалинський вийшов надвір і сів на веранді.

Де не взявся Теофіль Миколаєвич.

— Ну, Миколо Петровичу, клює?

— Клює, тільки не знати хто!

— Майте Бога в серці. На вас усе упованіє моє! — і пішов назад до вінта.

“Добре тобі уповати” — подумав Жалинський. “А ти, Миколо стискай зуби, щоб гачка не ковтнути.”

Встав і пішов на подвір'я поглянути, що з Парчуком.

Знайшов його й інших візників на краю парку, під старим дубом.

Сиділи за столом, вечеряли.

Ішла жива розмова. Жалинський непомітно підійшов і прислухався.

— А я вам кажу — говорив Сидір. — що якби отой цісаря брат. . .

— Василь Вишиваний! — докинув Парчук.

— Да, отой Василь Вишиваний, егеж. Він, кажуть, за народ. І за землю. От!

— Іди! — обізвався котрийсь. Усі вони до часу за народ.

— А я вам скажу — забрав голос Парчук — як у нас говорять. . .

— Де в нас?

— Ну, в сотні, в полку. Перше Україна, а потім допіру яка!

— Пани не дадуть.

— Які пани?

— Генерали, офіцера, поміщики, вообщє: буржуазія. Перше програма, а тоді! Вот!

— Яка програма? — питає Парчук.

— Програма! Українська програма, щоб земля народові була, а там — царські гроші і ваша армія.

— Яка наша?

— Ну, вот, значить — січовики. Ми знаємо, ви кривди народові не робите, а дисципліна єсть. І за народ ви. . . От ваш командір, я чув, увесь час по-нашому ріже.

— То ся розуміє! — сказав Парчук.

Жалинський тихенько завернув і пішов назад.

“Цікаві три пункти — думав подорозі. Інакшими словами кажучи: Земельна реформа, стала валюта і добра армія. . .”

Перед ним сипав світлом і музикою веселий двір, і Жалинському прийшов на думку Шевченко з його описами панських забав. Здавалося от-от вийде з палати якийсь там “мус'є” Курнатовський, Софія Самійлівна, чи інший Арновський і запросить до “гроссфатера”.

Вони не вийшли, але на веранді зустріла Жалинського пані Цінціборська.

— О, пан поручник, видно, не любить танцювати! — сказала по-польськи. — А там усі питаються за паном поручником.

Щоб зробити пані дому приємність відповів їй по польськи:

— Я ходив за своїм хлопцем, подивитися, що робить.

— Я казала падати їм вечеру. То він певно також там.

— Так, дуже дякую. Зовсім добре бавляться. . . Бракує їм тільки жіночого товариства — засміявся.

— Ах, дівчата з кухні щораз вибігають. А вже той ваш вояк. . . Має щастя до жінок, щось так, як його командант — і солодко завернула очима. — Я хотіла для вашого вояка дати їсти осібно, в покою, але він не погодився.

— Зовсім слушно. Йому приємніше в товаристві. Сидить там між ними, як староста.

Пані Цінціборська зрозуміла натяк.

— Ах, той староста страшний москаль! — сказала шепотом. — Не терпить поляків.

— А українців любить?

— Тільки Росія і Росія. Але пан поручник сьогодні йому прекрасно відповідав.

— А гарно, гарно! То мама нам кавалера забирає! — роздався голос Соні, що тихенько зайшла їх на розмові.

— Ах, Софі, як можна! — шнурувала уста пані Цінціборська. — Пан поручник власне вертався з саду. . .

— Той пан поручник вічно по саді ходить, а дівчата петрушкують.

— Ви напевно ні. Пан Міша вже подбав за те.

— Передусім пан капітан. Саме танцював зі мною кокетки. Я конала зосміху.

— Ах, Софі, як можна! — гіршилася пані Цінціборська. — Но, йдіть, панство, танцювати а я до кухні — і рушила до дверей.

Соня пустилася за нею, а Жалинський мав іти, але легко взяв дівчину за руку і вона лишилася.

— Хочу вам віддати довг.

Прикрила очі віями і всміхнулася кутками уст.

— Нехай росте процент. Зрештою позичала без свідків, то й так віддавайте — і показала очима на двері, з яких саме виходив Порудський.

Він спершу вдавав, що їх не бачить.

— О! — сказав ніби заскочено, і галянтно блиснув

чудовим розділом на голові. — Вибачте, що перешкодив.

— Нічого — відповів Жалинський. Панна Соня докоряє мені, що я так мало танцюю.

— Што, што? Изв'єніте, не панімаю.

— Кажу, що хто в Україні не розуміє по українськи, той повинен піти на курси.

Порудський зіщулив злісно очі:

— Вам здається, таких курсів тепер не вільно дати! —

— Бачите, приватно. Я й не знав, що українська мова така легка: кілька речень і ви вже багато краще розумієте. А ще як пройшли б курси. . .

— Чи й стріляння, чи тільки читання? — запитав з іддю в голосі Порудський.

— Сьогодні темно читати. Коли б ми мали очі, як ось ці жарівки, то можна було б. . .

Швидким рухом витягнув з кишені бравнінг, змірив і стрілив. Одна жарівка на городці розскачилася.

Дівчина охнула, а Порудський глипав то на Жалинського, то на місце, де була жарівка.

— Прошу вибачити — звернувся Жалинський до Соні, — але взяла мене охота до чогось стрілити. Чи панство лишається, бо я йду затанцювати.

Вклонився і пішов.

Жалинський найкраще в цілім полку стріляв з пістолі. Де б не був, навіть в окопах, коли тільки мав час, виправлявся в стрілянні. На кватирах вішав на стіні дошку, чіпляв до неї карту до гри, звичайно чомусь дзвінкового туза і стріляв. Начитавшись замолоду американських ковбойських історій, мав амбіцію посісти мистецтво стріляння нарівні з різними Ральфами, Джеками чи Джанами. З бедра не навчився трапляти, але з прицілу бив на двадцять кроків горобця.

Постріл з бравнінга, не сильніший, як тріскіт з ба-тога, пропав у звуках музики і в гаморі розмов. Ніхто

на залі його не чув, але зате голосним відгомоном залунав він у душах троїх людей: Жалинського, Соні і Порудського.

Жалинський був задоволений, бо поцілив, Соня задоволена, що визвала своєю особою інцидент, а Порудський злий, що він, поручник російської армії тепер без зброї і мусить сховати до кишені насміх якогось там австрійця, та ще й галицького мазепинця.

Тимчасом на залі йшов “па д’еспань”. Пара за парою — як на шнурочку: разом підносили руки, разом посували то ліву, то праву ногу, разом оберталися, кланялися, розходились. Якась внутрішня дисципліна наказувала порядок і гармонію рухів.

Жалинський стояв у кутку і з приємністю дивився на незнаний йому танець. Але не занедбував глипати і на дрері, чи не появиться в них пара, що її залишив на веранді.

Ввійшли.

Порудський хмарний, як осінний день, а Соня спокійна, з прислоненими очима і затисненими устами.

Влучилися до гурту і пішли в танець.

Кілька разів ловив Жалинський погляд Соні на собі, але кожний раз звертав очі на кого іншого, переносячи їх знов на Соню, коли вона була обернена плечима.

Нехай не думас, що йому на ній залежить...

А коли скінчився танець, підійшов до панни Ядзі, що стояла з капітаном Цігелем. Але заки промовив до неї, мусів капітана навчити, як сказати “ходім пройти по городі”.

Щойно після цього звернувся до дівчини:

— Ви, панно Ядзю, здається еспанка!?

— Чому?

— Бо прекрасно танцюєте “па д’еспань”.

Але панна Ядзя і цим разом не зрозуміла. Навпаки, була очевидно вдоволена і вдячно подивилася на Жалинського.

Капітан пішов до широколицької білявки, здається пропонувати прохід, а до них приступила Соня.

— Яка шкода, що ви не танцюєте “па д’еспань”. Такий прекрасний танець.

— Гарний, але я його не вмію — відповів Жалинський.

— Вам легко було б навчитися. Око маєте знамените.

— Тут ока замало, треба ще вуха, рук і ніг.

— А передовсім охоти і серця.

— І доброго гумору.

— Ви не маєте гумору?! — піднесла на нього очі. А на веранді виглядало, що ви в дуже доброму гуморі...

— Соню — обізвалася Ядзя — а ми пана поручника навчимо па д’еспань!

— І кокетки — додала Соня.

— І краков’яка, і мазура і польонеза — засміявся Жалинський.

— Не вдавайте, що ви цього не вмієте! — сказала Соня.

В нас цих танців українці не танцюють.

— А які танцюють?

— Коломийку, кадрили, лянсієра, польку, а передовсім вальса.

— Коломийка!? Що це за танець?

— Подібний до козачка, але спокійніший, в сам раз для зимнокровних галичан.

— То ви її десь дуже добре танцюєте!

— Навпаки, вона для мене ще за темпераментна.

— А ми таки ходім учити па д’еспань — вмішалася Ядзя. — До котрого покою?

— Підете? — спитала Соня Жалинського.

— Піду.

— Ну, то Ядзю, йди з паном поручником у кабінет, а я там зараз прийду.

Жалинському зовсім не всміхалася лекція танців з Ядзею, але вже не міг викрутитися. А втім — Соня обіцялася прийти.

І справді. Ледве переробив з Ядзею лекцію першої фігури, з'явилася в покою Соня.

Хвилину дивилася, а потім:

— Славно, пане поручнику. Знаменито.

— Але тільки в окремій кімнаті і без свідків — засміявся Жалинський.

— Софі! — почулося з другої кімнати.

— Мама кличе. Ядзю піди ти допоможи трохи мамі, а я перероблю другу фігуру.

Ядзя вийшла, а Жалинський сказав:

— Другу фігуру, то перероблю я.

Подав Соні руку і в цій хвилині дівчина знайшлася в його обіймах.

— Миколо Пет. . . — і уста вже не встигли докінчити.

Тільки рука ще якийсь час була Жалинського по плечах, але кулачок швидко розв'язався.

— Ах, ето урокі! — роздався за ними скрегітливий голос.

Заки встигли оглянутись, двері грюкнули і в кімнаті запанувала моторошна тиша.

— Хтось був! — ствердив, ніяково всміхаючись, Жалинський.

— Не хтось, а Міша! — дивлячись просто в очі Жалинському, відповіла Соня.

— Вибачте! — вклонився.

Соня спустила очі, немов шукала чогось. . .

— За що?

— За прикрість.

— Яку?

— Це ж ваш наречений!?

— Не більше як ви.

— Аж так багато?!

Піднесла знову очі, та вони були вже не такі як перше: трохи визиваючі, трохи насмішливі, але глибокі й вогкі, як став у погідну ніч.

— Може. . . менше — промовила півголосом.

Жалинський кинувся повторити другу фігуру, але Соня виковзнулася і зникла в кімнаті, куди вийшла була Ядзя.

— А тепер Андрію — сказав до себе Жалинський — хоч на коня і в бій.

“Добре. Але що даліше?” — думав виходячи з кімнати. — “Йти на авантюру? Не випадає. Я при зброї, він виросте на героя. Ні стріляти, ні битися. . . Але й сховатися не можна. Що він собі подумає! Що подумає вона?!”

Обтягнув блюзу, як перед звітом і ніби спокійно ввійшов на залю. Саме скінчився якийсь танець і на залі стояв гамір розмов, сміхи і переклики. Жалинський непомітно пошукав Порудського, а не знайшовши його, аж відсапнув. Якщо буде якась історія, то може розіграється не при людях.

Перейшов повільним кроком залю і подався до картярів.

Вони сиділи аж у третій кімнаті, а друга, так звана “Сойня”, була призначена на випивку і закуску.

Там забігали і танцюючі, і грачі, а постійно резидували вороги танцю і карт. Неодин з них щиро взяв собі до серця назву кімнати і вже був на смерть зарізаний.

Жалинський минув з трудом сильніше і слабше порізаних і ввійшов у кімнату картограїв.

При одному столику сиділи: Софія Іванівна, Теофіль Миколаєвич, Вінокуров і староста Верещагін.

— А гаспадін паручік! — закликав староста. — Пожалуста к нам!

— От добре, що ви прийшли! — казав Теофіль Миколаєвич. — Заступите мене на часочок.

— Іграєтє в вінта?! — спитав староста.

— Трохи навчився в Теофіля Миколаєвича. В нас грають віста. Це зовсім подібне, тільки без купна.

— Вот інтересно!

Жалинський сів і почав грати. Не дуже йому йшло,

бо між дамами зачасто приходила Соня, а між хлопцями Порудський.

— Щось ви, Миколо Петровичу, кудись думки посилаєте — догадувалася Софія Іванівна — бо ось не додали мені до дзвінки.

— Ох, вибачте. Карта мені сховалася.

— Все таки, пан поручник грає дуже добре! — хвалив староста. — А я вам, пане поручнику, хочу щось запропонувати. Тільки не знаю, чи приймете мою пропозицію?!

— Що такого, пане старосто?

— Я хотів би, щоб ви мене відвідали в Єлисаветграді.

Його сірі очі дивилися солодко на Жалинського, а на устах грала масна усмішка.

— Дуже радо, пане старосто, але не знаю, чи вам не перешкоджу в ваших тяжких обов'язках. І мої службові справи. . .

— Ну! — стягнув уста староста. — Очевидно, що ми виберемо підходящий час. Але хотів би вам подякувати за добру пам'ять про мого дядька.

— Тут нема моєї заслуги, пане старосто. Маляр Верещагін відомий у цілому світі. А його смерть на російсько-японській війні — це смерть лицаря мистецтва. Вона заболіла навіть мене, малого хлопчину, коли прочитав про його загибель на "Петропавловську".

Староста після цих слів підвівся з крісла і витягнув руку до Жалинського.

— Гаспадін паручік. Дайте стиснути вашу руку. А за те, що ви ще малим хлопцем жалували за моїм дядьком, я реванжуюся двома картинами маляра Верещагіна. Приїжджайте до мене — вони на вас ждуть.

Дрібне лице Софії Іванівни аж сяло з радости, а Вінокуров вирячив очі і поглядав то на старосту, то на Жалинського.

А сам Жалинський?! Йому було до деякої міри навіть прикро. Про образи взагалі мав дуже мале по-

няття, про їх грошову вартість — тим менше. Вичував тільки, що це небуденний жест старости і що за нього треба бути вдячним. Тій самій людині, що кілька годин тому грозила йому владою, а Вінокурова називала згїрдно мазепинцем! .

— Пане старосто, я дуже вдячний — сказав подаючи руку, — але вашого дару прийняти не можу. Він для мене завеликий.

Тріумфальна міна старости не зникала, але брови стягнулися, а очі пильно дивилися на Жалинського: чому він відкидає подарунок . . . Незнання, скромність, чи ненависть?!

— Завеликий, чи не завеликий, пан староста дав! — промовила Софія Іванівна.

— А я вважаю, що така подія не може відбутися на сухо — докинув Вінокуров. — Вип'ємо з тієї нагоди по чарці.

Сцена, що відбулася при столику, звернула увагу й інших гравців і присідків. Дехто підійшов послухати, а пан Цінціборський почувши слово про чарку, метнувся до "бойні" і за хвилину ніс уже пляшку з горілкою та чарки.

Надійшов Теофіль Миколаєвич.

— О, а то що? Заручини?!

— Пан староста подарував Миколі Петровичу дві картини свого дядька — сказала Софія Іванівна.

— От щасливець. Везе йому сьогодні — і таємничо моргнув на Жалинського.

— Не все. В вінта не йшло мені.

— Хто не має щастя в картах . . .

— Той має щастя до образів — докінчив Вінокуров.

— А може й ще до дечого! — підніс угору палець Теофіль Миколаєвич, загнув його і зробив таку міну, — мовляв: більше не скажу.

Після того товариство дограло робра і староста почав прощатися.

— Маю завтра важні справи. Дуже радо посидів би, але мушу їхати.

Всі вдавали, що страшенно їм прикро, а пані Цінціборська була просто нещаслива.

— А не забудьте, пане поручнику, за вашу обіцянку — казав на відхіднім.

І поїхав.

— Ну, що ж ми тепер, сироти? — зойкнув задоволено Вінокуров.

— Граємо, чи...?!

— Думаю, спочинем трохи! — запропонував Теофіль Миколаєвич.

— Добре, спочинем! — погодилась Софія Іванівна. — А й Миколі Петровичу, здається, не дуже хочеться сидіти між старими.

Як тільки розбрились по кімнатах, Теофіль Миколаєвич потягнув Жалинського на веранду.

— Я весь аж горю, так вам хочу щось сказати — шептав.

— Що такого?

— Андрій Тарасович помщений.

— Який Андрій Тарасович?

— Син старого Бульби! Слушайте, дорогий мій, що сталося. Встав я від карт, пішов на веранду, а з веранди на городець і сів у тіні. Чую, хтось надходить, я ще більше засунувся в тінь. Бачу — Порудський. Нервозно бігає то сюди, то туди. Нарешті виходить, хто? Соня! Підійшла, а він до неї: “Ти мене змінила! Мєжду нами всьо кончено!” — і аж зубами заскреготав. А вона каже: “Я тебе не зрадила, бо я тобі нічого не обіцяла”. — “Але я тебе кохав!” “Хто ж тобі забороняє?” “А, той австрійський поручник, той мазепинець той...” — вибачте, сказав погане слово. А вона: “Не маєш права так на нього казати!” “Не маю?! Так значить, ти кохавш його!...” “Кохав?!... Не можу сказати. Але він мені дуже подобався!” А тоді нашого полуляшка наче оса вжалила. Скочив до Соні, думаю, чого доброго, вдавить. А він тільки кулаки наставив. “Подобався!” — сичить — Навіть дуже!... Так будь ти проклята разом

з тим . . .” — і знов вибачте, що не скажу з яким. “Іди до чорта! — каже Соня. “Кажеш — до чорта!? Га-га! Піду. Але не до чорта, а на Дон, у добровольцьеску армію! Пожди, я ще вернуся, а тоді!!! — і побіг. І уявіть собі — зараз від’їхав. А Соня, постояла, постояла, зітхнула і пішла в хату.

Жалинський слухав мовчки цю розповідь і всіма силами старався не показати по собі, що в ньому творилося. А в ньому аж тьохкало серце . . . Соня, ота срібнолиця, ота зоряноока красуня призналася, що він їй дуже подобався.

— Бідна! — сказав нещиро. — Що я для неї? Одподнівка! А той, може був би оженився . . .

— Оженився?! Хай йому хрін. А бідна — кажете — хай терпить! Андрій теж був бідний! Помста, помста, національна помста!!

І Теофіль Миколаєвич погрозив кулаком усім полькам за весь час нашої історії.

— Ходіть! — потягнув Жалинського. — А тепер ви отак! — і зацокав зубами, ніби хрупав присмаженого вергуна.

— Ще не знати, хто кого схрупає” — думав Жалинський.

Але, остаточно, схрупати, чи бути схрупаним — великої різниці нема.

* * *

Над херсонськими степами стояла тиха ніч. Повновидий місяць плив синім небом, як чародійний цвіт лотосу ставом індійської святині. Світло місяця було таке ясне, що близькі до нього зорі аж очі позаплющували. Срібне сяєво густим дощем лилося в долину і затоплювало землю по чуби дерев і гребінки хат.

Та ніде ніч не була така гарна, як у саду в “Цінціборах”.

А втім — хто його знає! . . . Адже в Херсонщині садів багато, а молодих хлопців і дівчат ще більше. Всіх

їх накривала своїм крилом ласкава ніч і всім їм неодно
вибачав виrozumілий місяць.

Вибачав і Жалинському, і Соні.

— Со...

І тихо...

Довга мовчанка зацікавила красуня ночі. Він любив підглядати, а потім анонімно розказувати зорям. Провів промінням по саду і в цій хвилині ізза куща висунулось бородате обличчя. Висунулось і заграло усмішкою...

— Риба з п'яскем!

Соня і Жалинський відсахнулися від себе.

— Теофіль Миколаєвич! — кликнули разом.

Але вже не було до кого. Обличчя сховалось, і тільки обізвалась десь зломана галузка. Хрупнула як присмажений вергун.

— Мико...

І тихо...

Місяць моргнув на хмарку, вона підплила і закрила його.

* * *

На сході половіло небо...

Ч И Г У Н*)

Сніг-пластовець летів з сірої плахти неба і — здавалося — шелестів білими крилами. Мов безконечна кількість метеликів наповнив увесь простір і сідав, і сідав, і сідав. Такий пластовець — не докучливий, він виглядає навіть тепліший від звичайного снігу. Сідає ніжно на лице, на руки, покриває одяг, але не залазить за пазуху, не впихається за обшивку.

Саме падав такий пластовець, як гайовий Петро Козак вибрався до лісу. Хоч сьогодні увечері заходить Різдво, хоч жінка просила не йти — не допомгло. Дуже вже йому надоїли чигуни, мусить їх прикрутити.

— Бійся Бога, чоловіче — казала жінка, коли вдягнув кожушину і взяв з кілка рушницю, — таж ніні Святий Вечір.

— Святий Вечір — як зійде зірка. До того часу буде вдома. Вони там певне сподіваються, що мене не буде в лісі і якраз ніні підуть на чигунку. А вчорашнього збитка я їм не подарую. Насміх робити з мене?! Що ж то, я вже такий ні-до-чого, що можна мені забитого зайця через пліт кидати?!

Дочка Мотря блиснула чорними очима і затулилася хустиною.

— Ти, козо, не смійся!

— Та я не сміюся — казала всміхаючись. — Але чи то воно зле для нас?

— Що? Я мав би з нашого лісу зайця брати?!

— Хто знає, чи то з нашого! — вставила жінка, — Ти не знаєш і ніхто не знає. Я взяла б і нікому не казала.

*) Чигун-браконьєр, такий, що чигає в лісі, щоб без дозволу полювати дичину.

— То ти собі так думаєш. Мисливське право не таке. В чийм ловищі звірка — жива чи мертва, — то вона його. Але я тим чигунам доїду! — погрозив кулаком. — Злапаю, приведу, а потім до криміналу.

— Ой, нехай тато нині зловить! — казала весело Мотря. — Нас троє — не до пари при святій вечері.

Гайовий грізно подивився, але не сказав нічого і вийшов. . .

І ось тепер іде лісом і роздумує. Куди податися? Чи на Ярки, чи від Грабівки на Попову Долину? Таки на Попову. Так щось показує, що то грабовецькі парубки. Минулого тижня сліди йшли туди. . . Зловити чигуна в лісі не легка штука. Вони чуйні як журавлі, хитрі як лиси, а бистроногі як зайці. Як не зачує, то побачить, а як побачить — зникне, мов крізь землю провалився. Ходять тихо, як коти. Богу дякувати, що ще люди не винайшли безгучного пороху. Бодай постріл зрадить місце. Зима для чигуна — мачуха. І сліди за собою лишає, і видко його здалеку, і пізнати, що стріляв. Затирають багру, але все таки вона часом вилізе. Минулого року дійшов аж до хати одного. Забитий цап багрив сніг, бо тепло було. Шість місяців арешту чигун дістав. А цього року не то нікого не зловив, але якийсь ірод зайця підкинув.

І на згадку цього збитка Петро Козак затискає великі п'ястуки і їжить чорні вуси. Його висока постать, звичайно рівна як свічка, тепер пригнута, голова пішла вдолину, тільки підборіддя висунулось наперед. Гайовий іде помалу, обережно, йде не прорубами, а лісом, уважно ставить ногу, щоб не наступити на ріща. Час від часу пристає, наслухує, докладно оглядає довкілля, а тоді знову підійде сто-двісті кроків і знову стане. . . Ось велика галява, серединою гайок і два-три кущики тернини, а там знову рівно, а за галявою ще трохи лісу і — Попова Долина. Гайовий підійшов до галяви і спинився. Оглядає, наслухує — нічого. Тільки сніг летить і осідає на білий килим галяви, на широко-рукаві одяги ялиць, на голі рамена листових дерев. Сідає й на гайового, але то добре, нехай сідає. Шапка

вже біла і плечі також, навіть на вусах спинається білий клопоть, але не надовго — рука повільним рухом стягає його.

“Добре місце” — стверджує гайовий, дивлячись на галяву. — “Звірка переходить сюди й туди. Постою, може акурат! . . .”

Зашився між три малі смерічки і застиг. Стояв може з годину, коли почув, а радше відчув легкий шорох. Так ніби щось обтерлося об гілки, так ніби хрупнув під ногою сніг. Але тільки всього згуку було. — Може цап, звітрив мене і вивтікав?!” думав гайовий. “Може вивірка скочила з дерева. Нині тепло, збудилася і сновигає по лісі!? А може?! Але ні, людина більше шелесту наробила б!”. . .

Якийсь час знову було тихо. Нараз, як духи, висунулися дві штуки: стара сарна з молодою, так званою ватулею. Хвилину постояли, понюжили, подивилися, застригли вухами, а тоді помалу пішли через галяву, через ярк і всякли на протилежному боці в ліс.

“Не виглядає, щоб тут десь був чигун!” думав гайовий. “Такий і сарні не подарує”. . .

Вже хотів залишити свій скрит, як тим самим пересмиком, що сарни, вийшов цап. Навіть не спинився на краю лісу, а повільним кроком попростував до ярку. Нараз ніби щось бренькнуло, цап звівся на задні ноги і прожогом скочив у ярк. Гайовий витріщив очі з дива. Виглядало, що цап дістав у комору, але де гук?! А може звітрив щось, може той бренькіт почув!? Але нерестрашений цап так не поводитьься.

Чекав, аж вийде цап з ярку, але не дочекався. Зате дочекався чогось іншого.

З лісу вийшла людина, хвилину постояла, оглянулася на всі боки і побігла в ярк.

Гайовому кров ударила до голови, а злість аж віддихнула спина. З готовою до стрілу рушницею підійшов до ярку. На дні його лежав неживий цап, а людина в'язала йому мотузком ноги.

— Руки вгору, бо стріляю! — крикнув гайовий.

Несподіванка була така велика, що в першій хви-

лині людина навіть руками не рушила.

— Піднеси руки! Чуєш! — остерігав гайовий.

Тоді шойно чигун підвівся і підніс руки.

— Ну, що ж, нема ради! — сказав крізь зуби. — Тьфу! Ото я дурень!.

— Бери цапа і вийди! А не пробуй тікати, бо як мені Бог милий — стрілю!

— Та я вірю! — говорив ніби насмішкувато чигун.

Узяв цапа за зв'язані задні ноги і виволік на рівне.

Гайовий весь час сторожив з рушницею наготові.

Перед ним стояв молодий, ставний парубок, у старій, подертій кожушині і виверненій смушковій шапці. Його обличчя не показувало страху, а сірі очі дивилися насмішливо на представника лісової влади.

— Де рушниця? — гаркнув гайовий.

— Яка? — підніс густі брови парубок. — Ви чули, щоб я стріляв?!

— А цап що? Зі страху впав!?

— Може зі страху, може так чого — не знаю!

— Не знаєш, кажеш! Звідки ж ти тут узявся, чого ти його в'язав?

— Я йшов лісом додому. Правда йшов легенько, щоб не полошити вам звірини. . .

— Ти собі не кепкуй! Говори правду!

— Я й кажу. Йшов я лісом і на краю галяви спинився. Бачу цап скочив і побіг у ярк. То я цікавий був, що з ним сталося. Підходжу — цап лежить, я до нього — неживий. То я думаю — треба занести. . .

— Додому!

— Чого додому, до вас!

Гайового аж у руках закрутило.

— Ти з мене дурня не роби. Кажі, чим ти забив цапа?

— Чим же я міг забити?! Каменем не заб'ю, ножем — не приступлю.

Гайовому все це було незрозуміле. Може чигун має

щось при собі. . . Але обшукувати небезпечно. Здоровий як тур, кинеється, відбере рушницю і шугне в ліс, тільки закуриться за ним. Пошукав би в лісі, де він стояв, але лишити його не можна. А й брати з собою зле. Ні стерегти, ні шукати. . .

— Не бійся, я тебе розкушу! — сказав злісно. — Маю час. А тепер — бери цапа і гайда до мене!

— Мені що! Я й так хотів до вас нести! — і всміхнувся під білявим вусиком.

— Чекай-чекай! Завтра не будеш так сміятися. Ну, бери!

Парубок узяв на плечі цапа, пару разів підкинув, щоб тягар добре розмістився.

— Можемо йти.

— Йди перший! А не пробуй жадних штук, бо я маю добре око.

Рушили прорубом. Парубок наперед, а гайовий п'ять кроків за ним, з рушницею готовою до стрілу.

Якийсь час ішли мовчки. Кожний свою думу думав. Хлопець, як викрутитися з немилої ситуації, гайовий, чим він стріляв.

— Пане гайовий!

— Ну?

— Треба б трохи видихатися. Цаписько добрий, тяжить!

— То вже в мене видихаєшся, а решта в криміналі. Ану далі!

І пішли. . .

— Ти звідки?

— Сільський.

— Питаю звідки!

— А он звідтам. . . — і кивнув головою не знати куди.

— Ти мені відповідай, як я питаю! — гримнув гайовий.

— Та я вам відповідаю. Але мені тяжко говорити, бо змучився цапом.

— Як в'язав ноги! —

— Тамте не була мука.

— Потерпи, вже не далеко.

Знову тихо. Тільки хрупає під ногами сніг і чути два віддихи: один швидший, другий повільніший, але обидва голосні, бо сніг глибокий.

Гайовий завзявся не дати спочинку, а парубок не просить. “Завзятий, злодій,” думає гайовий. “Але пожди, небоже. Вже я тебе вивідаю, на всі боки!”. .

Ось і гаївка вилізла із-за лісу і стала. Дерев’яна, але велика. Розсілася на поляні, а біля неї господарські будинки. І все обперезане плотом, як поясом.

Підійшли ближче.

— Красний пліт масте! — перервав тишу парубок.

Гайовому аж кольнуло щось під серцем.

— Або що?

— Нічого. Бачу новий! — а в голосі ніби насміх.

— Ти завтра теж будеш мати пліт, але в вікні! — відрізав гайовий.

Зайшли на подвір’я, від стайні забрехав пес, у хаті рипнули двері і на порозі з’явилася Мотря.

— Йой, а то що?

— Гостя веду — відповів батько. — Відчиняй двері. — А ти — звернувся до парубка — неси в хату!

Може б у сінях!?! — спитав хлопець, коли переступили поріг.

— Кажу в хату, то в хату! — скомандував гайовий.

— Про мене!

Ввійшли в хату.

— Скидай!

Хлопець скинув цапа біля порога і глибоко віддихнув. А тоді зняв шапку і голосно сказав:

— Слава Ісусу Христу.

І стара Козачиха і Мотря ледви знайшли язика в роті:

— Слава на віки. . .

Стара стояла при печі, спустивши схрещені руки в долину і скрутивши здивовано голову, а Мотря під стіною, між постелею і столом, узявшись обома долонями за лице.

— Ну, жінко, маєш нівроку гостя в хаті. Світи світло, придивимось.

А звертаючись до парубка:

— А ти сідай отут — показав на лаву — і не пробуй мені, небоже, тікати.

— Чоловіче, та ще виднося, нащо світити? — по-пробувала жінка.

— Кажу світити, то світи! — grimнув гайовий.

Надворі ще не смеркалося, але сніг пустився густий і в хаті зробилося темнувато.

Блиснуло світло лямпи і розігнало сутінки.

Всі глянули на “гостя”.

Сидів на краю лави, якимось ніяково всміхався і пригладжував мокре від поту, біляве волосся.

Мотря подивилася на ту чуприну і так мов би їй щось пригадалося. В Богородчанах на ярмарку. . . Але той був гарно вбраний і ніби вищий. Обличчя не запам’ятала, бо пройшов швидко і зник у юрбі, але не мав капелюха на голові, і те волосся. . .

Гайовий поставив рушницю при дверях, скинув ко-жушину, положив на лавку під печею і сказав:

— А тепер подивимось на цапа.

Обернув сюди, туди, і врешті знайшов рану.

— Є! . . . А то що?! Куля? — спитав парубка.

— Не знаю.

— Кажі, як я питаю!

— А як скажу, то що?

— Підеш до криміналу.

— То мені все одно. Не знаю.

— Ти! Ти зі мною не жартуй.

Гайовий підвівся і підійшов до парубка. Парубок і собі встав.

— Тільки не вдарте, прощу вас! — вимовив спокійно, але твердо. — Хочете віддати мене поліції — ваше право.

Гайовий відступив.

— Мотре, збирайся!

— Чого? — спитала перелякано.

— Запряжеш одного коня і поїдеш по жандарма.

Мотрині очі зробилися великі-великі.

— Тату, та як? На сам Святий Вечір!?

— Нема ради, дитино. Я мушу з ним бути. Мама не може, то ти поїдеш.

— Тату, я не хочу. . . — і розплакалася, сама не знала чого.

— Пане гайовий! — обізвався хлопець. — Ви хочете жандармів. Не треба по них їхати. Я сам зголошу-

— Ха-ха-ха! Ти думаєш, що я такий дурний, як ти ся.

мудрий!?

— Ні, я вам кажу, що зголошуся. А ви святкуйте щасливо.

Гайовий здивовано глянув на парубка.

— І ти зголосився б?

— Присяйбо зголошуся. От вам моя рука.

Але гайовий не прийняв, ніби не доглянув про-
стягнутої руки. Зате доглянув Мотрині сльози.

— Чого, дурна, ревеш?!

— Бо як то, — хлипала Мотря — на сам Святий. . . . Вечір. . . жандармів до хати. . .

Дивився на жінку, то на дочку, то на чигуна і без-
радно крутив пальцями.

— Якже ж буде? — спитав, власне, сам себе.

— Та то чоловіче так — обізвалася жінка — зла-
пав ти його, то злапав, але дитину посилати за жан-
дармами, тепер під вечір, та ще й такий вечір — ні!

— Ти мені не кажи, я мушу його відставити.

— То бери запрягай коні, і вези. . . Або знаєш що,
от нині Святий Вечір, нехай буде з нами, а завтра по-
їдемо до церкви, то тоді й відвезеш.

— Що ж ти хочеш, щоб я з ним може за стіл сів?!

— Я не кажу. Але все таки. . . І він десь має хату,
і будуть на нього чекати.

— Має хату, хіба я знаю, звідки він. Ти звідки? —
звернувся до хлопця.

Парубок подивився йому в очі і в свою чергу спи-
тав:

— А не поїдете нині по жандармів?

— Що ти питаєш!? Я тебе питаю!

— То я не скажу!

— Мотре, йди запрягай коні!

— Тату, та як? Скажіть, що не поїдете!. . .

— Не твоя справа!

— Йди-но Мотре, подивися, чи не сходить зірка?

— сказала мати.

Мотря скочила, мало на цапа не впала і вибігла з хати. * *

Довго не верталася і довго в хаті ніхто не вимовив слова.

Врешті прийшла.

— Сніг перестав, але хмарно. Не знаю, може вже сходить.

Гайовий сидів під печею і термосив вуси.

— Що хоч роби! — сказав і зідхнув. — Ні! — і махнув рукою. — Не поїду нині.

Тоді парубок підвів на нього зір і сказав:

— Як не поїдете, то вам скажу: я з Грабівки.

— З Грабівки! — як відгомін прийшло від Мотрі.

— А чий ти? — спитав гайовий.

— Семена Зарічного син, Юрко.

— Семена Зарічного?! Такого господаря! І тобі не встидно?!

— Встидно, але не за цапа, а зате, що тут. . .

— А я тебе що, бив?

— Не били, але слово часом гірше від биття.

— Га, вибачай, ти не гість у мене. Ти арештант.

— Правда.

Гайовий встав, пошукав чогось на полиці і звернувся до жінки:

— Йду по сніп, а ви вважайте, щоб вікна не висадив.

Взяв рушницю, виволік цапа до сіней, вийшов і замкнув двері на ключ.

— І треба тобі було того! — сказала з докором Козачиха.

Хлопець усміхнувся:

— Нині напевно не треба було.

— Ти маму маєш?
— Маю.
— А братів, сестер?
— Маю сестру. Молодша.
— Десь чекають на тебе. .
— Та, певно, що чекають.
— А з чого ти забив того цапа? — спитала Мотря.
— Не твоя річ! — зганила її мати. — Ти скільки маєш років? — звернулася до хлопця.

— Двадцять три.
В дверях клацнув замок і розмова втихла.
Ввійшов гайовий з рушницею і снопом. Усі встали.

— Христос ся раждає! — сказав святочно.
— Славите його! — відповіла жінка і дочка.
Відповів і чигун.

Гайовий поставив сніп біля порога, замкнув на ключ двері, і аж тоді заніс сніп на своє місце.

— А тепер, жінко, як є, так є, сідаймо з Богом до вечері. А ти — звернися до хлопця, — вибачай!

— Нема защо. Споживайте здорові.

Господар сів на покутті, жінка в другім кінці стола, а дочка поставила чотири тарілки і чотири ложки.

Мати всміхнулася, а батько глянув допитливим зором на дочку.

— Щоб було до пари. . . — сказала Мотря і сама не знала, що зашарилася.

Набирала борщ батькові, мамі, а потім ніби нехотячи вилила з полоника і на зайву тарілку.

— Ой, я забулася! — і подивилася на батька. Але він ні вусом не моргнув.

Тільки чигун усміхнувся і відвернув голову до дверей.

Дівчина набрала борщу собі, віднесла горнець і щось довго поралася біля печі.

— А може б так. . . — сказала півголосом Козачиха до чоловіка і легко показала головою.

Гайовий уже був узяв за ложку, але поклав її назад на стіл і нахмурено дивився в борщ.

— От свято, а тут маєш, навіть чоловік свята спокійного не має! — сказав з докором у голосі.

— Та вже не псуй собі свят — обережно підійшла жінка. — Сталося, пропало. Завтра що інакшого, а нині. . .

Мотря від печі глипнула на парубка і всміхнулася.

— Нині, нині. . . — говорив гайовий. — Нині маю клопіт.

— Та правда — годилася жінка. — Мотре, йди сідай, борщ стигне.

А тоді в Мотрі наче щось прорвалося. . .

— Тату!. . .

І було в тім слові стільки змісту, що гайовий глянув на дочку, потім помалу переніс очі на парубка, потім на жінку, знов на парубка і врешті поважно промовив:

— Сідай з нами. . . Не будеш дивитися, як ми вечеряємо!. . .

Здавалося йому, що хлопець зірветься з лави і підійде до стола, але той не рушився. Тільки очі в нього зробилися сумні і обличчя втратило твердий вираз.

— Вечеряйте здорові. І дякую вам, але я не гість.

— Завтра не будеш гостем — нині ти гість!. . .

Гайовий встав, витягнув ключ з кишені і відімкнув замок у дверях.

— Сідай сідай, Юрку — сказала радісно Козачиха. — Просимо до вечері.

Тоді парубок встав, скинув кожушину і повів очима по хаті:

— Хіба, що вмю руки.

— Над цебриком, я зіллю на руки! — поспішила са Мотря.

І за часок сидів уже чигун за столом лісової влади.

З тією хвилиною обірвалися допити, погрози, зникла зав'язітька усмішка на обличчі парубка, пропав і чигун. Лишилася сім'я і гість.

І лишилося двоє молодих людей: Мотря і Юрко.

Мотря сиділа зі спущеними очима, мало що їла, а як старі забалакувалися, глипала на Юрка. Юрко теж їв-не-їв, зате кидав очима то на гайового, то на його

жінку, але все по дорозі завадив за Мотрю. Біда була Мотрі, коли їх очі здибалися, бо не могла тоді ложкою губи знайти.

А як почали кутею до стелі кидати, на здогад урожаю, то гайовий спитав:

— А в вас пасіка є?

— Нема. Тато більше до коней.

— Правда, пасіка коней, а коні пасіки не люблять.

Почали колядувати. В Галичині, хоч би мали проспівати й двадцять коляд, то перша коляда мусить бути “Бог Предвічний”. При ній серце галичанина тане, як віск, очі розсвітлюються, а душа дістає крила.

То й не диво, що як дійшли до слів: “Іншим путем повернули”, гайовий глянув на Юрка, доспівав строфу і сказав:

— Знавш ти що: скажи мені, чим ти стріляв, а я тебе на свята пускаю до дому.

— А потім?

— На третій день прийдеш сюди.

— А потім?

— Потім, потім, не будь такий мудрий.

— То правда — підтвердила Козачиха. — Скажи, йди з Богом додому, а потім приходи до нас.

Хлопець довго надумувався, врешті подивився в очі гайовому:

— Слово?

— Слово!

— Луком!

Гайовому здавалося, що недочув:

— Чим-чим?!

— Луком і стрілою.

— А то ж як?! — вирячив очі.

— Звичайна річ. Натягнув лука, змірив і випустив стрілу.

— Чекай!. . Як я тебе прискринив, то стріли в цапі не було!?

— Я витягнув.

— Стріла ж має зазубні?!

— Моя не має. Пощо?! Не вцілив, або зле вцілив, то вона вилетить.

— Ото змисний! — майже хвалив гайовий. — Му-

шу подивитися! — і рушив до цапа.

— Чоловіче, та тут будеш мені цапа різати! — за-протестувала жінка. — Йдіть собі, як хочете, до комо-ри.

— Добре. Мотре, давай ліхтарню.

— Ходім! — кивнув на парубка, коли Мотря за-світила ліхтарню.

Довго їх не було. А як вернулися, то гайовий по-яснив жінці:

— Серце наскрізь. Ніяк не можу зрозуміти, що то за лук, що за стріла!

— Не можу вам показати, бо не маю — всіхнувся парубок.

— Ну, слово є слово. Йди, небоже, додому, а на третій день приходи!

— Серце наскрізь пробите! — не міг собі дати ради гайовий.

“Ой ще й як!” — подумала Мотря.

— Ну оставайте здорові — сказав парубок на від-хіднім. — Дякую за вечерю. На третій день по відправі прийду.

— А тепер не заблудиш поночі? — спитала Коза-чиха.

Парубок узяв за клямку:

— Зблудити не зблуджу, але мушу ще набік скру-тити.

— Чого?

— А лук і стріли! — сказав весело і зачинив двері.

— — — — —
Бувало Мотря просила Бога, щоб Різдво чи Ве-ликдень якнайдовше тривали, а тепер чекала на той третій день і дочекатися не могла.

Врешті таки прийшов. Надворі взяв добрий мороз. Ліси посиніли, а сніг виблискував лелітками, мов би хто діамантів насіяв. Сонце, хоч і холодне, всімалося як на весну. Дим з комина йшов просто вгору.

Гайовий з дочкою їздили до церкви і саме верну-лися.

Батько випрягав коні, а Мотря зразу побігла до хати.

— Мамо, нема?!

— А тобі чого так спішно? — відповіла мати і якась дивно глянула на дочку. — Хочеш, щоб тато його вже жандармам віддав?!

— Мамо, що ви таке! Та чого?

— Як чого, а за цапа!?

— Ой, що таке велике — цап. Є їх досить у лісі!

— А хлопців на світі — додала мати.

Мотрині щічки, що й так були червоні від морозу, ще більш почервоніли.

Повісила кожух на жердку, сховала хустку до скрині і вже хотіла до чогось братися, як щось заскреготало надворі.

Підбігла до вікна, але крізь замерзлу шибку не видно було.

В цій хвилині ввійшов у хату батько.

— Не було? — спитав жінки.

— Певне по відправі прийде.

— Прийде, або він, або якісь гості, бо сорока на плоті дреться.

Мотря не раз кидала грудкою за сороками, бо то і крик робить, і пташачі яйця випиває, але тепер хотіла б, щоб та крикунка якнайдовше скреготала. Може вискрегоче. . .

— Принеси-но води. — сказала до неї мати.

— Я принесу сам. А ви ладьте їсти, бо я вже таки добре зголоднів.

І гайовий узяв коновку і вийшов.

— Мотре! — промовила мати. — Ти собі тим Юрком голови не завертай.

— Та що таке кажете! Ніби я собі завертаю?!

— Я виджу, не бійся. Але ти йому не пара. Він багачський син. Зарічні — дуки на цілу Грабівку, а ти бідного гайового дочка.

— Чого бідного?! Ніби ми їсти не маємо що?!

— Дурна ти. А гроші де, а морги де?

Мотрі зробилося сумно. Воліла б, щоб та білява чуприна, той рвсятий вусик, ті насмішливі сіні очі належали комусь бідному, що мав би дочку гайового за багачку. Овва! Чи то вона рветься за нього замуж. . . Чигви такий! Багач, а до арешту піде. . . Нехай іде, багачесько. . . Але, що хлопець нічого собі, то правда. А

як тими очима подивиться, то аж запече. Прикро Мотрі. . . Нехай би вже й не приходив. . .

Батько приніс воду, і сім'я вже сідала за стіл, як на двері задзеленькав дзвінок і забрехав пес.

— А шо, не вискреготала — встав від стола гайовий. — Хтось приїхав.

Мотря вибігла до сіней, але зараз вернулася.

— Юрко і ще якийсь. . .

— Який Юрко? — спитав на ходу батько.

— Та той, що був. Чигун той.

Гайовий вийшов на поріг хати.

Перед порогом стояли малі залубки, запряжені в пару молодих “шпаків”, а на залубках Юрко Зарічний і ще якийсь старший чоловік у червоному кожусі.

“Батько! Приїхав за сином просити!” — подумав гайовий. — “Але я не попущу! . . .”

І Петро Козак, гайовий богородчанських дібр виїхав, чекаючи на поздоровлення.

— Накрий коні і приходи! — казав тимчасом старший до Юрка.

А тоді повагом зліз із залубок і підійшов до гайового. Кивнув головою взявши рукою за шапку і промовив:

— Христос ся раждає!

— Славіте Його!

— Я приїхав до вас через того мого шибеника.

Сказав це якось так щиро, що гайовий втратив свій службовий настрій.

— Просимо в хату — відповів, і впустив гостя в двері.

Старий Зарічний увійшов, скинув шапку і повагом уклонився господареві, господині, і навіть Мотрі кивнув легко головою.

— Христос ся раждає!

— Славіте Його! — відповіли всі трое.

Зарічний постояв, моргнув сивими бровами, попрашив волосся і звернувся до господаря.

— Вибачайте за клопіт.

— Та який там клопіт. Прошу, скидайте кожух та й будьте гостем.

Жінка за той час стерла запаскою лаву, для форми, бо лава була чиста.

— Прощу, сідайте — і вклонилася.

— Дякую. . .

Сів, але кожуха не скидав і шапку тримав у руці. Так і видко було, що ще не знати, чи не прийдеться заціпнути назад кожух і вбрати шапку.

— Добрий мороз узяв — сказав гайовий, щоб перервати мовчанку.

— І дорога десь добра — додала господиня.

— Мороз потиснув, а дорога ще до вас не протерта. Копно трохи — відповів Зарічний і всміхнувся. — Конята молоді, добре натужувались.

“Конята”! — думав гайовий. — “Коні як змії”.

А голосно сказав:

— Не було видатку в лісі, то й не протерта, Хіба хтось пройде.

— І то не дорогою, а лісом — засміявся Зарічний. От, як мій Юрко. . .

— Йой, а де ж він? — ніби пригадала собі Козачиха. —

— Я йому казав коні накрити. Та й може сіна підкинув. . .

— Померзнуть коні. Піди старий — звернулася до чоловіка — нехай випряже. Як же ж так! . .

Гайовий глянув на Зарічного, а цей зробив такий рух, ніби: не знати, чи буде треба.

— Та, правда, померзнуть. . . — сказав гайовий.

— Не робіть собі заходу, постоять і так. . .

— Піди, піди! — налягала жінка. — А хлопець нехай іде в хату.

Гайовий вийшов, а старий Зарічний подивився тепло на господиню, а потім глипнув на Мотрю.

— Дочка?

— Ая.

Мотря стояла біля печі і почувалася як миш під мітлою. Зарічний не був ні страшний, ні суворий, але все таки — батько Юрка. А як запитався про неї, то не знала, де руки подіти. Врешті знайшла вихід: стала пересувати посуду на кухні.

— Десь старости з хати не виходять! — зажартував.

— Молода ще, має час. А й так. . . Ми люди не багаті, то й не будуть дуже квапитися. Мастків таких у нас нема. . .

“Ого!” — думала собі Мотря. — “Мама вже й браму зачинає.”

— Масток мастком — говорив Зарічний. — А як нема здоров'я й охоти, то й масток не допоможе.

“Мудро каже” — думала Мотря.

“Добре тобі казати, коли в тебе хліб на хліб, а сало на сало” — думала мати.

В хату ввійшов гайовий, а за ним Юрко.

— Христос ся раждає! — привітався хлопець, як старий знайомий.

— Славите Його!

Мотря кинула на Юрка оком. . . Який же він інакший сьогодні. Нема старої кожушини, шапка не навиворіть, чуприна не скуйовджена. Тільки усміх і очі ті самі. . .

— А лук де? — спитала і завстидалася.

— Є! Хочеш, підемо, покажу.

— О! А мені не сказав! — обурився гайовий. — Ходи, я вже такий цікавий на нього.

Старому Зарічному, видно не в смак була мова, бо нетерпеливо рушився на лаві і махнув рукою.

— Що я вже з ним маю. . .

— Вже потім будете собі показувати — сказала Козачиха. — А тепер і ти голоден і вони з дороги, прошу, сідайте за стіл та й з'їжте з нами обід. Мотре, дай миски, ложки.

— Дякую вам красно — вимовлявся старий Зарічний. — Ми вже вдома обідали.

— Е, коли то ще! Прошу. . .

Обидва Зарічні покидали кожухи і посідали за стіл. Старого посадили на покутті, гайовий з одного боку, Юрко з другого, а жінки при кінці стола.

Їли повагом, ло мисок не згиналися, а сиділи просто, і несли ложку за ложкою до губи. Мотря знову, так як на Святий Вечір, не трапляла, то в тарілку, то до губи. Гайовий з Зарічним випили чарку-дві, стара

тільки пригубила, Юрко казав, що не п'є, а Мотрі й не питалися.

Розмовляли про се та про те, але гайовий, видно, вічно мав на думці справу з луком, бо таки не витерпів:

— А як ти дійшов до такої штудерації?

— З книжки!

— З якої?!

— Є така книжка нашого письменника, Івана Франка, “Захар Беркут” називається. То там стоїть, як то наші люди колись від татарів відбивалися. Думаю собі: могли вони татарів стріляти, то можна й звірку. . .

— З чого ж ти стрілу робиш?

— З дерева. Але треба її закувати.

— І далеко така стріла йде?

— З Грабівки аж сюди залетіла! — сказав старий Зарічний і з докором глянув на сина.

— Дякувати Богу, що сюди, а то могла в гірше місце залетіти — засміялася Козачиха. — І от ви не були б до нас приїхали. . .

Старому Зарічному приємні були слова господині, але все таки хотів розмову повести в інший бік.

— Ото Юрко згадав Івана Франка. . .

— Мотре — вставив гайовий — чи в нас нема його якоїсь книжки, Ти мені колись то читала!?

— Є. “Панські Жарти” називається.

— Так так. То його — підтвердив Юрко.

— Отже той Іван Франко, — продовжав старий Зарічний — то він вчений чоловік, доктор від науки. Миного літа був у нашого єгомостя на відпочинку. А дуже любить рибу лапати. А наші єгомость мають право. То він убрався якнебудь, солом'яний капелюх, таки такий наш, сільський, на голову і пішов на потік петруги під камінням нащупувати. А тут надходить жандар. “Хто ти такий?” — питає. “Я від єгомостя.” “А як ти звешся?” “Доктор Іван Франко!” “Що-що?” . . . “Доктор Іван Франко!” “А, як ти доктор, то ходи зі мною до єгомостя. Пішли. . . Приходять, питається жандар: “Чи отець знають того волокиту?” “Знаю” — каже. Хто він такий?” “Доктор Іван Франко, славний наш письмен-

ник". Тоді жандар засалютував та й каже: "Я перепрошую, пане докторе, але ви так убрані. . . А доктор Франко відповідає: "Не занадто, пане, дивіться на одяг, бо можна легко помилитися."

Мотря глипнула на Юрка і засміялася, а він аж уста долонею закрив, щоб не видно було сміху.

Гайовий похитав головою:

— Я на тобі не помилився.

— Ваша правда — притакнув старий Зарічний. — Такий він, як та кожушина, що була на нім.

Юрко глянув на Мотрю, а вона заперечила головою, але так легенько, що ледве можна було помітити.

Як тільки всі встали від стола, гайовий зараз же почав справу з луком.

— А тепер вибачте, — сказав до старого Зарічного — але я хочу, щоб він мені показав свою штуку.

Вийшли на подвір'я, Юрко витягнув з залубок лука і стрілу і показав гайовому.

Той з цікавістю оглядав і аж прицмокував.

Тим часом хлопець узяв жменю снігу і приліпив на стіні стайні.

— Щоб була ціль! — сказав.

Потім відійшов на двадцять кроків, поклав стрілу на тятиву і стрілив. Тятива бренькнула, стріла свиснула і забилася крізь сніг у дошку.

— А щоб тебе!. . похвалив гайовий і пішов оглядати.

Стріла стриміла в дереві так глибоко, що тяжко було її витягнути.

— Ану, тепер я! — не втерпів старий мисливець.

Стрілив, але стріла сиділа плитко і зовсім не там, де мірив.

Спробував ще зо два рази і врешті вбив стрілу глибше.

— До всього треба способу. Але я ніколи й не гадав, що таким можна забити цапа.

— Досить уже з вас буде того стріляння — казала господиня. — Я вже й змерзла. Ходи, Мотре, не стій на морозі.

За жінками пішли в хату й мужчини, і нараз усі

стихли. Так і чулося, що настав вирішний момент. Адже все вже було сказане, все було скінчене, лишалося одне — жандармерія.

Вичула це Козачиха і вирішила лишити старих, нехай собі в двох побалакають.

— Хочу нині поїхати на вечірню — сказала до чоловіка.

— Та як же ж!?! — здивувався гайовий.

— Ви собі обидва тут посидьте, а я з Мотрею поїду. А ваш син — звернулася до старого Зарічного — нас підвезе. . .

— Про мене. Нехай запрягає.

Гайовому, видно, дуже сподобалася така розв'язка клопітливої ситуації, бо не протестував.

— Але наші коні! — заявив.

— Добре, погодився старий Зарічний. — Ваші коні, а мої залубки. Тоді не втече.

— Вже ми вам його доставимо! — засміялася Козачиха. — Мотре, збирайся.

Не потребувала давати наказу, бо Мотря вже витягала зі скрині парадну хустку. . .

І поїхали.

І були на вечірні. . .

І показали погонича. . .

А як вернулися — справа з цапом була полагоджена. Цап відходив до лісничого, нібито знайдений у лісі, Юрко мав обіцяти, що не буде полювати в ревірі гайового і має сказати, хто підкинув зайця через пліт.

— Та, таки я — признався Юрко. — Але він забитий у нашім саді.

— Чого ж ти мені його кидав?

— Я бачив раз дівчину на ярмарку в Богородчанях. То думаю собі: може вона любить зайців. . .

Мотрі аж дух заперло. Бачив! . .

— Ех, не плів би ти та не встидав дівчини! — зганив сина старий Зарічний.

— То ти собі того зайця забори — сказав гайовий. — Я маю право забити два. Одного забив, а другий ще ходить.

І на тому скінчилося.

Старші сіли на балачку, Юрко пішов напувати коні, а Мотря побачила, що коновки малоощо не порожні і побігла до криниці по воду.

Журавель на морозі поскрипував, а Юрко, ведучи своїх шпаків до водою, приспівував:

“А скрипочки із липочки,
А струни з барвінку,
Як заграю на Грабівці —
Чути на Лисівку.”

“Та ще й як!” — подумала Мотря.

І навіть мокра жердка від журавля була для неї тепла. . .

Ц А П

Коли літо в повному розгарі, коли золоті вечори переходять у срібні ночі, коли пахощі скошених трав заливають сіножати, а навіть коли вже полукипки квочками сідають на стернях — тоді час полонання на цапа. В тому часі він найкращий, найживіший, а через те й найбільш цікавий для мисливця. Його ріжки чисто обчімхані, його кожа виблискується червоним золотом, його здорове, гнучке тіло стрясасться від любовного пожадання. Бо тоді приходить час гонитви, час любови в сарен. Вдень і вночі перебігають цапки ліс, очі видивляють, вуха вислухують, чи не побачать, не почують десь сарни, якою теж оволоділа любовна туга. Байду же — самотна вона, чи в товаристві зальотника, цап біжить їй на зустріч. Залицання починається гонитвою, а коли є любовник, то завзятим боєм із ним. Нерідко кінчається такий бій раною, а то й смертю одного з дуелянтів. Так само, коли коло сарни крутиться сарня, то не раз і воно потерпить від закоханого зальотника. Старі цапи шукають за сарнами обережно. Навіть на тужливе пікання замріяної відданиці не реагують так, як молоді, — швидким бігом. Вони досвідчені і хитрі. Ануж це не сарна, а мисливець, що вабить на вабок: пі-піі, пі-піі! І старий цап підходить, але крок за кроком, хильцем підсувається до місця, звідки почув любовний зов. А все ж і такого хитруна постигне часто куля, коли на нього наважиться добрий мисливець, що знає всі його способи підходу і засоби обережності. Кажуть старі мисливці, а ще старші книги, що такі цапи залюбки пристають до молоденьких сарен, залишаючи молодим цапкам пристарілі матрони. Тому мисливці ваблять тоненько, а той "пік" делікатний, рідкий, ніби встидливий. Старий цап скрадається нечутно, нога за ногою, вітрить, слухас, міркує, але ко-

ли доля йому не ласкава — він таки вийде на полянку, перед рушницю мисливця. В тишу літнього вечора вривається тоді гук пострілу і на хвилину зачочує спокій. На хвилину, бо швидко плесо тиші знову вирівнюється і задуманий вечір пливе далі — назустріч ночі...

“Дорогі Вуйки! Маю два дні вільні. Хочу їх перебути у Вас і, як Вуйко дозволить, використаю обіцянку. Прошу вислати коні в середу до вечірнього поїзду. Вдома в нас усе в порядку. Цілую ручки — Петро.”

— Чувш, Олю, два дні! — гукав лісничий Балюта до жінки.

— Які два дні? — відповідала лісничиха з другої кімнати.

— Мас тільки два дні вільні!

— Та хто?

— Як хто!? Петро!

В дверях появилася лісничиха. Висока, сухоцава білявка, з ложкою в руках, бо саме зливала смажені малини до слоїків.

— Звідки ж я маю знати? Сидить, прошу тебе, — обернулася до другої кімнати — чигає собі листа і хоче, щоб ми чули... Отже кажеш, приїде Петро, коли?

— Завтра. Вечірнім поїздом.

— То добре. Вишлеш коні...

— Не вишлю. Хай іде пішки! — найжив бороду лісничий. — На два дні... Не варта посилати коней! — і виїшов грюкнувши дверима.

Лісничиха вернулася назад до смажених малин. Особа, до якої говорила з дверей — це була пані Слава Заплатинська, її приятелька, що приїхала до Балютів на вакації. Вродлива чорнявка, десь по тридцятці, була за радником суду, два рази старшим від неї. Радник три роки тому помер, залишивши по собі добру пам'ять і двоповерхову кам'яницю у Львові. Вже більш як тиждень сидить пані Слава на лісничівці, рада, що тут так тихо і так мало людей. Втікла від свах, сватів і “стараючихся”, що дивилися на неї, а бачили кам'яницю, а вона всім відповідала, що після дев'ятирічного подружжя не думає покищо виходити заміж.

— Тішуся, що Петро приїде. Внесе трохи життя, а то ти вже десь зовсім занудилася.

Пані Слава нічого не відповіла. “Внесе життя”!.. Чого доброго зачне до неї “робити око”, або бодай сипуватися на плитці компліменти. А вона того має так досить...

— А твій чоловік готов такі коней не вислати — сказала по хвилині.

Лісничиха порскнула сміхом.

— Хто? Він Петрові коней!? Та йди. Ручу тобі, що він пішов казати вимити бричку. Не бійся, він свого сестрінка сам тягнув би... Але щоправда, хлопець добрий і милий.

— Добре мені милий! — відізався лісничий, що ввійшовши, зачув останнє речення. — Цього року ще в нас не був, а тепер — на два дні. Але почекай небоже! — погрозив сестрінкові. — Врешті, що мені там... І так змарнувався...

— Чому? — спитала пані Слава.

— Чому! Любить ліс, добре стріляє, казав я йому: йди на лісову академію, а він — на медицину, до Грацу. Але хитрий, про обіцянку не забув.

— Яка ж то обіцянка?

— Я йому обіцяв цапа.

— Цапа?! — здивувався пані Слава. — Та ж у нас кіз нема!?

— Ого! Ще й кілька. То, прошу пані, ми, мисливці так називаємо сарнюка, козла, а сарни козами.

— І жінок також! — засміялася пані Слава.

— Мисливці ніколи.

— Ох, які шарманти! — накопилила зуби лісничиха.

Лісничий глянув на жінку і, всміхаючись у бороду, відповів:

— Це тому, щоб не вийшло непорозуміння.

— А мисливці як нас називають, гусками? — спитала пані Слава.

— Теж ні. Ми і на гусок полюємо.

— Ну, то як?

— Янголами.

— І не виходить непорозуміння?!

— Часом, але рідко. Врешті — і ті другі були також колись святі...

— Славцю — встряла в розмову лісничиха. — Ти з ним не договоришся. Я вже десять років...

— А він мовчить! — вставив лісничий.

— Як спить! — докінчила лісничиха.

Лісничий зробив такий рух, ніби жінка мусить мати останнє слово і почав з іншої бочки:

— Треба буде хлопцеві добру засідку знайти — думав голосно. — На "Клепані" виходить гарний цапок, на "Розборах", казав гайовий, бачив двох. Але всі вони непевні тепер, гонитва!

— А що таке гонитва? — спитала пані Слава.

— Весільний час, прошу пані. Всі вони тепер подуріли. Крутяться по лісі, як мухи в окропі... Найкраще полювати в такий час на вабок. Але не знаю, чи Петро втне. Вчив я його минулого року, ще не добре вабив.

— Як же то вабитися?

— На такий свистунчик. Піі-піі! Так, як сарна.

— — — — —

Другої днини вимита бричка поїхала по племінника. Лісничий вислав її пів години скоріше, бо, як казав: "ану ж щось по дорозі" — і тепер не міг собі місця знайти.

На щастя скричали за садом кури .

— Ого! Вже знов той проклятий лисюра! — вхопив рушницю і побіг, а за ним служниця Каська і пастушок Гнатко.

Цим разом був це фальшивий алярм. Стежиною через сад сунувся їжак, набивши собі на шпильки кілька яблук-падалиць, і перестрашив курей.

— Пані, пані, ходіть подивитися! — кликав гостю лісничий.

Пані Слава з дива не могла вийти. Щоправда бачила тільки наїжену кулю, але пару падалиць ще трималися зверху.

— Страшенно цікаве. То він такий злодій!..

— Злодій і не злодій. Старається за харчі на зиму. Ямник “Каро” і лягавець “Дон” скакали довкола їжака і брехали як навіжені. Особливо ямник аж захлипувався. Він знав добре, що значить спробувати вкусити ту сіру кулю. “Дон” спробував і тепер пчихав та витирав носа до трави.

— А все таки лис дає собі з ним раду. Котить їжака до води, а навіть, як нема води, то собі радить — казав лісничий.

— Яким способом?

— Не можу вам докладно розповісти, бо не випадє, досить, що хоч нема близько води, то собі радить. Відігнав собак від їжака і всі вернулися до хати. Незадовго після того почав ямник скімліти і дертися надвір.

Ідуть! — сказав лісничий і вийшов на ганок.

За ним вийшла лісничиха, а пані Слава вважала, що має право ще трохи лишитися в хаті, бо “якже ж це буде виглядати”.

Ямник не помилився, за пару мінут в’їздила бричка на подвір’я лісничівки.

Петро вже від брами махав капелюхом і радісно всміхався.

Любив вуйків і любив заїхати до них, побути в їх тихій лісничівці, походити по чудовому лісі.

Не доїхавши під ганок, вискочив з брички і підбіг вітатися.

— Ти собі не думай, що ми тебе так скоро зустимо — говорив лісничий.

— Мушу, вуйку.

— Що, цісар на консиліюм кличе?

— Цісар не цісар, але мушу.

— А ми будемо бачити, чи конечно — вирішила лісничиха.

На поріг вийшла пані Слава.

“Овва! — подумав Петро. — “Є гості” . . .

— Це наш сестрінок Петро — знайомила лісничиха, — а це пані радникова Заплатинська.

— Дуже мені приємно — сказала пані Слава і подивилася на Петра, не дивлячись.

Петрів усміх згас і кудись поділася його безжурна радість. Він теж ледве глянув на гостю і зараз обернувся до вуйка.

— Але ж гарно тут у вас. Їхав лісом, так пахне...

— А бачиш! — зрадів лісничий. — А ти: на два дні! Навіть добре не нанюхася.

— Ну, йдім у хату — сказала лісничиха. — Вмишся, з'їмо вечер'ю і йди спати, бо ти певно змучений.

— Що? Змучений! — обурився лісничий. — Молодий хлопець, кількадесят кілометрів залізницею, мильо кіньми і — змучений. Йди, скидай з себе все і до криниці. А потім побачимо.

— Не будь смішний! До якої криниці? Зіпрів, може перестудитися. Має свою кімнату.

Лісничий махнув рукою і пішов на подвір'я. Але за десять мінут стояв уже біля сходів на стрих і гукав на Петра:

— Що ти там. волосся запікаєш?! Злази без льоків!

“Петрова кімната” (так її обоє лісничі називали) була на стриху і тільки на літо, бо навіть печі не мала. Зате мала вікно з чудовим видом на сад і на старий сосновий бір за потоком. “Наднесло лихо якусь паню радникову!” — думав, умиваючись, Петро. “Навіть собі заспівати не буде можна”... І був би напевно довше сидів нагорі, якби не голос лісничого, щоб поспішав. Ніби все невдоволений, буркитливий, але тільки на око. Своїх дітей не мав, то й переніс любов на сестрінка — “Ти по мені дістанеш увесь спадок — казав до Петра — рушницю, роги і шкіру з дика.

— А чоботи ні? — кепкувала тета лісничиха.

— Чоботи тобі залишу, щоб мала в що вбрати другого чоловіка...

Петро зійшов по сходах і всі сіли до вечері.

Напроти нього — пані Заплатинська. Чорнявка, з великими карими очима, малі, повні уста, трохи твердо затиснені. Коли відзивалася, то ті уста дуже слабо розхилилися, ніби не хотіли пропускати слів.

— Скажи мені, — питався лісничий Петра — куди тебе лихо несе, що ти не можеш довше в нас побути?

— На весілля, вуйку. Мій приятель жениться і я маю бути йому дружбою.

— А потім?

— Потім я умовився з трьома своїми знайомими, що підемо на Закарпаття.

— Ще тебе там мадярські жандарми заарештують і будеш мати добрі вакації. Врешті це не є аж таке важне.

— Досить важне. Один з них — мій товариш із Закарпаття. Він нас буде ждати в Латірці, на границі.

— А потім?

— Потім маю ще різні справи, а до вуйків приїду взимі.

— Що? В такому разі анулюю свій тестамент!

— Пропала рушниця, роги і шкіра з дика! — махнула рукою лісничиха

Лісничий подивися грізно в її бік:

— Замість пускати немудрі дотепи, ти сіла б на нього трохи.

Лісничиха зробила сувору міну і звернулася до Петра:

— Що ти собі думаєш!? Ображувати вуйка?! Зараз мені відклич ту зиму!

— Не можу, тето, маю обов'язки.

— А вуйко не обов'язок?!

Лісничий задоволено всміхнувся:

— А тета?!

Петро глянув на вуйка, глянув на тету і стало йому трохи ніяково. Адже можна дещо відмовити, дещо переставити . . .

— То може в серпні. Десь коло п'ятнадцятого . . .

— Пам'ятай же! — погрозила лісничиха. — А то пропаде тестамент.

— Вже знов! — блиснув очима лісничий. — Отже, як приїде, то додам ще торбу з борсука.

Пані Слава весь час розмови тільки водила очима по розмовниках і душила в собі сміх. При тому завважила, що Петрова русява чуприна легко хвилюється, а сірі очі мають золотий відблиск.

— Додайте, вуйку, ще мапинку до набоїв — сказав Петро, ніби торгуючись.

Лісничий комічно надумувався.

— Не можу, бо попсувалася. Але хай буде: куплю нову і дам.

— Приїду.

— І не на пару днів!?

— І не на пару днів!

— Ну! зідхнув лісничий з полегшою. — Тепер виг'ємо меду! — і вийшов принести напиток.

— Але ж вас ваші вуйки розпускають! — сказала пані Заплатинська.

— А пані не чули, як на мене гримали?!

— Добре гримали! Дай Боже, щоб так на кожного...

Лісничиха нахилилася до пані Слави:

— Будемо зараз бачити, який мед принесе. Як у червоній пляшці, то трохи розпускає, а як у зеленій, то дуже.

— А ми собі тепер медку, пане добродію! — загуdiv лісничий з порога.

Обі пані і Петро глянули з цікавістю в його сторону. Пляшка була зелена...

Лісничиха моргнула до пані Слави.

— Що ви там собі якісь знаки дасте? — спитав підзорливо лісничий.

Але потім зорієнтувався, видно, бо подивився на пляшку і всміхнувся.

— Вона, прошу пані, така скупарка, що не дай Бог. Хотіла б цей мед задержати до поминок по мені. Отже ні — виг'ємо! — і поставив пляшку на стіл.

— А яка різниця між червоною і зеленою пляшкою? — спитала пані Слава.

— В зеленій пляшці мед десять років старший.

— Значить дуже розпускаєте.

— Ні, пані, хто б такий мед розпускав.

— Та я не про мед, а про пана Петра.

Петро глянув на паню Славу і перший раз побачив у її карих очах теплу ласкавість.

“Але ж очі!” — подумав і зараз утік поглядом до вуйка.

Той закручував тягулець у корок.

— Вуйку, прощу дати, я відкоркую — підірвався з крісла.

— Ні, я сам.

Витягнув корок і поналивав напиток у келішки.

— За здоров'я нашої дорогої гості.

— Вибачте, пане лісничий, але п'ємо не за моє здоров'я, а за приїзд пана Петра.

— За його приїзд?! Він і так обіцяв, то мусить.

— Так є — потвердив Петро. — Тост був за паню радникову.

Келішок підніс, але очей ні.

— Я вас погоджу — сказала лісничиха. — Вип'ємо за наших гостей!

— Не годжуся — загув лісничий. — Петро не є в нас гостем.

— Славцю! Він ще готов назад позливати мед. Знайди вихід.

— Добре! Отже: за приїзд пана Петра і за моє здоров'я.

— Не годжуся! — знову загув лісничий. — Коли вже на те пішло, то так: За здоров'я нашої гості і, хай уже буде, за приїзд Петра.

А вихиливши келішок сказав до сестрінка:

— Ми так тебе сьогодні пошанували, що ти мусиш це відробити.

— Ой, вуйку, я вже знаю! — скривився Петро.

— Так є. Ти мусиш нам тепер децю заспівати.

— Деся певно маєш якісь нові народні пісні — додала лісничиха.

— Любить їх збирати і добре співає — звернулася до пані Слави.

— Просимо, просимо — сказала пані Слава, аби щось сказати.

— То, тето, як я чув недавно Менцінського!.. Як він співав: “Ой не світи місяченьку”, “Ой зійди зійди”, “Ой ходив чумак”... Чудово!..

- Менцінський Менцінським, а тепер нам ти!
— Тето, бігме не маю відваги...
— Маєш тобі! — обурився лісничий. — Не має відваги! А як прийде стріляти до одинця!
— Стрілю.
— То йди тепер стріляй з фортепіану!

Не було ради. Петро встав і всі перейшли до сальону.

Сальоном зрався покій тому, що в ньому стояв фортепіан, а фортепіан стояв там тому, бо був задовгий до другої кімнати. Історія того фортепіану довша ще від нього, а коротко зібрана виглядала так: батько лісничого дістав його в приданім за жінкою, і дав його старшій дочці, коли її дочки почали вчитися в “Інституті для дівчат” у Перемишлі. Але дочки за рік зажадали нового короткого “Безендорфера”, а щонайменше “Вірта”. “Вірт” був дешевший, то ж він прибув на приходство і викинув старого довгаля. Але довгаль не пішов на стрих, бо забрав його лісничий. “Нехай — казав — хоч одним пальцем заграю собі “Зеленую руту” чи “Баламуте вийди з хати”. Фортепіан довго чекав на “Руту” і “Баламута”, бо лісничий далеко краще грав на рушниці.

Аж як почав приїжджати Петро — фортепіан ожив. Петро вчився у Львові гри на фортепіані, а після мутації співав гарним тенориком. Минулого року привіз був з собою ключ і — як умів — настроїв фортепіан, бо вже був трохи фальшивий. Старушок мав тон такий, як усі його ровесники: не дуже повний, не дуже гучний, але присмний, меланхолійний — такий, як старі пісні, як спомин про старі часи, як мрії про те, що рідко сповняється.

— Що ж панству заграє? — спитав Петро, сівши до фортепіану.

— Заграй щось нового. Маєш певно!? — сказала тета.

— Маю одну дуже сумну пісню і кілька присмних коломийок...

— Грай усе! — вирішив лісничий.

Напроти Петра, на канані, сиділа з тетою пані Слава і це йому відбирало певність себе. Львівська пані, чула не такі голоси...

Вдарив кілька акордів і почав:

“Ой горе, горе,
Нещаслива доле,
Ізорала дівчинонька
Мислоньками поле”.

“Карими очима
Та й заволочила,
Дрібненькими слізоньками
Все поле зросила”...

Пані Слава сиділа чемно, так, як то сидять на всіх родинних концертах, готова, після байдужого вислухання, бити “славно”. Але після першої строфи почала кліпати очима і стягати брови. Не тільки голос Петра був приємний, але й мелодія і слова пісні. Передовсім слова... “Ізорала дівчинонька мислоньками поле”... Орала і вона не раз і не два — за дев’ять років подружжя зі старим чоловіком... “Карими очима та й заволочила”... тільки сльозами не росила поля, бо мала вже таку вдачу. Але ось тепер, чогось ті очі ніби рогкі стали...

Петро скінчив і випадало хвалити, а вона забула.

— Сумне, але добре — признав лісничий.

— Дуже гарне, підтвердила тета. — Цікаво, яка це пісня: наддніпрянська чи галицька?

— Не знаю.

— А як вам, пані? — звернувся лісничий до гості.

Пані Слава збудилася з задуми, але відповіла тільки кивком голови.

А після того, як Петро брав нові акорди, звернула на нього свої великі очі:

— Заспівайте, прошу, ще раз...

І це було для нього найбільшою похвалою.

Заспівав удруге, тим разом багато певніше, і бачив як голова пані Слави схиляється помалу, помалу

здолину, аж блиснув білий переділ у чорному волоссі.
“Але ж головка!” — подумав Петро і помилив акорд.

Проспівавши другий раз пісню, перейшов на коломийки...

“Прийди, прийди, мій миленький
Та й стань у віконці,
А я скажу своїй мамі,
Що то сходить сонце...”

“Я гадала, моя мамо,
Що то місяць сходить,
А то милий, чорнобривий
По садочку ходить...”

“Ой упала зірка з неба
Та й розсипалася,
Моя мила позбирала
Та й затикалася.”

“Там у лісі, на горісі
Воркують голубки,
Сади ми ся розцвітають,
Як іду до любки...”

Крізь відчинене вікно заглянула в кімнату старіа яблуня. Може слухала, а може хотіла сказати Петрові: “І ми тобі розцвітемося, тільки йди!”

— Подумати, — сказав лісничий — простий нарід такі красні речі повидумував. Хто б то повірив! Та наша Каська, як зачне клясти корову, то аж трава в'яне.

— Якби пан “Лису” доїли, то би самі кляли — перервала філософування лісничого Каська, що стояла за котарою і слухала пісень.

— А ти що? — здивувався лісничий.

Але відповіді не дістав, бо ображена дівчина втекла до кухні.

Всі засміялися і поетичний настрій пропав.

Перейшли на балачку, але на кінець мусів ще Петро вуйкові заспівати “Зелену руту” і “Баламута”.

До Петрового голосу долучився і сопран лісничихи, і альт пані Слави, і бочковий бас лісничого.

„Розкохати та й забути,
Всі ви хлопці баламути...”

Лісничий поправляв текст:

“Всі дівчата баламути...”

При тому, дивився на жінку і на паню Славу, яке це на них робить враження. Але враження не було.

Пізно вночі розійшлися спати: жінки до спальні, лісничий до канцелярії, а Петро на свій стрипшок.

— Ну, як же ж тобі сьогоднішній вечір? — питала перед сном паню Славу лісничиха.

— Дуже приємний. І добре співає.

Сказала це тоном рецензії, але потім чогось довго не могла заснути. А як заснула, то снилась їй дівчина, сумна-сумна, хоч і затикана скалками зорі, і місяць із русявою чуприною, що ходив по саду лісничівки.

— — — —

Другої днини збудив паню Славу крик. Наставила вухо — дует реготу. Підійшла до вікна. Біля криниці стояв вчорашній концертант у плавках, а пастушок Гнатко поливав його водою з підливачки. Обидва реготалися, бо за кожним разом, як Гнатко пустив воду, Петро тікав, але зараз знову підставляв спину.

— Самисте хтіли, то я ллю! — виправдувався Гнатко.

— Вода як лід. Спробуй-но ти.

— Я не дурний.

— Значить я дурний!? — сміявся Петро.

— Я не кажу, боронь Боже! — перечив Гнатко, але й собі реготався на ціле горло.

На поріг вийшла лісничиха.

— Не кричіть так, паню збудите!

Хлопці стихли. Гнатко стояв з коновкою ні в сих ні в тих, а Петро тер груди і винувато всміхався. Його засмалене, мокре тіло світилося до сонця, як виполірована бронза.

Всміхалася і пані Слава, схована за фіранку.

— Ну, буде з мене! сказав Петро до Гнатка і почав витиратися.

А потім ускочив у хату і подудонів сходами на стрих.

Лісничого не було вдома. Пішов скоро світ у ліс, тому до снідання сіли тільки втрійку.

— Прошу вибачити, що я робив крик — виправдувався Петро перед панею Славою.

— Нічого, я вже не спала. А вам кринична вода не захолодна?

— Ще й як! Але потім добре, тіло аж пашисть!

— А купатися ви не любите? Тут же недалеко річка!

— Я звичайно миюся в хаті, а купаюся аж по обіді. Правда тето!?

— Не дуже. Ти звичайно миєшся біля криниці, а йдеш купатися перед обідом, і потім чекай на нього.

— А по сніданку що робите? — питала пані Слава.

— О тут є все багато роботи.

— Пси, гусак, когут — вчисляла лісничиха.

— Як то?

— З псами бавиться, з гусаком дрочиться, а когута годує. Не знаю, як буде сьогодні, бо гусака ми зарізували на Великдень, а когута вкрав лис.

— Дістав я від вуйка клепсидру — сказав Петро. — Найбільше жаль мені за когутом. Я бувало тільки кликнув “Кирик”, а він уже біг.

— Не гризися, і новий називається Кирик.

Пані Слава дивилася на Петра і думала: “Яка то це дитина. І воно вже йде на другий рік медицини. Але тим може й інтересний. А та чуприна, трошки кучерява. Цікаво, чи тверде волосся?! Не оповідає дотепів, не “робить ока”, не вдає кавалера. Хоч...

Те “хоч” приходило їй на думку впродовж цілого дня. Повинен би властиво. Бодай трохи... Хіба ж вона вже така стара!.. Знала, що була гарна, мужчини не раз говорили їй про те. А цей... Може когось має, а може несміливий такий...

Передвечір'я... Сонце ще досить високо на небі, та вже воно не те. Якесь повніше, ніби кров напливає йому до лица. Але вже нікого не страшить, його сила вже

пропала, його жар вже вилився вполудне. Деревя ще далі сонні, але вже то тут, то там рушиться від леготу листок на гілці, пташки вже знову відзиваються, а на блакиті неба знову плаває яструб. Десь і пісня зірвалася, що була затихла, зв'ялена спекою.

Пані Слава казала, що на засідку не піде, але як Петро почав збиратися, то ніби ненароком спитала:

— А мене возьмете?

— Прошу дуже — казав нещиро. — Але я йду до сить далеко.

— Не шкодить. Я ходити люблю... А вабити вмієте?

Петро зробив здивовану міну:

— Пані звідки знають про той спосіб?

— Боже мій, чи тільки мужчини вміють полювати!

— Пані полюють?!

— Я ні, але маю в родині мисливців.

— І ходили пані на полювання?

— Не ходила, але воно мусить бути цікаве.

“Боже, щоб тільки не хотіла йти!” — подумав Петро.

— Не бійтеся, я сьогодні не вибираюся — сказала, немов читала його думки.

— Я не боюся, навпаки, мені буде дуже приємно.

— Славцю, як тобі цікаво, то йди! — відізвалася лісничиха. — Я за тим ніколи не зідхала.

— Чому! Той настрій, та тиша, та розкіш виживання...

І пішла...

За садом скрутили на дорогу, а там на стежку через сіножать.

На сіножаті робили люди сіно і звідси долітала на лісничівку пісня.

Зараз при стежці дві дівчини і старший селянин склали сіно в копицю.

— Добрий вечір! — привітав їх Петро.

— Добрий вечір — відповіли хором.

Пані Слава, зрівнявшись із ними, хотіла теж їх поздоровити:

— Дай Боже щастя!

— Дякую, дай Боже й вам! — відповіли дівчата.

Петро аж за голову вхопився. А старший селянин гукнув на дівчата:

— Дурні! Хто ж так каже до тих, що йдуть на полювання. Ви, паничу, — звернувся до Петра — не дивуйтеся! Сороки...

Петро нічого не відповів, але як відійшли від робітників, то сказав до пані Слави:

— Властиво винуватий я, повинен був паню перестерегти. Але пані казали, що в вашій родині маєте мисливців...

— А чому не можна бажати щастя?

— Бо тоді його не буде. Такий мисливський забобон. Врешті мені не бажали, то може й не пошкодить.

— Не вірю. А ви собі з цього не робіть нічого. Побачите, що буде цап.

Підходили до річки. Петро сповільнив крок і обережно зближався до моста. А коли побачив стягу води — побіг зором в один і другий бік. Не знайшовши нічого заглянув під міст, а тоді дав знак пані Славі, щоб зблизилася. Під мостом сиділа ласиця-горностай і очевидячки чатувала на щось. Її гнучке тіло було витягнене як струна, а маленька головка ходила за очима то сюди то туди.

Петро і пані Слава стояли тихо-тихенько і дивилися на ласицю, хоч тільки Петро знав докладно, чого дивиться.

В одному моменті ласиця шугнула як блискавка, щось запицало і після того плюснула вода. Напасник і жертва зникли під водою. Але не на довго, за кілька секунд ласиця появилася на поверхні, цупко тримаючи в зубах великого водного щура. Він ще тріпався, але властиво вже не жив. Витягнула його на беріг і поволікла між каміння.

— Що за хижак! — дивувалася пані Слава. — Таке мале! Яким способом?!

— Перегризає артерію. Робить це так само з птахами, навіть з більшими, з зайцями, а бувають випадки, що причепиться до шиї цапа...

— І загризе?!

— Ні, але спричинить його смерть. Скалічений цап скривавиться і згине.

— Страшенно цікаве! А ви казали, що не буде сьогодні щастя — і подивилася весело на Петра.

— Ми, прошу пані, не вибрались сьогодні на ласиці — всіміхнувся трохи глумливо.

Минули міст, перейшли другу частину сіножати і ввійшли в ліс.

Зараз на вступі привітала їх криком сойка.

— Тепер можеш — говорив до неї Петро, — але як зайдемо на місце, прошу ласкаво стулити дзьоб.

— Що ви таке до неї говорите?

— Найбільша лісова пліткарка. Як причепиться часом, то спекатися не можна. І химерниця страшна. Раз зраджує мисливця звірині, а другий раз звірину мисливцеві... Идеш до біди! — махнув рукою на сойку. І вона з вереском поплила в ліс.

Яка розкіш, після розпеченого сонцем поля, заглибитися в ліс. Здається тобі, ніби з гарячого берега ти поринув у холодну воду ставу. Хочби як над прорубом чи на галяві сипало жаром сонце, — то жаринки, що долітають на землю, вже тільки ледве тліють. Гасить їх лісовий холодок, що встеляє навіть відкриті місця. А ще як десь у гущавині зідхне крізь сон вітрець, то його подих, ніби освіжна хвилька води, обмие спітніле обличчя і спливе по тілі вниз. Той подих несе з собою пахощі лісу, чим далі зполудня тим сильніші, пахощі квітів, кори, живиці, а все те змішане з сировиною підгнилих обломків та минулорічного листа.

— Тепер, прошу пані, будемо говорити півголосом — сказав Петро.

— А як зайдемо, то маю стулити дзьоб — повторила пані Слава слова Петра.

— Це було сказане до сойки — засміявся. Але... очевидно, що на засідці не можемо розмовляти.

— Розумію і буду поводитися як найбільш мовчлива риба.

Петро глянув на паню Славу, мовби її перший раз

побачив. Яка вона інакша від тої пані радникової, що вчора віталася з ним на ганку, навіть від тої, що слухала його співу. Вже трохи більш подібна була та, що просилася йти сьогодні з ним на засідку. А ось тепер, ніби залишила на лісничівці і паню радникову, і приятельку тети, і старшу жінку, а післала з ним молоду дівчину, навіть товариша.

Сонце сиділо вже на даху лісу, як зайшли на місце засідки. Петро вибрав “Клепаню”, молодий, густо підшитий ліс, а в тому лісі глибоке закло. від розлогих сіножатей.

В одному куті того закла стояв старий дуб-насіник, що дивився згори на молодник, мов пастух на вівці. На тому дубі лісничий зробив вишку. До стовбура були прибиті щаблі, а на грубих раменах дуба лежала широка дошка для сидження. Така вишка добра і на засідку і на обсервацію звірки.

Петро знав про неї, бо минулими роками не раз пересиджував між гіллям, деколи сам, деколи з вуйком, а два роки тому забив з неї гарного цапа.

— Я полізу перший, — шепнув, — а потім поможу пані.

Розладував рушницю, взяв через плече і поліз.

“Цікаво, як вона буде дряпатися сюди” — думав не без деякої зловтіхи. Але сатисфакції не мав, бо пані Слава надиво зручно й легко полізла по щаблях і навіть не прийняла його руки, коли хотів допомогти їй всадовитися на дошку. Щоправда роздерла при тому панчошу і стерла шкіру на коліні, але навіть не скривилась.

— Як будуть комарі кусати, прошу легким рухом зганяти їх — повчав тихо.

— А забирати не можна?

— Як удасться, то можна.

Кілька хвилин сиділи наслухуючи.

Щось хруснуло. Петро підніс палець і застиг . . .

Знову хруснуло.

Повільним рухом наготував рушницю.

Вже виразно чути було, що щось іде.

“Коли б це був цап, то було б чудо” — думав. — Але все можливе . . .

Шелеснуло, захиталися гілки на корчі і стихло.

Довго не було ніякого згуку. Так ніби те “щось” стоїть на краю лісу і розглядає передпілля.

Петро аж віддих здержував, а пані Слава так і за-клякла з витягнуеною вперед рукою.

Врешті гілки на корчі знову рушилися і на сіножатку вийшов старий дідуган з оберемком ріща на плечах.

Петро спустив рушницю і всміхнувся.

— Помагає вуйкові чистити ліс — сказав шепотом.

Звірина в великій мірі, сільські люди в меншій, а міські в дуже малій, але всі те мають: ні рухо не зловить згуку, ні око руху, а відчувається, що хтось є. Бодай так здається, бо не завжди інстинкт підкаже правду і не завжди він вичує її.

Старий напевно не чув Петрового шепоту, але вийшовши з лісу, спинився і довго стояв та оглядався на всі боки. Врешті рушив попід ліс, але за хвилину знову спинився. Інстинкт знову остеріг його. Дивиряся, наслухував, переступав з ноги на ногу, вкінці, видно, вмовив у себе, що все в порядку, бо сплюнув і почалапав стежкою та зник на закруті лісу.

Заходило сонце. Із-за зеленого муру дерев не видно було цього, але можна було відчути, бо все в лісі нараз затихло. І цвіркот малих пташок, і посвисти косів, і скрегіт сойок та сорік. Навіть легенький вітрець, що грався листками дуба, спустив руки й застиг. Цілий ліс похилив молитовно голову і дякував за перебутий день.

Але ця тиша не тривала довго, саме стільки, скільки треба було сонцю, щоб сховати верхній свій обруч за далекий обрій. Ліс ожив знову. То тут, то там цвіркнула пташка, коси ще кількома строфами привітали вечір, сороки й сойки зарепетували знову, вітрець знову почав торкати листки.

Петро знав, що тепер найкращий час на цапа.

Ось - ось вигулькне з лісу сарна, або й дві, а за ними обережно, постоявши трохи в кущах — він! Уявляв собі його, як висунеться на галяву, як поведе

головою на боки, як ловитиме вітер... І Петро стис-
кав у руках відбезпечену рушницю і водив очима на-
право і наліво.

Минали хвилини за хвилинами — не появляли-
ся сарни. Тільки зайчик вискочив з лівого боку, по-
штикульгав на середину галяви, там зробив стовпчи-
ка, оглянув довкілля і почимчикував на луки.

Щось шелеснуло...

Може вітрець перескочив з гілки на гілку, може
птиця зачепила крилом за листя, а може...

Пані Слава легко взяла Петра за плече, а він
кинув головою, що чує. Але хоч як наслухував — не
почув більше нічого, так як не почув, що рука пані Сла-
ви сиділа під його пахою. А повинен був почути. Паль-
ці так щільно прилягли були до його руки... Не почув на-
віть і тоді, як вони відстали і рука пані Слави засором-
лено відійшла.

Десь далеко, за лісами, ударив постріл. "Хо-хо-хо-
хо!" — здивувався ліс і випустив сову на звіди. Вона
безшелесно майнула попри дуба і зникла, розтанула
як дух.

— Комусь вийшов! — подумав гірко Петро.

Але надії не трапив. Надворі було ще досить ясно,
а цапи не раз і пізніше виходять...

Вслухувався в тишу, аж примкнув очі, але не по-
чув нічого, крім руки пані Слави. Рука знову легесень-
ко торкнула його. Ще більш нагострив слух, але по
хвилині крутнув головою, що нічого не чує. Рука тим
разом не вступалася, поклатася на його плече і за я-
кийсь час знову дала знак. Він знову заперечив.

— Причувається їй — подумав.

Але пані Славі не причувалося. Вона виразно чу-
ла стукіт: туп-туп, туп-туп... Тільки не здавала собі
справи, що це не в лісі, а в її власних грудях... А коли
врешті переконалася про те, то рука сповзла з Петро-
вого плеча і скромно сіла на власному коліні... І чого
те серце так вистукує?... Чи від мисливської гарячки?
Ніколи не мріяла про якісь засідки, чи полювання! Чи
може від тієї дивної лісової тиші, що стояла довкола?!

Адже на лісничівці, як настане ніч, стоїть така сама тиша! Але та тиша биття серця не приспішує!... Значить — і вичікування на звірину, і лісова тиша, і загалом оця незвичайність. Перший раз у своєму житті знайшлася пані Слава вдвійку в лісі, і то ще з чужим мужчиною. Навіть з рідним чоловіком не було такого. І то ще де — на дереві. “Тихо, серце, успокойся дурне.” І пані Слава притиснула руку до грудей, немов хотіла стримати його. Але серце не слухало. Туп-туп-туп-туп!...

Довкола чимраз більше темніло. Поодинокі дерева всякали в сумерк, зливалися в одно темнозелене озеро. Корчі затрачували свої форми і ставали ні то звірятами, ні то людьми, ні то лісовими духами. На галяву виповз вечірній туман.

Петро зідхнув.

— Підемо вже — сказав півголосом.

— Чому? Так гарно. Сидім ще трохи.

— Не видно вже мушки. Коли б навіть цап вийшов, то не можливо розпізнати його.

Тим разом зідхнула пані Слава.

— Як так, то ходім . . .

Петро розладував рушницю, зліз по лазиві на землю і ждав на паню Славу. А вона попортнулась на останнім шаблі і була б упала, якби не Петро. Зловив її і поставив на землю.

— О, дуже дякую, дуже дякую. А то була б простяглася як довга. Зачіпила черевиком . . .

— Богу дякувати.

— Що зачіпила?!

— Ні, що я був близько.

Пані Слава глипнула кутком очей на Петра і притакнула головою:

— Очевидно, очевидно. Як добре, що ви були близько . . .

А згодом:

— Знаєте, мені трохи прикро. Чуюся винувата супроти вас.

— Чому, прощу пані?

— За те “дай Боже щастя”, Може справді щось у тому є . . .

— Нічого не сталося. Не вийшов сьогодні, вийде іншим разом... Але ми ходім, бо незадовго буде в лісі темно.

— Та ви дорогу напевно знаєте!?

— Знаю. Але пеньки, галуззя, можна впасти. Прощу за мною! — і рушив крізь гущаки, а пані Слава за ним.

Саме зайшли в найбільшу гущавину.

— Ой! — зойкнула пані Слава.

— Що таке?

— Гілка вдарила мене в око.

Петро вернувся.

-- Прощу показати. Дуже болить?

— Ні. Трохи. Але в першій хвилині добре заболіло. Стояла і терла око.

— Прощу не терти, бо око зачервоніє.

Відняла руку, але з місця не рухалася. Стояла, стояла, врешті глянула на Петра:

— Можемо йти, перестало.

Вийшли на доріжку, що простелилася білим полотном між двома темними стінами соснового бору. Пішли нею тихо як духи, бо пісок глушив кроки. І довкола було тихо - тихесенько, мов у церкві по відправі.

— Як гарно пахне живиця! — сказала півголосом пані Слава і спинилася. Відхилила назад голову, прижмурила очі і втягала в себе ароматне повітря.

Петро стояв поруч і дивився на відхилену голову, на заплющені очі...

“Отак підступити і поцілувати ці чудові уста” ... шепнула думка.

— І дістати поза вуха! — зашипіла друга.

Пані Слава втягала запах живиці, втягала, втягала і... перестала. Розплющила очі, немов збудилася зі сну.

— Брр! — стрясла плечима. — Так, ніби мене зморозило.

— Може бути. Трохи похолодніло. Ходім, прощу пані, щоб не перестудитися.

— Ні. Це може так від тої надзвичайної тиші і тої самоти...

— Самоти?! Здивувався Петро. — Мені ніколи в лісі не є самотно.

— Ніколи?!... То ви щаслива людина!

Зідхнула. Пішли далі.

На краю бору стояв при дорозі широкий пеньок.

— Сядьмо трохи — запропонувала. — Я ніби втомилася.

— Не раджу, прошу пані. Від річки холодом тягне.

— А я таки сяду.

— На пані відповідальність.

— Добре. На мою відповідальність — сказала, помалу вимовляючи слова.

— Як так, то прошу дуже.

Сіли...

— Чого ж ви так на краєчку?

— Хочу, щоб пані було вигідно.

— Чи то тільки те, що вигідне, приємне?

— Правда. Невигода буває не раз дуже приємна. Я наприклад, люблю змерзнути, щоб потім зазнати розкоші тепла.

Пані Слава довго мовчала, а потім швидким рухом звернула голову до Петра:

— Ви маєте наречену?

Здвигнув плечима: — Я? Наречену!? По першій році медицини!?!...

— Але дівчину маєте!?

Петро подивився в далечінь, потім спустив очі на землю, якимось гірко посміхнувся і нічого не відповів. Бо що було відповідати? Дівчина!... Чи може та Оля, що в ній кохався від сьомої гімназійної, а вона перед вакаціями заручилася з правником. Чи може та Ірка, що була недавно в сусідів на празнику, кликала його навіть до "монастиря", а потім спиталася, на котрім він році медицини. Чи може та Ельза з Грацу, що була з ним три рази на каві, два рази в парку, а рівночасно зраджувала його з німецьким "буршом"...

Мовчав.

Мовчала і пані Слава.

“Напевно має, коли не признається” — думала.

— Ходім. Справді тут віє холодом! — перервала врешті мовчанку.

— А я остерігав. Пані так легко вбрані.

І пішли.

А коли доходили вже до лісничівки, Петро немов набрав відваги.

— Пані питали мене, чи я маю дівчину. Встидно мені трохи, але слово даю, що не маю.

Пані Слава аж спинилася на ходу.

— Не маєте? Ви з таким гарячим серцем!...

І ввійшла в фіртку.

— О, є вже наші, — загудів з ганку лісничий. — Ну, де цап?

— Не було нічого — відповів зрезигновано Петро.

— Я всьому винна. Сказала громадільникам “дай Боже щастя”, а вони й нам побажали щастя.

— Недобре — признав лісничий. — На другий раз, пані, не кажіть.

— На другий раз... — повторила задумано. — Не знати, коли я вже на таку засідку піду...

— Підете. Або зі мною, або з Петром... Але ви щось дуже скоро вернулися!?

— Пані добродійка трохи змерзла! — сказав Петро.

— Ну, то ходіть, пані, до хати. А ти, — звернувся до Петра — не міг допомогти? Та то було блюзку з себе...

— Та я... — зам'явся Петро.

— Прошу не брати того аж так трагічно — обізвалася пані Слава. — Це тільки в лісі, на чистім полі вже було тепло.

— Він певне не смів тобі пропонувати — боронила Петра лісничиха.

— Не смів! — обрушився лісничий. — Ех, та нинішня молодь. Та то за моїх часів, пане добродію...

Лісничиха аж руки заломила:

— За його часів! Дивіть, який відважний. А як мав мені освідчатися, то ходив по городі як сновида.

— В пальці бив. Так — ні, так — ні, і вийшло на моє нещастя — так!

— Ти собі говори, а Слава може справді змерзла. Ходім до хати.

Цього вечора не було вже того настрою, що вчора. Мужчини обговорювали засідку, лісничиха не питалась, а пані Слава сиділа ніби задумана, ніби слухала розмови. Аж як балачка перейшла на недалеке весілля і Петро згадав професора Шаблюка, пані Слава оживилася:

— Ви знаєте професора Шаблюка. Це добрий мій знайомий. Поздоровіть його, прошу, від мене.

— Прошу дуже! — сказав Петро і щось його під серцем кольнуло. Професор Шаблюк, молодий ще, нежонатий, вродливий... Чи часом?!

Пані Слава швидко після вечери пішла спати. Оправдувалася, що має біль голови.

— Я тобі зараз чаю гарячого — сказала лісничиха і вийшла до кухні.

— І то з румом! — кликнув за нею лісничий.

На другий день перед полуднем Петро від'їжджав.

— А пам'ятай, приїдь! — наповідав його на від'їзнім лісничий.

— Приїду, вуйку. Я того цапа не подарую... Шкода, що його вчора не було — звернувся до пані Слави.

— Що ж, пропало! — сказала спочутливо.

А коли Петро сів на бричку, то вона наче б то щось собі пригадала.

— А скажіть професорові Шаблюкові... Ні, я вам це в чотири очі...

Зійшла з ганку, підступила до брички і спитала по-тихо:

— Ви казали, що вчора не було цапа?

— Або ж був?

— Був. І то великий!

І усміхнена вернулася на ганок.

Коні рушили...

ЯК З КНИЖКИ

Мироноєї Луцькому з Янгина

Хата Вадицьких ясніла всіма вікнами, і від фронту, і від подвір'я, і від причілків. Знак, що в усіх покоях позасвічувано. Снопи світла падали з вікон на сніг і золотими килимами стелилися — одні до брами, одні в сад, одні на город, а одні на подвір'я, до стаєнь. Ті, що досягали стаєнь, дуже дивувалися, чому там сьогодні так тихо і так пусто. Не ржить бистронога “Зірка”, не хропе полохливий “Султан”, а й з інших коней п'ять пар нема.

Старі липи в парку ніби прочунали з зимового сну. Почали шушукати між собою, заглядали до вікон, але нічого незвичайного не бачили. Зате дві смереки, що стояли біля веранди, знали в чому річ.

— Поїхали по гостей! — шептали на вухо куцям бузку.

Політав рідкий сніжок і бився метеликами до вікон, цікавий, чому сьогодні вони такі радісні, такі ясні.

А брама дивувалася з чогось іншого. Вже годину стоїть нароствір, а ніхто не в'їжджає.

Нічний сторож, старий Панас, уже два рази виходив з ліхтарнею до неї, постояв, послухав і знову вертався на подвір'я.

“Не знать, чи приїде доктор?” — думав старий, а думаючи, перекривлював заросле обличчя і мружив око. “Чому не мав би! Пару рази до року приїжджає... Але, чи привезе?! Добра табака! Якась чи не загранична. Зажиєш — сон, хоч би який — тікає”.

Задзвонило... Дід Панас наставив вухо, чи не йдуть. Ні. То пес “Бекас” по дроті біжить і ланцюгом подзвонює. Підбіг і торкнув носом діда.

— Бекас, як гадасш, привезе? — засміявся старий. Пес повиляв хвостом і сів біля діда на сніг.

— А й тобі, небоже, завтра забава: кісток а кісток! Курей, качок нарізали, а що воловини, телятини, вепровини — будеш два дні уплітати!

“Бекас” радісно заскімлів, ніби зрозумів дідові слова, а може тільки тому, що сьогодні дід так ласкаво до нього приговорює...

Нараз пес піднісся і нащуриив вуха.

— Що? Чуєш може дзвіночки?! Слухай-слухай, бо я вже недочуваю трохи.

Дід піддер шапку, пригнув долонею вухо і собі наслухував.

З кухні вибігла дівчина, з путнею по воду.

— Діду, а що то за якийсь Тур приїжджає?!

— Йди дурна! Який Тур, пани зі Львова!

— Так, але й якийсь Тур. Я добре чула, як молодий пан казав до старого: “То, тату, не хтонебудь, а сам Тур!”

— Може бути. Якась, видно, важна особа... А за доктора не казали?!

— Не чула.

— Ну, то йди собі йди, бо я слухаю, чи не їдуть.

Дівчина побігла до криниці, а за хвилину вже гукала до діда:

— Їдуть! Чуєте?! Дзвіночки дзеленькають.

Дід Панас ще друге вухо нагнув, слухав, слухав, а врешті почув...

Мов би сотня жайворонів випурхнула з-під снігу, знялася під темне небо і посіяла срібними тонами на зимову тишу.

— Йй Богу їдуть! — і старий Панас побіг підтюпцем до брами.

За той час у хаті кінчилася баталія, що тривала з передишками від самого ранку, баталія між старим Вадицьким і його господинею, панею Михайлиною. Вадицький дзвно повдовів, два сини були ще нежонаті, то домашнім господарством займалася пані Михайлина, особа в старшому віці і в грубшому тілі, з добрим серцем і з довгим язиком, а ці чотири ціхи, як відомо, часто тримаються разом. Старий Вадицький розпорядив,

що має бути накраяна шинка, ковбаса, телятина, коротко — має бути “до вибору”, а пані Михайлина впералася, що повинні бути “канапки”.

— Бо якже ж, прошу пана дідича, без канапок?!

— Не гризіться, пані, моя в тім голова.

— Ваша, пане дідичу, голова, але моя репутація...

— Не потерпите! Має так бути і вже!

Таких і трохи подібних розмов сьогодні було кілька. А в останній хвилині, коли дівчина прибігла від криниці і сказала “Їдуть!”, пані Михайлина відхилила двері до кімнати і спробувала ще раз:

— А може б так бодай зо двадцять?! Я би то в моменті...

— Дайте мені спокій, я сказав! — і так тупнув ногою, що пані Михайлина зникла як дух.

Заперті двері вийшли обидвом сторонам на добре. Господиня не чула, як старий Вадицький сказав до сина: “Вперта як коза”, а він не чув, що сказала до себе пані Михайлина. А сказала вона щось дуже подібне, бо змінила тільки рід.

Надворі забряжчали балабончики, задзвеніли дзвіночки і старий Вадицький кинувся до дверей.

— Тату, прошу взяти щось на себе! Але старий тільки махнув рукою і вже був на веранді, і вже вискочив надвір.

Під хату під'їжджали парадні залубні, запряжені в “Зірку” й “Султана”. За ними тягнувся довгий ряд саней.

Дід Панас підійшов і присвічував ліхтарнею. Не так для гостей, як для себе, бо заглядав за доктором.

— Дай Боже здоров'я, Панасе! — і доктор у власній особі замахав до діда рукою.

— Дай Боже й пану докторови. А я вже гадав, що пан доктор не приїдуть.

Богу дякувати, приїхав. І табака є. Зараз! — і дібрався з трудом до кишені. — Ось, прошу! — подав дідо-ні табаку. — Сон зганяє, правда!?

— Свята правда. Понюхасш і вуха відступить і очі помолодніють. Дуже дякую, дуже красно дякую.

— Нема защо. Винюхайте здорові. Це була пачка від мене, а ось вам друга від “Тура”.

Дідові аж дух заперло.

— А той пан Тур не приїхав?!

— Приїхав, але то не пан, а наше товариство так називається.

— А!

Сани з доктором підїхали під веранду. Молодий Вадицький помагав гостям викарабкуватися з саней, а старший вітав гостей на веранді. Старий Вадицький був уже в кімнаті і там тричі з кожним цілувався.

— Дай же Вам, Боже, панове, а я вже в пальці стукав, чи приїдете.

— Такі б не приїхали! — говорив Радник, голова “Тура”. — Машиніста підплачували, щоб додавав пари.

Ніхто так швидко не запізнається між собою як мисливці. Зведіть ви риболовів разом — один на одного поглядатимуть з-під лоба, хоч і всміхаються час від часу. А вже слово з них витягнути, то так як великого петруга з води. Зате поклонники святого Евстафія після першого полювання кажуть собі “ти”, а після другого “мій старий приятель”. Сварка в них вибухає швидко, але й швидко потахає. Одно мають риболови і мисливці спільне: перебільшують трохи (читай: дуже!). Риболови величину зловленої риби, а мисливці — віддаль від ззірини.

— Вітаю Товариство “Тур” і його Шановних Членів у нашому Вадищині! — говорив господар, піднімаючи першу чарку. — Много Стріч!

— Товариство “Тур” і його члени дякують за запросини до Вадищина і кличуть до Шановного Господаря і його Синів: Много Стріч! — відповіз голова “Тура”, піднімаючи другу чарку.

На тому церемонія привітання закінчилася. Кімната напоєнилася гамором веселим і безжурним, гамором людей, що вирвалися із задушливих бюр, редакцій, шкільних кляс, канцелярій, щоб перебути

один день, напевно повний вражень і мисливських пригод.

Гефайст, колишній член “Бандуриста”, не вдержав і затягнув:

„Покинь тягар дрібних жалів,
Турботи сірих днів.
Найкращий лік для нас усіх —
Веселий спів, безжурний сміх...”

Тут моргнув до наймолодшого Вадицького, а цей гарним баритоном заспівав сольо:

“Лине час над нами бистро
І стрясає цвіт життя”

А тоді всі:

“Тільки чесне товариство
Дасть на хвилю забуття”.

Товариство було чесне і давало забуття, але пані Михайлина прикликала його до дійсності, даючи знати, що вечеря готова. Всі перейшли до їдальні, але й там недовго набувалися. В десятій годині господар підвівся з крісла і заявив:

— Дуже мені прикро, але мушу запропонувати Дорогим Гостям іти спати. Завтра пів восьмої снідання, восьма — виїзд, пів дев'ятї початок полювання. Сини покажуть панам місце нічлігу. Добраніч!

Як тільки господар зник, з дверей від кухні вийшла пані Михайлина з підносом познім — як на захід від Збруча кажуть — “канапок”, а на схід — “бутербродів”. На її лиці грав чемний усміх, в очах відбивалася трема публічного виступу, а затиснені уста вказували на твердість постанови. Кивнула елегантно головою і підійшла ближче.

— Може хтось із панів поволить “на добраніч”!? — сказала трохи тремтливим голосом і застигла. Ануж котрийсь із молодих Вадицьких зганить її.

— Панове! Наша пані господиня пропонує перед сном одну “канапку” — промовив зі сміхом старший син. Отже: насонна чарка і заїжка!

Пані Михайлина знайшлася в сьомому небі. Не

тільки тому, що все так гладко пішло, але й тому, що постарила на своїм.

Після цієї інтермедії ніщо вже не перешкоджало мисливцям виконати доручення господаря і піти спати.

В так званім “великім покою”, з двох боків попід стіни настелено було запашного сіна, прикритого простиралами і коцами. У ватрані горіли соснові поліна і розливали по кімнаті так добре мисливцям відомі пахощі соснового бору.

— Панове! Сім місць із одного боку, сім з другого — сказав старший син господаря. — Ми з братом погодили собі вкрутитися між вас.

— В такому разі прошу вибирати, хто де! — скомандував ловчий “Тура”.

— Мені все одно — махнув рукою редактор. — А як виберете, прийдіть, подивіться на ватран.

Тоді щойно побачили турівці прекрасний стінопис над ватраном. Між двома павами звисали китиці винограду, а все це композиційно зв’язане з формою ватрана.

— Василь Крижанівський?! — звернувся редактор з запитом до Вадицьких.

— Так! — відповів молодший. — Сидів минулого року в нас кілька місяців і намалював. Праведна душа, хай з Богом спочиває.

— І велика малярська культура — додав редактор. — Шкода... Так молоді помер...

Турівці оглядали стінопис, хвалили, а дехто чудувався, чому пави і виноград.

— Це зі старих наших заставок у церковних книгах — сказав редактор.

— Не люблю пав — обізвався Гефайст.

— Чому?

— На вигляд нічого собі, гарні, але як зарепетують, то аж вуха болять.

— Він хотів би, щоб вони так співали, як у “Бандуристі” — засміявся доктор. — Але апропо “Бандуриста”. Ви читали фейлетон Василя Левицького про той хор? Є в ньому — писав він — бас Попель і тенор

Ничка. Коли їх разом получити, то вийде — попельничка.

— Гефайста до нічого не долучиш — вставив голова “Тура”.

— Хіба до ліжка — відповів Гефайст і пішов вибирати собі місце.

Товариство швидко розмістилося на леговищах. Ще якийсь час ішли розмови, падали запити до Вадицьких — а який ліс, а що може бути, а який терен, врешті і ті розмови втихли. Молодий Вадицький згасив лампу.

На ватрані тріщали поліна, вогонь, то потахав, то розгорявся, виринали з сутінку золотисті хвості пав.

— “Десь клюють та й райські птиці вино-зелено” — зачитував редактор Тичину.

— Амінь! — закінчив ловчий.

І в кімнаті стихло.

Сонце ще десь за світами щойно очі протирало, а нічний мороз малював спокійно квіти на вікнах. У вадицьким дворі сиділа тиша, нічим не полошена, бо хропіт ловчого не відганяв її, а навпаки — ще більше підкреслював. Але ось у кухні дзенькнула посуда, хтось десь покрикнув. Молодий Вадицький штовхнув брата і щось йому шепнув, а цей торкнув і збудив Гефайста. Всі три лежали і наслухували.

Великий годинник, що стояв у їдальні вибив сім разів. Тоді всі три, як на команду, сіли і вранішню тишу прогнала мисливська пісня:

“Минула ніч, мисливці, годі спати.
Не прийде звірка вам до хати,
Не вскочить вам на ліжко смух,
Вставай, в кого мисливський дух!
Вставай! Вставай! Вставай! Вставай!!”

Четверте “вставай” не заспівали, а крикнули так, що аж лягавець у кухні забрехав.

— Десь вам зібралось на співи. Пісів побудили! — нарікав редактор, обертаючись на другий бік.

— Вставай-вставай! — наминав ловчий. — Твої птиці вже давно виноград клюють.

— Де тобі, Іване, до книжки. Не виноград, а винозелено!

— Я там на поезії не дуже, але міркую собі, що вина клювати птиця не може.

— Зате ти клюєш несогірше — вставив Гефайст.

— Інакше збудований дзьоб — боронив ловчого Дробко.

— Ти жовтодзьобе не пхайся, як старші говорять.

Дробко не був молодший, але недавно вступив до “Тура”, ніколи перед тим не полював і не був ще “помазаний” на мисливця.

До кімнати ввійшов господар.

— Добрий день панам. Як спалося?

— Добрий день, пане дідичу. Знаменито! — відповідали турівці.

— А як там сьогодні з морозом? — запитав голова “Тура”.

— Кавалерський, вісім ступнів. але гадаю, потім пустить. Сніг уночі трохи потрусив, новосліддя буде... Ну, вставайте, панове, мийтеся і — до їдальні.

В Вадичині панували тверді мисливські закони: перед полюванням жадного алькоголю, добрий м'ясний підклад і кава.

Коли мислирці встали від снідання, сонце вже збудилося, позолотило старі липи і заглянуло до вікон.

Перед веранду почали заїжджати сани. Тим разом не було парадних залубень, не було на санях сиджень, а була грубо настелена солома, хочеш — лягай, хочеш — сідай, і їдь.

— Ну, хлопці — кинувся між мисливців Гефайст. — Тепер пісня!

“Вже ясне сонце світ позолотило,

Гаї, діброви освітило.

Ідем, ідем у темний бір,

Там вже на нас чекає звір.

Ідем! Ідем! Ідем! Ідем!”

І пішли...

На поляні при дорозі, що бігла крізь ліс, горіла ватра, а довкола неї стояли гучки і грілися. Командував тим відділом гайорий Микола, колишній десятник УГА, що пройшов у курені старшого сина Вадицького пів України, а після війни став у Вадичині гайовим. Невисокого росту, плечистий, з рудим вусом і сірими очима, запальний як вогонь, гострий як бритва, але люди на нього не нарікали, бо мав серце. Зате дуже був зав'язаний на чигунів, що любили піти на засідку, а ще більше помстував на силькарів, що дичину на сильця ловили. “Чигун — казав гайовий — то не злодій. Іде з рушницею, робить гук, наражається. А силькар — то лайдак і боягуз”.

Тепер стояв осторонь від гучків, з перевішеною через плече рушницею-поєдинкою і пильно дивився на горб, із-за якого мали над'їхати мисливці.

Дивився на горб, але одним оком зиркав на гучків.

— Гей, ти смалюху! Не пхайся так до вогню, бо мамині чоботи спалиш!

— То не мамині, то мої! — відповів ображено “смалюх”, але від вогню відступився.

— А як мені котрий заговорить, як будемо заходити, то вуха обірву. Минулого року через те дики втікли.

— Їдуть! — крикнули три хлопці нараз.

— Сам виджу — буркнув гайовий, лихий, що вони скоріше побачили.

Обтягнув кожушину, поправив шапку і рушив здавати звіт.

На перших санях приїхав старий Вадицький, голова “Тура”, ловчий і ще двох.

— Доброго здоров'я Миколаю! привітав гайового Вадицький.

Гайовий виструнчився і засалютував по військовому.

— Дякую, пане дідичу, добре. Голошу слухняно: є!

— Де?

— В Поточині. Нині рано обтяв, залягли в ярі на зрубі.

— Багато?

— Три. Дві більші і одна мала.

Старому Вадицькому аж засяяло обличчя. Дики не все тут бувають, сидять нераз тиждень-два, а перед самим полюванням винесуться і тільки тропи лишать. А сьогодні, як добре піде, буде стріл до найгубшої в тих околицях звірини.

— То значить: ми на горбі, а погінка від потока.

— Так є. Але... я просив би...

— Добре Миколаю. То старі мисливці, говорити не будуть. Але я скажу. Ви вже ведіть гучків.

За час звіту мисливці позлазили з саней і підійшли до ватри. Дехто погрітися, а дехто й так, відрухово, бо рогонь завжди притягає.

— Панове, прошу до мене! — кликнув старий Вадицький.

Всі мисливці швидко згуртувались коло господаря.

— Є обняті дики. Три штуки. Під'їдемо під горб, а там пішки. До першого пострілу пускати зайця, цапа і лиса, після пострілу бити все. Може непотрібно пригадую: при підході на становища прошу не розмовляти. Звичайно я призначую місця, але сьогодні полює "Тур", то прошу тягнути жереби. Число один і два — на одно крило, п'ятнадцять і шістнадцять — на друге. Я скінчив.

Ловчий вийняв карточки з числами, подав господареві першому тягнути жереб, а там пішло вже за чергою. Хто яке число витягнув, у такому порядку мав займати становище. Не було в карточках тільки числа 13, бо воно чомусь має лиху славу не тільки серед поклонників святого Евстафія.

Якому мисливцеві не тремтить серце, не розсвілюються очі, коли він чекає на дика. Це ж не безборонна звірка — якийсь там заць, цап, чи лис, але потвора, що часто кидається на людину. Недаром є в Бос-

нії така приповідка: “Коли йдеш на ведмедя — замов собі купіль, коли на дика — замов панахиду”. Колись ходили на нього з луком і рогатиною, ще донедавна траплялися такі сміливці, що полювали на дика з ножем-пронизом, очевидно при псах-дикарях. Рушнична, а навіть крісова куля не дає повної безпеки. Стрелив навстріть, а не вбив на місці, то можна переплатити це життям.

Наші мисливці зайняли становища, кожний підшукав собі бодай якийсь кущик, і завмерли в вижиданні. Перед ними йшов у долину зруб, порослий низьким молодником.

Старий Вадицький затрубів. Голос трубки відбився від стіни лісу і плив по зрубі вдолину, а за часок, як відгомін, прийшла відповідь від гайового.

Почався перший оступ.

Гучки спочатку йшли тихо, навіть не знати було, чи рушили. Аж нараз крик: “Дик, дик!” “Тримай, завертай!” “Бий, бий!” Далеко вдолині грянув постріл гайового. Мисливці ще сильніше прикипіли до своїх місць. Надійшла рішальна хвилина. Кожному з них може вигулькнути з кущів дик. Що супроти цього отой лисюра, що блискавкою перескочив проруб! Що супроти цього оті два зайці, що й собі шугнули в старий ліс! Що супроти цього цап, що пішов наперек схилю!

На лівому крилі впав постріл... “Виглядає на Дробка” — подумав ловчий. “Він на крилі”... І зідхнув, бо ні трохи не вірив у стрілецьке мистецтво нового члена.

Посередині становищ заговорила рушниця раз і другий, потім на правому крилі теж два постріли, а далі пішла стрілянина на цілій лінії — знак, що мисливці били вже до всього. Погінка чимсь брязкала, вигукувала, давала знати, як щось побачила. Так підходила все ближче і ближче до краю. Вже декого з хлопців і видно було.

Заграла трубка господаря — знак, що від тієї хвилини вільно було стріляти тільки за себе. Ще один-два постріли і стихло. Погінка вийшла на проруб.

Оступ скінчився.

Мисливці мали зійтися на лівому крилі, але ті, що були по лівому боці, пішли направо. За ними потягнули і гучки. Там стояв уже гурт людей, мов би когось обступили.

На прорубі лежали два дики: середній іклан і верхляк. Іклана вбив доктор, а верхляка Гефайст. Льоха, казали, вирвалася нестріляна.

— Гратулюю, гратулюю! — говорив на radoщах господар. — З трьох штук дві. А льоха хай іде. Добре, що не стріляна.

Гратулювали й інші, навіть усміхалися, але в нікого не було такої щирої радості в очах, як у старого Радицького. Не диво! Кожного тихенько гриз хробачок заздности: чому хтось, а не я. Все ж таки дик — не частий трофей, то й сипалися запити: а як ішов, а як падав, а чи на місці, чи ще поліз... Після того оглядали, де дістав. Але тим не вичерпали ні всіх запитів, ні всіх відповідей. Не можна, навіть не добре їсти багато нараз, хоч би яку смачну страву.

Доктор і Гефайст стояли горді, але привітні і радо давали відповіді. Вкінці мисливці, заспокоївши першу цікавість, перестали займатися тільки диками. Адже кожний мав якусь пригоду, кожний мав щось оповідати, чи довідатись від другого.

— А хто то перший стрілив на лівому крилі? — запитав ловчий.

— Я! — зголосився Дробко.

— До чого?

— До зайця.

— Та ж виразно було сказане, що до малої звірини тільки після першого пострілу!?

— Власне був. А тоді я!

— Був, але гайового...

— Не було сказане, чий має бути.

— І ти забив?

— Забив.

— Славно. Панове! Дробко забив...

— Але рушницю снігом! — сказав Дробко. А сказав це з такою трагічною міною, що всі зареготалися.

— Нема з чого сміятися. Знаю з власного досвіду, що є зайці страшенно нерішучі. Намовити їх на смерть дуже тяжко. Мій заєць два рази скакав, ніби надумувався, от-от, міркую, згине, а він чомусь ні і ні.

— А як ти рушницю забив?

— Я трохи пішов назирцем за ним і впав.

— Панове! — скомандував господар. — Ідемо на долину, сідаємо на сани і їдемо в інший бік лісу. Миколаю! — звернувся до гайового. — Одні сани приїдуть сюди, забрати звірину. Потім з хлопцями їдьте від Зік-рич. Як розставите — трубить!

Гарний ліс на весні, коли вкривється молодою зеленню, скупаний теплим дощем, витертий ласкавим вітром і загорнений в золоте сонце. Гарний ліс літом, коли повінь листя хвилює і шумить, а тінь така глибока, що купаєшся у ній, як у холодній воді. Гарний ліс восени, коли вбере на себе барвисті шати, примружує очі і пишається своєю красою. Але гарний він і в зимі. Стоїть задуманий або дрімає. У ногах біла підстілка, а часом і на плечах білий кожух. Уночі густіє, зберігаючи перед оком свої таємниці, удень рідне, впускаючи і зір і сонце. Час від часу збудять його мисливці — тоді покрикує, час від часу розворушить його вітер — тоді гаморить, час від часу нападуть на нього рубачі — тоді стогне. Але мисливці від'їдуть, вітер ущухне, рубачі заберуться і він знову дрімає, або мріє про весну.

І сьогодні ліс покрикував на кожний постріл, а як стихло, приглядався до мисливців.

Сани за саньми сунули ліською доріжкою. Коні важко ступали в глибокім снігу, бо доріжка не була протерта. З обох боків стояв темно-зеленим муром смерковий бір. Тихо було, хоч мак сій. Мисливці не говорили, дзвінків не було, а коні не стукали копитами, бо сніг глушив кроки. Хіба часом дзенькнув ланцюг від напильника і десь-колись форкнув кінь.

Мисливці тихо їхали, тихо злізли з саней і тихо розійшлися на свої становища. Ніхто тут диків не споді-

вався, заєць, лис, а може й цап, тож ладували рушниці тільки грубим шротом.

Крізь притрушені снігом гущаки прилинув здалеку голос трубки. Гайовий! . . .

Оступ почався.

Ще хвилина, ще дві — і вдарили перші постріли, потім знову стихло, а після того заграли вже рушниці на цілій лінії.

— Заєць, заєць! — дерся якийсь хлопець на погінці.

— Завертай! Завертай! — кричали інші.

Коли скінчився погін, старий Вадицький призвав гайового.

— Миколаю, кілька разів я вам наказував, щоб погінка не завертала зайців. На сто, що тікають назад — вісімдесятъ самиць!

— Та я їм щораз у голову вбиваю, але що з такими туманами зробиш. Кричать...

— Ну-ну. Ви їм перед кожним оступом пригадуйте.

— Так є! — засалютував гайовий і пішов робити порядок.

Видно, зробив його, бо вже в другому оступі чути було голоси: “Пускай, пускай, то заячиха!” А як зчинявся крик: “Не пусти! Не пусти!” — то це був знак, що йде лис або цап.

Проходив оступ за оступом, складно, точно, мов у годиннику.

— Але полювання, як на показі! — хвалили турівці.

Старий Вадицький рад був з похвали, все ж таки перечив:

— Де там! Погінка нерівно йде. Вже другий раз.

— Воно в гущавині тяжко.

— Так-так, але все таки...

Доходила дванадцята година. Саме скінчився один з найкращих оступів: вісім зайців, два лиси і цап.

— Панове, перерва! — запорядив господар. — Друге снідання. А ви, Миколаю — звернувся до гайового — зберіть хлопців і на Хомову галяву!

Мисливська ватра, мисливське друге снідання — яке то все прекрасне, яке незабутнє! Певно, і саме полювання має свій чар: таємничість лісу, вижидання, покрики і калатання гучків, гук пострілів, а врешті різні пригоди зі звіриною. Але спільна гутірка і перекуска при ватрі чи не найприємніше з усього. Недарма деякі мисливці називають мисливське друге снідання найкращим оступом. Забудуться забиті зайці, лиси й цапи, навіть дики, коли їх хтось уже більше сплював, але мисливські ватри, скільки їх не було б, залишаться у споминах до смерті. А хто знає, чи й на другому світі, коли зйдуться дві мисливські душі, не згадують, як і де воно було.

На Хомовій поляні горіли дві ватри: одна для мисливців, а друга для гучків і погоничів. При одній і другій парували вже казани гарячої страви: для мисливців “бігос”, для гучків і погоничів картопляна юшка з м'ясом. При мисливській урядувала дочка гайового, синьоока Кася, при другій — кирпатий Миханько, підручний пані Михайлини. Кася трохи мала трему, трохи встидалася, хоч і рада була, що батько віддав її таку важну функцію — пригріти “бігос”. Миханько своїх столівників мав за “байбардзо”. Стояв з варехою як з булавою і згори дивився на обсніжених і перемерзлих гучків, що висипалися з лісу і підійшли до ватри. Кожний з них уже подорозі відсилив з ремінця горня, а тепер витягнув з-за халяви чи з-за пазухи ложку і поглядав на паруючий казан.

— Ану, смалюхи, ставайте гусаком! — покрикував Миханько.

— Ти сам смалюх! відгризся котрийсь із хлопців.

— Котрий то такий мудрий? — визвірився Миханько.

— То я!

— А ну, вийди!

З-поза хлопців вийшов гайовий.

— Слухай, Миханьку, ти мені тут штук не показуй. Роздавай хлопцям юшку, бо часу шкода. Вже!

Деякі хлопці пішли до саней, щоб сісти, але погоничі відганяли:

— Йдеш один з другим звідси! Дивися, на пана пустився.

— Не відганяй, не відганяй! — наповідав гайовий. Досить находилися, нехай сяде, котрий змучений.

І гучки присідали на санях і зі смаком сьорбали юшку.

Довкола другої ватри зібралися мисливці. Хто стояв біля вогню, а хто сидів на галузках смеречини. Заїдали "бігос", що вже три дні варився під оком пані Михайлини. Без чарки не обійшлося, але не було тих чарок стільки, скільки перемерзла душа просила.

— То, мої панове — говорив господар — уже мусите вибачити. Пам'ятаю одно снідання з солідною випивкою. Зараз у першій оступі три штуки поранені: два гучки і один мисливець.

Е, пане дідичу, ми старі практики — заявив в імени більшості Гефайст.

— Вони теж були старі. Направду вибачте. Пива — прошу дуже.

Мороз пустив, небо було чисте і синє, як очі Касі, дим з чатиння йшов бурим стовпом угору і аж над смереками розширявся в бальдахин, а потім відпливав у прозору далеч. Живичні пахоці йшли від багаття і стелились довкола, а тепло вогню присмно гладило обличчя і руки мисливців.

Веселий гамір то вибухав, то стихав, залежно від того, що було темою розмови.

— Я, вважаєте, дивлюся — щось мигнуло. Думаю собі: лис! Заглядаю — ні пса. Аж тут через проруб — шмиг, я бах, лежить!

— А я стрілив — не видко. Схибив — думаю. Иде другий заєць — грим! Пішов-пішов-пішов, хляп, лежить. Підходить погінка, кличу гучка: "Подивися коло дуба!" Є!

— А тамтой?

— Не знаю, що сталося, я присягнув би, що впав.

— І ти не боїшся?

— Чого?!

... — Кривоприсяги...

— А до чого, пане дідичу, стріляв гайовий? — спитав Дробко.

— Дики спершу йшли на погінку, просто на нього. Гайовий стрілив і настрашив.

— Щось так, як Дробко свого зайця — сказав хтось.

Дробко подивився в той бік, звідки впала заввага.

— Але я за зайця певний, що згине на розрив серця, а диків треба було добивати.

— Я не знав — відізвався голова “Тура” — до чого хлопці калатають. Аж дивлюся, а вони мають горнята.

— Подвійна вигода — засміявся старий Вадицький.
— Калатало на погінку, а посудина на друге снідання.
— Богдане, — звернувся до молодшого сина — іди, покликай Миколая.

Гайовий саме закінчив роботу — допильнував роздачу юшки, а старшим гучкам дав по дві папіроски. Дістали й погоничі, але по три. Сам юшки не їв, бо вадичинське право приписувало йому харч із мисливської кухні.

— Ну, Миколаю, перекусіть! — казав старий Вадицький.

— А наперед... — і молодий Вадицький налив дві чарки. — Дай Боже здоров'я, пане десятнику!

Гайовому засвітилися очі.

— Дай Боже, пане сотнику і вам і пану дідичеві і молодшому панові і всім панам.

Уже хотів вихилити чарку, але скочив Дробко і здержав.

— Хрилинку! Пане дідичу, нам кривда. Ваш син вип'є одну більше. Щоб була справедливість, прошу дозволити нам усім. Старий Вадицький засміявся:

— Масте рацію. Хай буде. Але бігме ні краплі більше.

Все таки кілька крапель більше пішло, бо гайовому налляли ще раз.

— Скажіть мені, пане гайовий — спитав доктор,

радий відогріти історію зі своїм трофеєм — як ішли спершу дики?

— То, прошу пана доктора, так: Я сподівався, що вони залягли в ярку. Міркую собі — піду просто на них. Вони, як мене почули, встали і вдолину. То я взяв і стрілив. Дики зараз скрутили і пішли вгору...

— А по моїм стрілі — вмішався Гефайст — верхляк відбився і навкис до мене. Я зложився — корч, другий раз — пень, аж за третім разом...

За четвертим! — перебив йому ловчий.

— Як за четвертим? За третім!

— За четвертим, бо ти вже четвертий раз оповідаєш.

— Заздрість тебе їсть...

— А я про свого зайця тільки два рази! — обізвався Дробко.

Гефайст їдко всміхнувся:

— Не варто було й два. як і про решту твоїх трофев. Скажи: скільки ти разів нині вигорнув?

— То лісова гаємниця.

— Під вечір і так мусиш зрадити її ловчому.

— Але на вухо!

— Панове, кінчимо! — підвівся з сидження господар. — Беремо ще чотири оступи. Миколаю, кличте хлопців і заходіть. Ми будемо пізніше, я трублю. І так уже до кінця. Погоничі хай погасять ватру. А тобі, Касю, дякую за обслугову.

Дівчина від такої несподіванки аж зашарілася і поглядала то на батька то на Вадицького, не знаючи, що має робити. Гайовий, видно теж не знав, бо тільки всміхнувся і відійшов до другої ватри. Зате Гефайст знав, що робити.

— Послужного, хто що дасть! — казав півголосом до мисливців і за пару хвилин підступив до дівчини.

— На цукерки, Касю! — і простягнув руку з дрібняками.

— Та бо я знаю! — завстидалася дівчина.

Глигнула за батьком, але його вже не було, погля-

нула на дідича, але той говорив з кимось... Затулилася хусткою і взяла.

На тому друге снідання скінчилося. Знову наповнився тихий ліс, вигуками, калатанням і пострілами, а коли мисливці переходили на нові становища, то й негослосними короткими оповіданнями, хто, що і як.

Сонце сиділо вже на вершках дерев, коли прийшов останній оступ.

— Останній! — говорили з жалем ті, що їм не дуже сьогодні повезло.

— Останній. Досить! — казали ті, що мали щасливий день.

— Бійтеся Бога! — нарікав Дробко. — А я ще ні хвоста не маю.

— Як будемо їхати возьмеш коня за хвіст — радив Гефайст.

— Ти мене не дрочи, бо я забагато випив. Чув, що казав пан господар про тих, що при сніданні попилися?!

— Масш радію. Як мені випаде біля тебе, резигную і йду геть.

Останній оступ був несподівано найгірший. Довго не пролунав жаден постріл. Уже й погінка показалася, а звірини — ні на показ. Врешті на правому крилі вдарили два постріли, посередині один і — стихло. Ще пару хвилин і погінка вийде на проруб. Нараз між гучками, зчинився пекельний крик: "Лис, лис! Бий! Бий!"

Лис вирвався перед самою погінкою і йшов спершу просто на мисливців, але по дорозі змінив напрям і помчався як вітер рівнобіжно до прорубу. Стріляти не можна було, бо погінка стояла за близько, одинока надія на крилових. Ті, що бачили його, ждали, погінка галасувала, але теж ждала: вдарить останній акорд полювання, чи чи не вдарить!?

— Ударив!

Загудів якось ніби голосніше, більш тасмничо, може тому, що останній. Всі наслухували, чи не впаде другий постріл. Тиша. Значить, або труп на місці, або пішов.

Погінка вийшла на проруб.

На правому крилі впав засць, всередині впав, але тільки постріл, а з лівого кінця йшов гурт хлопців і між ними...

Гордий як Олександр Великий, Цезар і Наполеон разом узяті — маршував Дробко і власноручно тягнув лиса.

Дійшовши до решти товариства, кинув лиса на землю і повів тріумфальним зором довкола.

Всі стояли мовчки, чекаючи на його слова, але він не зволив обізватися.

Врешті таки не стало йому терпцю.

— Чому ніхто не питає, не кричить, не gratулює?! Як хтось інший, то всі до нього, а як ти, Дробку, то — заздрісна мовчанка.

Ловчий дав знак і кілька мисливців кинулися до Дробка. Піднесли його вгору. — Славно! Славно! — і підкидали як сніп на соховилах. Добре, що рушницю з рук випустив.

А коли врешті змахалися і він уже мав досить, поставили його назад на грішну землю. Тоді старий Вадицький підійшов, замочив палець у крові лиса і мазнув Дробка по лиці.

— Помазую вас на поклонника святого Євстафія. Много Стріч!

Всі крикнули “Много Стріч”. Деякі з мисливців кинулися і собі помазувати, але Дробко вирвався і дав драла до лісу.

На поляні при дорозі стояли сани і лежала на розкладі спольована дичина: спереду в двох рядах — зайці, а за ними — лиси, цапи і дики. Збоку, як біля відділу війська, стояв виструнчено гайовий.

Підійшов до нього старий Вадицький, за ним голова “Тура”, а там і решта мисливців.

Гайовий засалютував і зголосив:

— Пане дідичу! Два дики, п'ять лисів, три цапи і сорок шість зайців.

— Дякую, Миколаю.

Після того всі перейшли перед розкладом.

|| — Миколаю! — звернувся Вадицький до га-

йового. — Хлопці заплачені?

— Так є.

— В такому разі, панове, думаю, що можемо їхати додому.

— Зараз, пане дідичу, — сказав ловчий — ще одна справа: спишу кількість пострілів.

— І ще одна — додав Гефайст — пісня!

— Добре.

Ловчий витягнув нотатник...

— Прошу зголошувати. Турівці по п'ять сотиків, господарі для статистики.

— Що це є: по п'ять сотиків? — спитав старий Вадицький.

— Від пострілу. Для сторожа звірини.

— А, як так, то всі! — і перший заплатив.

Коли прийшла черга на Дробка, той нахилився до ловчого і на вухо зголосив свої постріли. Ловчий аж похитав головою. Взяв від Дробка папірець і решту дрібними.

Як тільки скінчився запис пострілів, Гефайст згуртував співаків і в ліс поплила прощальна пісня:

“Постріли змовкли і ліс занімів,
Час нам вертатись до наших домів.

Гоп-гоп! Гоп-гоп! Гоп-гоп!

Звірі і птиці, нема вже стрільця,
Знову займайте знайомі місця!

Гоп-гоп! Гоп-гоп! Гоп-гоп!

А те “гоп-гоп” неслося далеко й широко, відбивалося луною від смерекового бору, залітало в яри, стелилося по галявах та полянах і потопало в глибині лісів, як у спокійних водах озера.

Стало ніби сумно.

— Так має бути — перервав тишу старий Вадицький. — Правдивий мисливець, поруч радості з трофеїв, повинен відчувати і смуток за вбитою звіриною...

— Миколаю! — звернувся до гайового — Сани з дичиною їдуть перші, ми за ними, погінка на кінці.

Було восьмеро саней. Двоє пішло на дичину, трое на мисливців, а трое на гучків. А що гучки хіба з тру-

дом могли приміститися на своїх, то деякі впросилися на сани з дичиною. Вигідніше і тепліше.

— А пильнуйте, хлопці, щоб що не згубилося по дорозі! — наказував гайовий.

Гефайст зібрав на свої сани співочу компанію: двох молодих Вадицьких, редактора і Дробка.

“Шишки” на перших, ми на других, а “фіші” на третіх — казав. — Як виїдемо на поле, а коні наберуть темпа, я даю знак і “Підганяйте, хлопці, коней”!

Сани за санями рушили.

Спершу пішло під горб, а там — широкі поля аж до Вадичина.

Сонце закотилося вже за ліси, тільки червона заграва тремтіла ще на небі, мов би десь далеко горіли широкі степи. Дорога була рівна, протерта, коні чули стайню, то й сани пішли шпарко.

Гефайст приклякнув на санях, підніс угору руку, дав знак і до цокоту копит долучилася пісня:

“Підганяйте, хлопці, коней,
Гляньте, неба край червоний,
Хмари захід заступили,
Буде з вітром сніг!
Підганяйте, не дрімайте,
На вечерю поспішайте,
Хай же ваші буйногриві
Не жаліють ніг!

Ой то вгору, то в долину,
Мов на крилах сани линуть
Швидше, швидше, швидше, швидше,
Тільки в вухах шум.
Їдем, їдем, їдем, їдем,
Санку зломим — пішки підем,
Не дамося, не дамося
Вітрові на глум!

Нас чекає там заплава —
Теплий усміх, ясна хата.
Гей, стелися під ногами
Зимове рядно,

Заки вихри в полі свиснуть,
Кришталеві чаші блиснуть,
А в тих чашах кришталевих —
Золоте вино...”

Погоничі, слухаючи пісню, справді підганяли коней, у вухах, щоправда, не шуміло, зате щипав мороз, а зимове рядно стелилося радо під ноги.

Вадичинський дім ще більше яснів, як минулого вечора, а пані Михайлина мала теплий усміх на лиці, бо і вчора придалися “каналки”, і сьогодні наготувала їх досить — “на всякий випадок”.

О, розкоше тепла, о радосте світла! Які ви милі в морозну, темну ніч. Тепло розгріває не тільки тіло, але й душу, а світло роз’яснює не тільки кімнату, але й очі...

В великій їдальні вадичинського дому сиділи за столом мисливці. Тремтливе сяйво свічок грало на їх засмалених морозом обличчях, блискало іскрами в їх розрадуваних очах, бо свічки разом зі смерековими галузками, що лежали на білому обрусі, нагадували якийсь казковий Святий Вечір. Простора кімната гуділа від розмов, а всі вони оберталися довкола сьогоднішніх ловів. Для мисливця зложитися, стрілити, забити або ні — це справа одної - двох секунд, але обговорити якийсь свій цікавий випадок не вистачає година і замало один раз.

Ось доктор почав про свого дика, але в половині перебив йому Гефайст про свого, Гефайстові Дробко про лиса, а Дробкові ловчий про цапа, а ловчому молодий Вадицький про свого лиса, а йому старший брат, а цьому ще хтось... Довести своє оповідання до кінця найкраще вдвійку, себто — вислухати терпеливо сусіда, а коли він набирає повітря в груди — почати своє.

Щодо апетиту і спраги мисливців після полювання — всі описи і перекази грубо перебільшені. Мисливець з’їсть, кажім, тарілку борщу, після того два, найвище три кусні печені, якийсь там кусень-два курки, чи іншої птиці, після того ще щось солодкого і вже є май-

же ситий. Те саме із питтям. Не було випадку, щоб мисливець випив сам пляшку горілки. Кілька келішків перед і під час, а решту по вечері. Але й ті келішки не п'є один за одним, а переплітає їх майже безалькогольним вином і пивом.

Всі перебільшені інформації походять або від товариства охорони звірят, або від риболовів.

Старий Вадицький задзвонив до склянки і встав. Розмови втихли.

— Високоповажані і Дорогі наші Гості! Перший раз гостить Вадичин у себе українське мисливське товариство. Здається, не помилюся, коли скажу, що товариство “Тур” — перше в історії України. Були в нас мисливці, збиралися в гуртки, але мисливського товариства, зі своєю назвою не було...

(Тут перервав, подивився на голову “Тура”, а голова притакнув).

— Колись — продовжав господар — мисливських товариств не було, пізніше були, але не наші. А ми?! Ми не вважали, що це потрібне і не постаралися. Слава вам, панове за те, що ви зібрали гурт мисливців, оснували товариство, дали тому товариству назву, правно його оформили і плекаєте в ньому українські мисливські традиції, вчите не тільки полювати, але й плекати звірину...

(Тут перервав, подивився на синів, а ці кивнули головами).

— Я щасливий, що маю, разом із синами, нагоду гостити в нашій хаті зорганізованих українських мисливців, гостити вперше, але — сподіваюся — не востаннє...

(Тут перервав і глянув довкола по турівцях, а ці радісно всміхнулися).

— Дай Боже, щоб вашими слідами пішли й інші околиці нашого краю. Нехай в українських ловищах полюють українці! А українське товариство “Тур” нехай живе і процвітає. Много стріч! Бах!

Це “бах” залунало як постріл і підірвало мисливську братію на ноги.

Гефайст дав знак.

“Чарка до чарки, серце до серця,
Стукнім на радість нас усіх.
Доля ловецька тому всміхнеться,
Хто любить чарку, спів і сміх.
Слава ловецтву, слава ловцям,
Слава нехибним стрільцям!”

Нас не злякають зливи ні тучі,
Нас не злякає ясний грім.
Бори дрімучі, ниви пахучі,
То наше царство, то наш дім.
Слава ловецтву, слава ловцям,
Слава нехибним стрільцям!”

— Гей-гей, мої панове — казав після співу старий Вадицький — де-де за моїх молодих літ були такі мисливські пісні. А ви сьогодні і рано перед виїздом, і в лісі, і при повороті, і тепер. Ідемо вперед і на тому полі. Пригадую собі — на однім полюванні були поляки, були німці і був я, один-одинокий українець. Зійшла розмова на пісні. “А чи ви маєте — каже котрийсь до мене — мисливські пісні?” “А бодай тебе!” — думаю. Скажу, що нема — встидно, скажу, що є — попросять заспівати. А тоді що?! Але пригадалася мені одна пісня. “Очевидно, що маємо” — відповідаю. А то знаєте, десь раз був я на якійсь театральній штуці... Чи не Воробкевича... І там чув пісню “Стрільцем бим бути рад”. Я собі її тоді запам’ятав. Думаю: Заспіваю їм тепер, що буде то буде. Заспівав. Вони вислухали, навіть хвалили. Може неширо, але ситуація була врятована.

— Цікаво! — обізвався редактор — “Стрільцем бим бути рад”... — Чи ти знаєш таку пісню? — звернувся до Гефайста.

— Ніколи не чув. Пане дідичу, а прошу нам її заспівати.

— Де вже мені старому до співу! Не знаю, чи й мелодію пригадав би собі...

— Все таки бодай характер її пізнаємо.

— Просимо, просимо! — посипалося з усіх боків.

Старий Вадицький відхилився на кріслі, заплющив

очі, хвилину надумувався, врешті почав, старим, але
присмним тенором:

“Стрільцем бим бути рад,
Стрільцем бим бути рад.
Як побачу порошницю,
Пистолята і рушницю,
Гарну з борсука торбину
Та стрілецьку одежину,
Стрільцем бим бути рад,
Стрільцем бим бути рад.

Стрільцем бим бути рад,
Стрільцем бим бути рад.
По лісах, горбах, долинах,
Скалах, дебрах, полонинах,
Літо, зиму, ніч і днину
Бушувати без упину.
Стрільцем бим бути рад,
Стрільцем бим бути рад”

При другій строфі Вадицький уже розплющив очі
і рукою вибивав собі такт.

Скінчив. Злопотіли оплески, не з чемности, а на-
правду щирі, бо стара пісня і старий вік створили гар-
монійну цілість і збудили тугу за старими часами. Бо-
дай у тих, що їх ще трохи пам'ятали.

Гефайст почав був собі цю пісню підспівувати,
врешті витягнув папір, навіть позичив олівця, пробував
записувати, щось не йшло, то й у кінці зрезигнував.

— Нехай по вечері вже! — сказав і взявся до лако-
мини, що саме з'явилася на столі.

Знову дзенькнула склянка. Встав Радник, голова
“Тура”:

— Високоповажаний Пане Господарю! В імені “Ту-
ра” дякую за теплі і щирі слова. Ви сказали, що пер-
ший раз гостите в своїм домі українське мисливське то-
варство. Але те товариство перший раз перебуває в ук-
раїнськiм дворі, ще й до того в дворі, якого власником
є славний мисливець. Завдяки йому і його синам ми пе-
режили сьогодні одно з найкращих полювань нашого

товариства. Коли будемо оповідати про нього, як справно, як гарно роно йшло, то скажемо наприкінці: як з книжки... (Тут подивився на ловчого, а цей два рази головою притакнув).

— Та чи тільки справно, чи тільки гарно?! Воно пішло і щасливо... (Тут подивився на доктора, на Гефайста і... на Дропка. Два перші всміхнулися вдоволено, а Дробко встав і вклонився).

— Щоб хоч частинно віддячитися за все, продовжав голова — маю честь запросити всіх трьох панів на наше полювання, що відбудеться за два тижні, в Зіболках, жовківського повіту. Не буде воно таке, як у Вадичині, але — чим хата багата. А тимчасом підношу цю чарку на здоров'я панів Вадицьких на руки сеньйора роду, а нашого милого господаря. Много стріч і Многая літа!

Пані Михайлина, почувши грімкий спів “Многая літа”, знало вже, що вечеря кінчиться і приходить черга на чорну каву. Миханько, зовсім не той, що дер носа перед гучками в лісі, звивався як муха в окропі, і наливав у пригріті філіжанки пахучий напій.

— А може б тепер, прошу пані, ті “канапи”?!

— Тихо сиди! — скартала пані Михайлина. — Я знаю коли.

Вона не так знала коли, як знала старого Вадицького.

Бо десь під північ, коли вже гості і домашні сиділи, хто при картах, хто при гітарі, а хто так — на балачці, старий Вадицький, що грав тарока, звернувся до синів:

— Підіть-но, хлопці, котрийсь і скажіть господині, хай щось наложить на хліб. Так зле вставати. Я через те вже “контру” програє.

Минуло добрих десять хвилин, заки пані Михайлина подала заїжки. Щоб виглядало, що вона щойно тепер мусіла робити. А подала їх особисто, щоб мати багато свідків свого тріумфу.

Від тієї хвилини дві особи були безмірно горді на свій тріумф: Дробко і пані Михайлина.

Друга пара, хоч не мала бути на що горда, але бу-

ла неменше вдоволенна. Дід Панас щораз пчихав від знаменитої табаки, а пес Бекас від ранку хрупав смаковиті кістки.

Ніч уже скочувалася в долину, як у вадичинським дворі згасло світло і замовк веселий гамір. Сон склеїв очі й уста, а темна тиша заповнила кімнати.

Домашні і гості пішли на добре заслужений відпочинок.

Другої днини під полудень задиханий підльвівський потяг прийняв “Тура” в свої старі вагони. Деякі з мисливців зразу посідали, а деякі стояли при вікнах і дивились на лісисті горби за Вадичином. А коли горби розплилися у сизій далечині, ловчий обернувся до товариства і сказав:

— Справді, як з книжки!

В БАБИНЕ ЛІТО

Ярославів Скоплякові

Синява неба така, що як пустиш у неї зір, то він піде глибоко-глибоко і потягне тебе за собою. Здається тобі, що підіймаєшся з землі і ринеш у синяву, як у прозору воду задуманого озера. А на тій синяві стоїть сонце, ласкаве, як матерній усміх, гладить тебе ніжно, світить, а очей не сліпить. Час від часу надлетить пустун-вітер, сухий і різкий, поскаче коло тебе, пограється твоїм волоссям, поплескає по лиці, наспіває тобі в вухо якусь забуту мелодію і знов несеться в замріяну даль. Ні сліду з нього, хіба лишить тобі на рукаві срібну нитку, на спомин бабиного літа, а ти її обережно здіймеш і пустиш за другим вітром — нехай летить і прикрашує світ. Ген, на обрії лежить собі отара білих хмарок, як овечки на великій полонині, що відпочивають після цілоденної мандрівки. Поля пусті, але не сумні, солодко дрімають, як жінка, що видала на світ дитину. Десь-не-десь перегороджує пустку бронзова стяга картоплиння — єдиний тепер захист для зайців, куропатв і перепелиць. Там вони можуть скритися перед ворогом — лисом і яструбом, а буває, коли хворі чи ранені, то й перед воронами. Найгачче — перед людиною, бо вона, вийшовши на полювання, перешукує ці бронзові стяги, не за зайцями, бо їх ще стріляти не вільно, а за куропатвами і перепелицями. Вони тепер товсті, а перепелиці такі ситі, що як застрілена вдариться об землю, то шкірка тріскає на грудях і випливає жир.

— Ну, друже, погода вимріяна! — казав до Дробка його мисливський інструктор Іванків. — Сьогодні подвійна проба: з тобою і з Дивом. Я піду за ним, а ти ось другим ланком .

Див, гладковолосий німецький лягавець, почувши своє ім'я, крутить задоволено своїм утятим хвостом і дивиться в очі свого пана. Він щойно тиждень у Іван-

кова, але вже прилип до нього, як смола. Ходив за ним крок у крок по хаті, скімлів, як Іванків ішов до бюро, сидів під дверима до пізньої ночі, як пана не було вдома. Собаки звичайно так швидко не прив'язуються до нових власників, але Див мав важливу причину полюбити Іванкова.

На одному з полювань на куропатви був тренер мисливських собак з Дивом. Хотів його показати і продати. “Див! Пошукай!” — закомандував. Пес скулився і пішов нога за ногою, щораз огядаючись. “Пошукай!” — ревнув тренер. Див тремтів цілим тілом, увійшов у ланок картоплі і знов оглянувся. Тренер і пару мисливців рушили за псом. Кількадесят кроків далше вискочив з картопель засць, Див кинувся за ним, зігнав по дорозі стадо куропатв, спинився, немов пригадав собі щось, а врешті приліг до землі. Так застав його тренер. “Ти чого за зайцем гнався?” Див ще дужче принишк. Тренер копнув його й вишмагав ремінцем. Але коли в другому ланку Див виполошив куропатви не виставивши їх, тренер риломив гілку тернини і збив нею пса до крови. Іванків прискочив і зловив тренера за руку. “Досить! — крикнув. — Це ж нелюдянність!” “Пане! — процідив крізь зуби тренер — Пес мій, то й моє право покарати його!” “Покарати, так, але не мучити!” “Навіть мучити”. “Скільки хочете за пса?” Тренер мило всміхнувся і подав досить високу ціну. Іванків витягнув гроші і заплатив. Потім узяв бідного собаку на ремінець, погладив по голові і сказав: “Ну, Див, ходи зі мною, вже тебе ніхто не буде терниною бити!” “З собакою, пане, треба гостро!” “Але не по-звірськи!” Тренер сховав цю заввагу і гроші до кишені і задоволений з торгу зник з поля.

Див тягнувся за своїм новим власником так само тремтячи, як за старим. Іванків не посилав його шукати за куропатвами, відкладаючи це до другого разу. При поворотній їзді до Львова, Див сидів у потягу під лавкою і навіть голови не показав. Перестрашений входив до мешкання і кутиками очей шукав якогось певного скриту для себе. Але вже на другий день відчув, що

сталосся чудо, що високий, білявий пан, то не те саме, що тренер: не б'є його, говорить лагідно, а навіть гладить. І Дивове собаче серце наливалось любов'ю і прив'язанням. Рани від тернини позасихали, око втратило блиск страху, а хребет вирівнявся.

За один малий тиждень не пізнав би ніхто Дива. Коли Іванків здіймав з кілка рушницю і казав: “Див, їдемо!” — собака на radoщах підскакував і бігав то до дверей, то до пана.

І ось сьогодні вони перший раз обидва на куропатвах.

— Пам'ятай! — наказував Дивові Іванків — За зайцем не можна. Куропатви: фурр, пан: бух, Див: а-порт. Ну йдім. Пошукай.

Див рушив і оглянувся. Іванків махнув рукою і пес пішов далі. За хвилину зігнав зайця, кинувся за ним, але, як тому тиждень, спинився і приліг до землі.

Коли підходив Іванків, Див трясся, як у пропасниці, знав, що провинився і що тепер буде кара. Іванків підійшов і гостро погрозив:

— Пфуй, Див. Зайця не можна. Куропатви: фурр! — і показав рукою вгору.

Привчити лягавця до того, щоб не гнався за зайцем, а шукав куропатв, чи перепелиць — одна з важчих наук тресури. Очевидно, в початках, бо пізніше лягавець зрозуміє врешті дивну химеру мисливця, але здається тільки деякі собаки догадаються, чому не паде за зайцем постріл.

Див спершу не зрозумів, чому його не набили і тому на перший поклик не рушився з землі. Але, зрозумівши врешті, скочив, полизав панові руку і кинувся як навіжений вперед.

— Див!!

Пес застиг на місці.

— Помалу, песику, памалу!

— Слухай, Петре! — крикнув Дробко. — Чи я є твій учень, чи ні?

— Ясно.

— То ти займайся трохи мною, а не цілий час тільки: Див і Див!

— Добре. Дробку! Пошукай! — і показав рукою напрям.

Пішли...

В одному місці пес спинився, витягнувся як струна, підняв передню ногу і застиг. Виставив — як кажуть мисливці.

Іванків рукою кивнув на Дробка, а коли цей підійшов, кликнув до Дива:

— Піф!

Пес скочив і в цім моменті пурхнуло стадо куропатв.

Осіньню тишу розтяли три постріли, два майже рівночасно, третій пізніше. Одна куропатва відразу впала, а одна пішла пару метрів угору і звідтам камінцем полетіла долину.

— Моя! — крикнув радісно Дробко.

— Твоя, але ти на майбутнє не стріляй у гурму, тільки бічні. Хто зна, чи твій стріл не поранив ще одну, чи дві.

— А чому вона пішла вгору?

— Дістала в голову.

— В голову?... Так — так, я так і мірив — засміявся Дробко.

— Див! Апорт! — кликнув Іванків.

Пес швидко приніс спершу одну, а потім другу.

— Гарно, гарно! — поплескав його по карку. — Будуть з нього люди — тішився. Головне, щоби працював не зі страхом, а з приємністю.

— Я — сказав Дробко — мав, здається, ще більшого страху, як він. Ану ж не вцілю...

— З часом страх з тебе вивітріє, головне, щоб з Дива вивітрів.

— Ти все Дива ставиш на перше місце, а я старший член "Тура", як він.

— Але від Вадичина минулої зими ти здається, перший раз на полюванні!?

— Тобі не штука. Маєш своє підприємство, можеш

один день пропустити, а я в банку, і то польським. Не раз і в суботу до пізнього вечора сиджу.

— То не сиди.

Хочу добре засидіти місце. Нині за посаду не легко.

— Правда. Ну, то користай з дня. Ходім!

Проїшли разом один ланок, другий — нічого. Трапилися знову два ланки близько себе, то мисливці пішли осібно. Десь у половині ланку зірвалися перед Дробком куропатви. Дробко навів на них рушницю, але не стрілив. Стадко поплило полями під горб і там несподівано вдарив на них яструб. Куропатви розсіялись, як листя на вітрі і зникли в картоплинні. Але й яструб за ними припав і за хвилину важко піднісся вгору, держачи у кігтях добичу.

Мисливці стояли, як прикипілі і дивилися за ним. Навіть Див спинився, не знаючи, що сталося. А яструб, підтягнувшись ще трохи вище, полетів на недалеку сіножать. Там над потоком росли верби і на одній з них хижак сів.

Іванків підійшов швидко до Дробка.

— Ти бачив!?

— Ще й як. Сполював нам одну штуку.

— А чому ти до тих “штук” не стріляв?

— Рушниця була не відбезпечена.

Іванків махнув рукою і змінив тему:

— Слухай, він сів на третій вербі зліва. Ти йди далі, але помалу, нехай на тебе звертає увагу, а я зайду поза горб збоку. Може вдасться. Возьми Дива.

Яструб, видно, дуже був зайнятий підвечірком, бо коли врешті зірвався з верби, Іванків уже був недалеко. Гримнув постріл, хижак заколивався і сплив на землю.

Дробко пустився бігом у сторону сіножати, по дорозі Див вирвався йому з рук і пігнав просто до яструба. Але помилився, думаючи, що це менше - більше велика куропатва. Прискочив, але ще швидше відскочив від нього.

Хижак був ранений в крило, скрилений, — як ка-

жуть мисливці і привітав пса здоровим крилом та клювом. Див скакав довкола, брехав, але не наважувався вхопити зубами. Яструб крутився за ним, готовий кожної хвилини відповісти ударом на удар. Його гострі очі сверлили собаку, а закривавлений клюв щораз розкривався, немов хотів пожерти ворога.

— Див! До ноги! — кричав Іванків. Але Див так роз'ївся, що пропустив наказ мимо вуха. Грозила небезпека, що яструб може поранити пса, а то й виклювати око.

Іванків підійшов, зловив за ремінець і силою відтягнув Дива. Яструб майже сидів на хвості, розкривши здорове крило, і важко дихав. У його поставі було стільки завзяття і відваги, що викликувало респект навіть у людини. Можна уявити собі смертельний жах птиці, чи малого звіра, коли глянуть у ті жовто-сірі, безжалісні очі.

— Дробку, відійди трохи і скінчи з ним!

Дробко стрілив і яструб згас, як свічка.

Див рванувся апортувати, але Іванків притримав його.

Потім мисливці ще довго стояли біля яструба і балакали про нього.

— Варта випхати, гарна бестія — казав Дробко.

— Гарний, хоч ще не повний на зріст. Старого так легко не підійшов би. А чи ти знаєш, що якби так цілу родину замкнув до клітки, то за день-два буде на одного члена менше, а за кілька днів лишиться тільки найсильніший.

— Поздыхають?

— З'їдять себе. Яструб, то страшний безоглядний хижак. Вічно готовий мордувати, що попаде: батько, брат, сестра, мати. На волі — ні, але в клітці — хто дужчий.

Взяли яструба за крила і понесли над річку. Див навіть не пробував помагати, зрозумівши врешті, що це не його обов'язок. Він зараз поліз у воду і з приємністю бовтався, похлепуючи воду і остуджуючи свій запал.

Мисливці назбирали сухих гілок і розпалили маленьку ватру. Не на те, щоб грітися, а так, щоб було добре. Вогник, хочби який малий — снує дим, а з димом снуються думки, розсвітлюють очі, хочби як було надворі ясно.

Десь у полі чірікали куропатви.

— Скликаються — сказав Іванків. — На одного ворога менше — і показав головою на яструба.

— Знаєш, я собі думаю, звідки ми, люди, маємо до всього право, а, наприклад, яструба вважаємо за грабіжника...

— Бог так дав.

— Бог дав?! Бог дозволив і йому здобувати їжу. Чи ти потребуєш конечно куропатви?! Напевно маєш в дома що їсти. Ні, ти поїхав за куропатвами. Перебираєш, брате!..

— А думаєш, яструб не перебирає? Не бійся, він теж має смаки. Вище ставить голуба, як — наприклад — курку, а куропатву ще вище. Це науково стверджене.

— Нехай буде. А все таки люди, занадто вже собі, як то кажуть, розібрали. Все для них, а котрий з птахів чи звірів полює, той шкідник, грабіжник, того треба знищити.

Іванків притакнув:

— Воно, ніби правда. Ми трохи пересолоємо. В природі є закони рівноваги, а ми її дуже часто захитуємо. Оповідав генерал Тарнавський, що під Самбором була одна дідичка - полька, яка казала службовцям винищувати лисів, яструбів і інших хижаків, а на сарн і зайців ніколи полювань не робила, то братство так розмножилося, аж кишіло на полях і в лісі. І що думаєш — прийшла якась хвороба і на одних і на других, гинули як мухи. Або вже ось недавно, один вгласник великого маєтку на Горішнім Шлезьку, німець, казав винищити всі ворони. То борознюки так розмножилися, що потім той дідич купував у Галичині ворони...

— А ти думаєш, що нам тут не здалась би якась ворона — промовив сумовито Дробко. Сіла б, побалакала б, а то ми, борознюки, самі, як сироти.

— Не викликуй вовка з лісу. Я на полюванні ніяких жінок не люблю. Приїхала була одна, таки цієї зими. Так собі — подивитися. Ходила біда зі мною пів дня по полі. Дванадцять разів стрілив і ані одного зайця. Мене розносило. Аж, по полудні, як перейшла до когось іншого, то зараз змінилося — до вечора п'ять зайців забив.

— Цікаво! Бо мені жінки нічого не шкодять.

— Не штука, на твоїх полюваннях у Львові... Ну, але ми тут забалакалися, а час минає. Ходім! Перейдемо ще поля за сіножаткою, а тоді вернемося і попідвечіркуємо.

Сховали яструба в кущику і пішли.

Сонце вже котилося до заходу, блакить неба поглибшала, а осіння благодать аж переливалася за обрії. В золотій повені купалися поля, плавилася баня церковці в недалекому селі.

— Ти, брате, доходи аж до самого кінця ланку — повчав Іванків Дробка. — Куропатви добігають часто аж на сам кінець, а тоді щойно встають.

Трапився широкий лан картоплі.

— Парохіяльне — сказав Іванків.

— Або двірське.

— Ні, ані двірське, ані селянське. На двірське завузьке, на селянське зашироке. Ручу, що отця добродія.

Обидва мисливці пішли тим ланом, з чого і Дробко і Див були дуже вдоволені: Дробко тому, що пес шукав і для нього, а Див тому, що мав за собою аж двох мисливців.

Пройшли парохіяльний лан двічі — раз туди, раз сюди, але нічого не було. Аж за третім разом зірвалося стадо куропатв і мисливці забили по одній. Але той успіх навіть не був докінчений апортом Дива, бо увагу й очі всіх трьох прикувала незвичайна поява. Із-за картоплі вискочив... бузько і побіг стернею в сторону сіножатки. Побіг, не полетів! Див був неменше заскочений, як мисливці, стояв мов укопаний і дивився за великим чудовищем, що рвало, скільки сил в ногах.

— Бузько!?! — дивувався Дробко. — Та ж вони вже давно відлетіли!

Іванків сумно потакнув:

— Так! Здорові. Але ти хіба бачив, одно його крило звисало. Зломив, або на чімсь покалічив.

— І що він тепер?

— Як доживе до зими, то згине від холоду і голоду. Деяких бузьки добивають, а деякі залишаються живими...

Бузько зник, мисливці підібрали забиті куропатви і вийшли на край лану.

— У моїх вуйків — продовжав Іванків — такий інвалід три роки жив. Привезли його з поля, крило мав зломане. Тримала його тітка в шіпчині, давала їсти, а за тиждень випустила на подвір'я. Він уже нікуди не пішов; їв, що дали: варену картоплю, якісь м'ясні відпадки, рештки з обіду, а й сам собі дещо підшукав — то хрущика, то жабу.

— А в зимі де був?

— Ішов разом з курми до курника, а як дуже було зимно, давали його до коров'ячої стайні.

— А як до нього кури, гуси, качки?

— Швидко став командантом від них усіх. Як дві курки билися, то біг їх розборонювати. Добрий був господар, навіть злодія зловив.

— Може скажеш, що став війтом в селі!..

— Ні, серйозно. Одної ночі зчинився страшний крик на подвір'ї. Вибігли парубки зі стайні — в курнику галас, а за курником хтось вис. Пігнули туди — якийсь чоловік качається по землі і кричить. Піднесли його — закривавлений. Далі його, до кухні. Показалося — поранений. Шкіра на голові порозтинана, ціле лице в крові. Питають, що, як? Спершу крутив, що на колючім дроті, але як служниця пішла до курника, то справа виявилась: діра під підвалиною, а над дірою стоїть бузько і “Дрип”, “Дрип”... Злодій підкопався і хотів залізти в середину, а бузько його довб, довб по голові раз, другий, третій. Хлопчисько наробив крику, викрачався з діри, але, видно, так боліло його, що не мав

сили тікати. Вилізло шило з мішка і хлопчисько перестав крутити. Тоді вуйко виголосив проповідь про гріх крадежі і казав злодія пустити. А за місяць знайшли бузька неживого в городі. Всі говорили, що то той хлопець помстився. Але доказу не було.

— То в бузька такий міцний дзьоб! — дивувався Дробко.

— Гого! Від нього навіть не тільки когут, але навіть гусак тікав.

— А я втікати не буду — сказав Дробко.

Іванків здивовано оглянувся і побачив, що Дробко прислонив рукою очі і дивився в сторону села.

— Ти що там такого побачив?

— Цікаву річ.

Іванків глянув і собі: дорогою йшли в їх сторону дві пані.

— Масш, борозноче, свої ворони. Попадянки, або рчительки.

— Побачимо. Як по-буденному вбрані — подадянки, як дуже вистроєні — вчительки. Все одно — до нас.

— Хіба до тебе. Я тобі казав, що на полюванні жінок не люблю.

— Так, але ми вже властиво скінчили... Учительки! — заявив авторитетно. — В костюмах, з торбинками і з парасольками. Ходім на дорогу!

— Ти собі йди, як дуже хочеш — заявив Іванків. — Я залишаюся.

— Про мене.

Дробко поправив краватку, обтягнув блюзку і пішов.

Жінки сповільнили крок. Так і видно було, що не хочуть розминутися з мисливцем.

Рівночасно зійшлися. Дробко вклонився, жінки всміхнулися.

— Добри вечур пану — сказала одна. — А дужо-сьце панове упольовалі?

— Небагато. Куропатви рідкі, а перепелиць зовсім нема.

— Нєрозумєн, цо пан муві!

Дробко здивовано підніс брови.

— По українську панє не розумійон?

— Не.

— Жадна з пань?

— Жадна.

— Ані слова?

— Ані слова.

Тоді Дробко обернувся і крикнув до Іванкова:

— Петре, ти казав, що будуть тільки курапатви, а я здибав дві великі гуски.

Коли знову відвернувся, вже біля нього було пусто.

Бачив тільки оподалік дві спіднички і дві розкриті парасольки, що швидко відпливали в поля.

ВОСЬМЕРО НА ОДНОГО

Восьмеро їх було: Хуторянин, Директор, Поет, Маляр, Побережник і три пси-дикарі.

Хуторянин. Присадкуватий, огрядний, з досить великими вухами, зате з маленькими очима, завжди всміхнений, тільки як співав, то кривився як середина на п'ятицю, а співав добре, майже так, як пив горілку.

Директор. Любив полювати і часто приїжджав з міста, солідний, не грав у карти, не пив, не кутив, підстригав вуси "на щітку", а чуприну "на їжа", зимою завивав рушницю в кусень ліжника, а вуха ховав у навушники, мав тихий, солодкавий голос, холодну, чмну усмішку, на зріст невисокий, мізерний, вічно нарікав на шлунок, і тому, як їхав на полювання, возив з собою гаряче молоко в термосі.

Поет. Краще стріляв, як писав вірші, але ліпше розумівся на поезії, як на полюванні, високий, з довгим носом, а ще з довшою чуприною, веселий балакун, мав більше любовних пригод, як мисливських, але більше оповідав про полювання, як про любов, чим був подібний до мисливців, а дуже різнився від українських Дон Жуанів.

Маляр. Був одиноким наддніпрянцем у цілій вісімці, а тому, що був у меншості, жив у згоді з галичанами, полювати не вмів, стріляв рідко, а що був колись при артилерії стріляв за зайцем на пів кілометра і потім дивувався, що засць не впав. Чорнявий, довгоший, і довгоногий, ходив по полю, як бузько по сіножаті і чудово кляв.

Побережник. Сивавий, з сірими яструбиними очима, зі стріпахатими вусами і густими, навислими бровами, власник трьох псів-дикарів.

Босий, мисливський псевдонім: Тромпетер. Був нащадком чистокровного лягавця і простої сучки (так за-

певняв Побережник). Тромпетером назвали його мисливці, бо як тільки витропив дика давав знак, мов трубою: Бов, бов! Його голос нісся лісом далеко-далеко, відбивався від дерев, будив заспаного зайця, заганяв у першу дучку лиса, виполошував з гущавини цала. Бов, бов, бов!

Брисько, мисливський псевдонім: Гармідер. Був подібної раси, як Тромпетер, тільки в його роді був вовчур. Він не вибирався на троплення, а стояв при мисливцях і чекав на знак. Коли в лісі загула труба Тромпетера — Гармідер гнався в його сторону і за пару хвилин робив такий рейвах, що вороння зривалося з дерев. Гала-гала-гала!

Лиска, мисливський псевдонім: Сорока, трохи фокстерієр, єдиний член товариства жіночого роду. Назвали її Сорокою не тільки за білі латки але й за голос, бо вона не брехала, а скрипіла, як немащене колесо: дир-дир-дир!

Коли Тромпетер затрубив — тремтіла мисливська жилка, коли Гармідер наробив галасу — ставало весело на душі, але коли Сорока заскреготала — здавалося, що лісом іде дича смерть.

Усі три дикарі не любили людей без рушниць. Коли їх випускали на подвір'я, то Побережник кожний раз питався: "Чи всі панове мають при собі рушниці?" Хто не мав, мусів швидко взяти рушницю з воза, чи з саней. На кожного беззбройного гарчали, а могли й вкусити: чого, мовляв, лізеш туди, де тебе не треба!..

І тепер, коли мисливці злізли з саней, а Побережник випустив псів, вони перше що — обнюхали приклади рушниць, а тоді поклалися на снігу.

— От, їйбо, чорти їх батька дерли, розумна наволоч! — хвалив Маляр.

Пси вже дістали мисливську гарлячку, бо повивіщували лизні і швидко дихали. Знали вже, що їх чекає найбільша присмніть — полювання. Адже недарма стоять біля саней люди з рушницями.

— Добра погода сьогодні, пане Побережник! — сказав Поет.

Побережник підніс брови і рушив вусищами.

— В сам раз. Тільки дик то крутій, нині тут, завтра там. Казали мені звечора люди, як їхали з дровами, що в громадським молоднику виділи свіжі тропи. Але... хто його знає!?

І подивився на Хуторянина.

— Я думаю — почав той, — спробуємо від громадського. Зайдемо горою, ви підложите пси...

Побережник покрутив головою.

— Можна б і так, як пан кажуть, Але я гадаю, що пани зачекають коло річки, а я зайду горою. Як є дики, то рушать на Долину, в Хрещики.

— Добре, нехай буде так — погодився Хуторянин.
— Панове сідаймо!

Тільки поставив ногу на сани, а вже всі три пси, як на команду, вискочили собі.

— Пождіть, бісові виплодки, перше я! — лаявся Маляр.

— То, прошу, нехай вже пси собі вигідно! — вставив Директор. — Ми є тут властиво другорядні актори. Я ось собі збоку! — і сів на найкраще місце.

Побережник узяв пси на смичку, “бо то різно може бути”, і сів біля них, решта примістилися, як хто міг.

Рушили...

Сонце блищало в безхмарному небі, як золота зіниця в синьому оці. Ліс стояв задуманий, мовчазний, тільки десь у ярі сварилися трохи ворони. Час від часу підлітала котрась угору, щоб за хвилину знов поринути в деревну гущу. А довкола — на дорозі і на галявах — усміхався сніг.

Спершу сани йшли ліською доріжкою, а далі скрутили в проруб. Розмови стихли, бо дик чуйна бестія — далеко сягає його слух. Десять саней нераз перепустить попри себе, десять вигуків попри вуха, а на одинадцятім, найслабшим, рухне з барлогу і — поминай, як звали. Підє пару кілометрів і знов зашиється в гущаку. Цікаво, що звичайно цей найслабший згук буває найбільш не-

безпечним. Інстинкт, опікун звірини підшепне: “Тікай!” — і звірина рятується, або старається рятуватись. Старається, бо часом і в цьому випадку досягне її куля мисливця.

Побережник торкнув візника і той спинив коні. Мисливці злізли з саней, а Побережник відчепив Гармідера. Гармідер знав свою роллю напам’ять, без наказу зіскочив з саней і присів на снігу.

А Побережник з двома псами рушив саньми далше і за хвилину-дві зник на закруті прорубу.

— Ну, маємо доброї півгодини часу — сказав тихцем Хуторянин.

Послинив палець, підніс угору руку, хвилину потримав.

— Вітер добрий, можемо закурити. Директор не курив. Замість папіросниці вийняв з кишені термос, завинений в полотенце, розвинув, зложив полотенце, сховав, а тоді налив собі молока і почав обережно сьорбати.

— Ви, Директоре, не так голосно — звернув йому увагу Маляр, — а то кабан почує!

— Може бути, може бути, дуже дякую — прошептав Директор і стишив сьорбання.

— Ми нині на диках припадково — сказав Хуторянин. — Властиво полювали на зайців, підійшли під ліс і мене скортіло, а ви погодились. Думаю — ануж.. Але я маю тільки одну кулю, в другій цівці — шріт.

— Я теж тільки одну — хитнув головою Поет. — Остаточно, одною також можна забити дика.

— Навіть слона! — захрипів басом Маляр. — Я маю дві, але нікому не відступлю. Хочу сьогодні застрелити кабана, трясця його матері.

— Гм! — підсміхнувся Директор і сьорбнув молока.

— Тільки не чекай, аж той кабан буде на пів кілометра від тебе — остерігав Хуторянин. — Учора, то ти стріляв до зайця на двісті кроків.

— Зашвидко біг, бісів син.

— Як довго, прошу, може тривати, заки Побережник підложить псів? — запитав Хуторянина Директор.

— Думаю, яких двадцять хвилин. Мусить об'їхати добрий шмат, а ще потім кусень іти.

Директор подивився на годинник.

— В такому разі я можу ще напитися.

— А я що, від мачухи?! — сказав Поет і витягнув з кишені плящину.

— Не “я”, а “ми”! — підійшов до нього Маляр.

— На “ми” не стане.

— Покажи, недолюдку!.. Ого, ще й лишиться.

— Не лишиться, бо я теж не елевтерик! — зголосився Хуторянин.

Випили по чарці і свіжим повітрям закусили. Тільки Директор своє молоко чимсь іншим закушував, може булкою, може сухариком, але не видно було, чим, бо витягав по кусникові з кишені і швидко вкладав в уста.

Одинокий Гармідер не курив, не пив, не брав участі в розмові, а навіть не звернув уваги на сюрбання Директора. Його обходили тільки вістки, що мали надійти з глибини лісу.

Врешті і мисливці замовкли та почали наслухувати.

Яка гарна річ — вижидання на ловах! Зір, слух напняті, як струни, серце аж дзвонить у грудях, віддих щораз зупиняється, а уява вичаровує на екрані душі картини за картиною. Коли це полювання з погінкою, а в оступі може бути дик, тоді він в уяві вириває перший, по ньому йде лис, потім цап, а на кінці бідолаха зайчик, “кривак” — як його деякі мисливці називають. Але й той кривак не все покажеться. Коли ж урешті вигулькне, тоді стає дуже важною звіркою і очі мисливця блищать майже так, як до дика.

І тепер кожний із чотирьох наших знайомих вичаровував у своїй уяві, як не цілий ворох диків, то бодай одного іклана, що ось-ось затупотить у гущавнику і виженеться на проруб. А за ним Тромпетер і Сорока, як два соколи за лебедем.

Але в лісі стояла тиша, непорушна, як небо над ним. Навіть ворони стихли, немов і вони заслухалися.

Нараз Гармідер витягнувся, як струна, послухав раз на одно, раз на друге вухо, заскімлів, шугнув кільканадцять кроків прорубом, а потім зник у лісі.

Мисливці цілі перемінилися в слух, а Хуторянин аж очі заплющив.

Тиша...

Нараз: бов, бов, бов! — мовби хто в бубон бив.

— Гонить на око! — зашипив радісно Хуторянин. — Панове, розступімся трохи і будьмо на поготові. Чекаємо, аж остановлять дика.

Тромпетер трубив щораз голосніше, вже й Сороку чути було, а врешті долучився і Гармідер і наповнив ліс таким галасом, ніби в кількох місцях забрехали собаки.

— Той має голосок! — сказав Поет дрижачим від зворушення голосом.

— От, і бісів син! — похвалив Маляр.

Погін ішов, так як це передбачив Побережник, в долину, до потока.

Пси грали щораз ближче, щораз голосніше.

Лких триста кроків з правого боку мисливців вискочив на проруб дик, потому другий, а за ними три дикарі. Всі вони тільки мигнули на прорубі і всякли в протилежний бік лісу.

— Панове! В яр, над річку! — скомандував Хуторянин.

Перший скочив Поет, за ним Хуторянин і Маляр, а Директор теж рушив, хоч багато помаліше, але ще встиг крикнути їм навздогін:

— Панове, шануйте серце!

Сніг був глибокий і бігти було тяжко. Поет підскакував, як заць, Маляр плигав довгими кроками і майже за кожним кроком кляв, Хуторянин сунув, як сніговий плуг, лишаяючи за собою глибоку стежку, а Директор саме цю стежку використовував і.. зовсім не спішився.

Лай собак доходив від річки, але вже не віддалявся.

— Остановили! — крикнув задиханий Хуторянин.

Поет ще вище заскакав, а Маляр ще продовжив кроки.

Тільки Директор не змінив темпа. Не знати, чи шанував серце, чи вирішив прийти трохи пізніше.

Три пси не дадуть ради трьом дикам, мусять рішитися на одного з них і того всі три атакують. У бігу прискакують, шарпають за боки і за задні шинки, стараються його спинити, остановити, заки надійдуть мисливці. Коли дик обертається до оборони, два заступають дорогу спереду, а один прискакує ззаду. Дик крутиться, кидається то на одного то на другого, але вже не біжить далі. Вибирає грубе дерево, або якийсь обрив, щоб мати забезпечений зад і борониться. Деколи блискавкою випаде на котрогось пса і тоді горе псові, коли на один миг спізниться з відскоком — кливак дика гострий, як ніж, протне кожне місце, де зачепить. А й льохи, хоч не мають кливаків, теж досить небезпечні і часто пораняють, а то й уб'ють пса. І Тромпетер і Сорока мають на своїй шкурі сліди запізнього відскоку. Тільки Гармідер чистий, бо він обережний і не кидається безпам'ятно на дика. Зате спів його не тільки вказує мисливцям докладно місце останови, але й підбарює тамтих псів до завзятішого бою.

Поет, Хуторянин і Маляр бігли не разом, кожний орієнтувався на власне вухо і вибирав напрям, який воно йому наказувало.

Найшвидше збіг у яр Поет. Не тільки найшвидше, але й найщасливіше: напроти нього сидів у потоці останований дик. Понад засніжений берег виставала дича голова, що зверталася то вліво, то вправо і відганяла псів, що скакали по другому боці потоку.

Поет збіг з горбка і почав обережно підходити. Пси, побачивши мисливця, рванули до дика, але ще швидше відскочили, а один з них заскавчав.

Було яких двадцять кроків до потоку. Поет вимірював потилицю дика і вже мав стягнути язичок, але в тім моменті голова сховалася за берег. Видно, дик сидів на заді, а тепер підвівся і скрутив набік. Мисливець підій-

шов ще кілька кроків і побачив над снігом чорний хребет. Так! Але де перед?... На щастя дик шугнув до пса і вернувся назад на своє місце. “Хребет видно на кілька сантиметрів... комора нижче... треба стріляти в сніг, то куля піде в груди”! Думки одна одну переганяли. Використав момент, коли пси дальше відскочили, навів рушницю і випалив.

Дик вискочив на цей берег і пустився просто на Поета. Пси, що були замовкли і знерухоміли, побачивши, що дик не впав, кинулися на нього як навіжені. Дик почав обганятися від псів і змінив напрям — рушив берегом попри річку. В тому моменті надбіг Хуторянин і стрілив. Дик упав на передню ногу, але швидко піднісся і, не звертаючи уваги на псів, пустився далі бігти. Тоді впали знову два постріли. Тим разом випалив раз за разом Директор, але стріляв здалеку, з горба і не зробив ніякої кривди дикові. Дик був би може й вирвався з матні, бо скрутив на доріжку, що вела в ліс. Але не вдалося. Побережник перешкодив.

— Ацю, шляк би тебе трапив! — крикнув, вискочивши перед дика і вдарив його по рилі палкою, одинокую зброєю, яку мав при собі.

Дик скочив і звалив Побережника в сніг. Виглядало, що з бідолахи шкамаття полетить.

— Люди, рятуйте! — крикнув Хуторянин і пустився бігти до дика.

Бігли і два інші мисливці, але жаден з них не добіг. Пси кинулися як скажені, закітлувало коло Побережника, дик завернув і побіг доріжкою в сторону мисливців. Бігти швидко не міг, бо був поранений в груди і під лопатку. Пси залишилися коло Побережника, а той встав і крикнув за диком:

— А скололо б твою мать!

Маляр скочив за грубе дерево, Хуторянин на горбок, Директора взагалі не було, тільки Поет танцював біля кущика тернини, яка в данім випадку більше надавалася на терновий вінок, ніж на охорону. В Поета був тільки один набій, і то шротовий, але — остання дошка рятунку. На десять кроків стрілив дикові на

встріть, шріт пішов кулею і кулею вдарив перед передні ноги потвори. Не вбив, навіть не зранив, але дик чомусь скрутив і попхався на горбок. Та, видно, не мав уже сил, бо зсунувся в долину і приліг ницьма у снігу. Із-за редева появився Маляр, підійшов на три кроки, два рази випалив і... два рази схибив. Дик останком сил зірвався і може був би ще підкосив Маляра, але псам було вже того всього забагато. Вони кинулися і вмлюка розтягнули мисливську жертву на снігу. Дикові вже небагато бракувало до смерти, він ще пручався, але вже псів із себе скинути не міг.

Поетові жаль стало бідного. Це доказ, що мав усі завдатки на доброго мисливця. Адже стара мисливська засада каже: “Стріляй, доки звірка ще живе”.

— Гей, хто має кулю?! — крикнув. — Добити треба!

— Я маю! — прийшло, як з небес.

Всі підняли голови...

На горбику, та ще й на березі, сидів Директор.

— Ви чого там вилізли? — засміявся Хуторянин.

— Люфи мені забилися снігом, прутика шукав — і на доказ правди виломив галузку.

— Івасик - Телесик! — сказав півголосом Поет.

На сніг полетіли з берези два набої і один з них докінчив лісову драму...

Додому їхали “во славі”, але без ентузіазму. Трофеєм не був кабан, а льоха, і то невелика. А крім цього кожний з мисливців мав свого хробака. Хуторянин за свій постріл, Поет за свій другий, а Маляр за свої оба. Може й Директора щось гризло, але він не показував цього по собі. Цілий час балакав: і про те, як він докладно вицілив до дика, і про те, яка то небезпека, коли цівки заб'ються снігом, і вкінці про те, як він припадково знайшов два набої з кулями в кишені.

— От, бісова личина! — вигукнув Маляр.

— Хто, прошу, пане мистець? — спитав Директор.

— Заяць. Перед хвилиною шугнув у куці!

Ніхто, крім Директора, в того зайця не повірив.

У забиті снігом цівки ніхто не вірив також — разом з Директором.

ТОКИ

— Не люблю Галицію — казала пані Ельза. — Або доч, або хольод. В нас, ін Зібенбірген, там файно!

Пані Ельза, німка з Семигороду, вийшла в 1917 році, під час війни, за військового суддю Равича і приїхала з ним у Галичину. Від першого дня побуту в країні свого чоловіка нарікала на неї і тужила за своїми сторонами. Коли нарікала, її очі діставали сталевий поблиск, ніби під довгими темними віями сиділи дві крисові кулі, коли ж тужила, очі робилися сині, мов би відбивали блакить семигородського неба.

— Ні, герр професор, — говорила до господаря хати, що до нього прийшла з чоловіком на відвідини — не люблю Галицію! — і тріпнула заперечливо головою, аж золоті кучері вдарили по обличчі.

Її чоловік привик був, видно, до таких нарікань, бо сидів мовчки на каналі і дивився на портрет професорового батька, що висів напроти. Отець совітник Качковський теж глядів на суддю і якась, ніби сумовита усмішка блукала на його устах. Коли б так ожив і зійшов з портрету, то напевно сказав би:

“Не женися русин з польков,
Бо будеш бідити,
Треба буде щосуботи
Два борщі варити...”

Пані Ельза не була полькою і не йшло про борщ, бо не постила в суботи, але клопіт був. Не так для серця судді, як для його кишени. Суддіха майже кожного року їздила до своїх батьків, а така подорож коштує. І тепер, коли вона так уперто ганила Галичину, а хвалила Семигород, суддя думав про видаток. Добре хоч, що господарі перечили.

— Не кажіть так, пані, — говорила Качковська, бо Галичини добре не знаєте. Яке, наприклад, гарне наше

Поділля! Коли зазеленіють поля на весні, або перед жнивнами, як захвилюють золоті пшениці, срібні жита... То тільки стати і дивитися!..

Професор примружив око:

— Куди їду, туди їду, а все на Підгайці — сказав весело. — Моя жінка тільки своє Поділля величає. А я вас, пані Ельзо, запитаю: були ви в Карпатах?

— Буля.

— Ну? Не гарні?!

— Гарні, але не такі, як наші. Я була в Яремч...

— В Яремчі! — повторив професор.

— ...Як я там поїхала, то була мрака, а потім падав доч.

— Ви трапили на слоту, але коли погода, то наша Черногора, Говерля, Піп Іван, Шпиці...

— Пане професоре! — відізався гість, що досі не забирав голосу в дискусії. — Як то є та пісня: “Куди їду, туди їду”?!

— Знаменито, пане інженере! — аж сплеснула руками Качковська. — Він на мене кричить, а сам тільки про свої гори.

— Бо що Карпати, то не нудне Поділля! — сказав професор.

— А ви, як кажете? — звернулася господиня до інженера.

Інженер Сакович не зараз відповів. Струшував з папіроски попіл до попільнички і дивився, як синій димок кучерявиться над нею.

— Це досить складна справа! — підняв очі на господиню. — Так зване, німецьке “гаймвег”...

— “Домоболіє”, як казав мій тато — вставив професор.

— ...Отже те “домоболіє”, як каже пан професор, та туга за рідними сторонами родиться з різних причин. У першу чергу, на мою думку, родиться вона з жалю за своїм середовищем, родиною, приятелями, знайомими, а навіть незнайомими, але знаними. Друге — це околиця, третє — підсоння, а четверте смак. Та сама страва, зроблена з продуктів чужого краю, а навіть деколи — з чу-

жої околиці, має інший, чи трохи інший смак. А вкінці, і мені здається, дуже важливе — це запах. Так, мої панство, запах. Вам може дивно, але я переконався сам на собі. Коли я був на техніці в Гданську, то мав товаришів-українців, себто — своє середовище, бодай до деякої міри, страви — менше-більше подібні до наших, а врешті — і з дому багато дечого діставав, навіть околиця, коли не брати до уваги моря, подібна — скажім до Яворівщини: пісок, сосна, але запах, солоний запах моря, а через те і землі — це було щось зовсім інакше від запаху в Галичині. Не раз, вдихуючи його, родилася в мені туга за рідними сторонами..

— Але є, пане Богдане, і безспірна краса! вставив професор.

— Є, а властиво повинна б бути. Хтось уважає за кращий степ, хтось гори, бедуїн закоханий в своїй пустині, а ескімос у своїх засніжених просторах, хоч, об'єктивно беручи, є великі різниці в красі між їх краями, чи околицями.

— А мені — обізався суддя — все одно. — Там гарно, де добре.

Тим разом не він, а його жінка глянула на портрет отця совітника, а отець і до неї сумовито всміхнувся.

— Ви, пане судде, дитина міста. Міщухи — трохи кочовий нарід. А все ж таки, думаю, ви любите свій Львів.

Малий, сухерлявий Равич видув важно губи, стягнув брови, хвилину мовчав і врешті потакнув головою:

— Ну, безперечно... При однаковій платні...

Пані Ельза далі дивилася на портрет, професор спустив очі, Сакович відкашельнув, а господиня хати, весела чорнявка, таки голосно зареготалася.

— А якби трошки менша платня? — спитала.

— То ще велике питання — відповів суддя і підніс палець угору.

Настала хвилинка мовчанки.

— А, як там, пане Богдане, з вашим полюванням? — змінив тему професор. — Іде весна, рушниця на кілок!..

— Чому? Саме тепер, напровесні є одно чудове полювання.

— Яке?

— Тетерваки.

— Що то таке “тетраки”? — спитала суддіха.

— То, прошу пані, по-німецьки “біркгун”.

— Чуля, чуля. А мій тато говорив не раз про “авергун”!

— “Авергун”, по-українськи “готур”, або “глухар”. Але в нас вони живуть тільки в Карпатах і на Поліссі. Зате тетерваки навіть під Львовом. Де є непрочищені, як то кажуть — підшиті ліси, де багато берези, там вони тримаються. Тепер власне відбуваються токи.

— Що таке “токі”? — спитала суддіха.

— По-німецьки “бальц”.

— Знаю, що є така птиця — сказав професор — але як на них полюється, бігме не знаю.

— Найкраще на засідці, з буди, на галяві. Як починає світати, вони злітаються і токують.

— А як вони токують? — спитала пані Качковська.

— То, прошу пані, довга історія і може не для всіх цікава...

— Цікава. Дуже цікава! — заявила пані Ельза. — прошу казати!

— Та я можу оповісти — погодився Сакович і подивився на професора і суддю.

— Прощу, прошу! — сказав суддя таким тоном, немов би дозволяв свідкові на зізнання.

— Отже, прошу панства, на галяві, де можуть токувати тетерваки, ставиться буду, подібну до копиці сіна, навіть накривається її травою. І то буду треба ставити перед весною, чи вже навіть під зиму, щоб тетерваки првикли до неї. Як прийде пора токів, мисливець уночі залазить у той скрит і жде. Вже перед сходом сонця злітаються на галяву косачі...

— Що таке “косачі”? — спитала пані Качковська.

— Тетерваки-когути... Спершу один, а як почне токувати, то буває нераз і двадцять збереться. Часом прилітають і курки, стають оподалік і приглядаються тан-

цям. Мисливець вибирає найбільшого косача, з гарними перами в хвості, так званими “розводами”, і стріляє.

— Скажіть, пане Богдане, в чім тут краса? — спитав професор.

— Краса, пане професоре, не в пострілі і не в забитті. Найкраще в цьому, це декорація і представлення. Уявіть собі ліс ранньою весною. Він уже не спить, так як узимі, а пробудився і починає глибоко віддихати. Ще ранні приморозки здержують трохи той віддих, але, як зійде сонце, то чути, як ліс набирає в груди повітря, як простується, ніби на очах росте. Сам підхід до буди, серед нічної тиші, є вже романтичний, а потім — весняний світанок, сонце ще за обрієм, але небо вже запалилося. А довкола в лісі така тиша, що чути, як серце в грудях б'ється. І нараз — лопіт крил і на галяву спливає косач. Хвилину постоїть, послухає, подивиться сюди-туди і тоді починає чуфיקати і воркотати: чш-чш-чш, туруру - туруру - туруру, руікі - руікі, чш - чш - чш, туруру - руікі. Надується, з'їжить пір'я на шиї, крилами по землі точить, то ногами перебирає, то крутиться вколо, то підскакує, то присідає. За пару хвилин знову лопіт крил і на галяву падає другий косач, а там третій, четвертий, а часом кільканадцять і більше. І всі вони чуфикають, воркують, крутяться, підскакують, а врешті зводять із собою бої. Кидаються на себе, як скажені, вививають один одному пера, дзьобають, крильми б'ють, часом котрийсь котрогось за голову поволочить, здавалось би — смерть. Але смерти не буває. Виволочений хвилину-дві притомніє, а потім знову вертається до гурту. Коли є самички, то ті стоять оподалік, дивляться на герці і на радощах зіджають.

Оповідуючи те все, Сакович то вставав, то крутився, немов забувши, що він не тетервак. А коли скінчив, то обізвався професор:

— Цікаву річ ви нам оповіли. Але в одному місці я вже боявся, що котрогось із нас поволочите за голову.

— Мого чольовіка! — засміялася суддіха.

Суддя глипнув на жінку недобрим оком, бо принижувала його гідність, але нічого не сказав.

— А чому ти не полюєш? — запитала його.

— Бо не бачу в тому приємності. Вставати поночі, йти до лісу, лізти в якусь буду, мерзнути. Волю вже карти на “Бесіді”.

— То ти грай в карти, а я поїду на того біркгуна.

— Що-о-о?!

— Так! Возьмете мене, герр інженер?

— То, прошу пані, така ескапада не для жінок.

— А як я хочу?!

— Можна, прошу пані, хотіти. Але вночі вставати, йти добрий кусень пішки, ранки ще тепер холодні, сидіти в малій невігідній будці, а головне — сидіти тихо. Ні, це не для жінок.

— Пане Богдане, — обізвалася пані Качковська — ви нас ображаєте. Що значить “тихенько” і “не для жінок”?!

Інженер засміявся:

— Я не лучив тільки те “тихенько” з жінками, але загалом усі невігоди.

— Не треба з усіма невігодами! — вставив професор. — Вставання вночі, довший прохід, сидження в будці — це все пів біди. Але “тихенько” — мови нема.

— А я буду тихенько! — опиралася суддіха.

— Ельзо, що тобі!? — вмшався суддя. — Бачиш, що пан інженер зовсім не зраджує охоти брати з собою якусь жінку.

— Я загалом, прошу панства, не знаю, чи поїду кудись.

— Поїдете, поїдете! — Заявила суддіха. — І я поїду з вами.

На Саковича блиснула з очей пані Ельзи така мила блакить семигородського неба, що він трохи захитався в справі “не для жінок”.

— Та... — і глипнув на товариство. Пані Качковська вигладжувала скатерть на кінці стола, професор чіхав свої вуса, здається на те, щоб закрити усміх, а суддя морщив брови і потрясав головою.

— Отже гемахт, готово! — сказала рішуче пані Ельза. — Коли їдемо?

— Але ж Ельзо! — пробував перечити суддя. — Пан інженер не сказав, що годиться. Не випадає накидатися.

— Випадає, випадає. Правда, що годитеся? — і знову семигородське небо.

— Очевидно, як пані дуже хочуть. Але...

— Яке “але”?!

— Скажу щиро: щоб не було потім квасів. Люди людьми. Підуть якісь балачки..

Дунав, що знайде в судді однозгідника, але помилився.

— Які можуть бути балачки? — здивувався суддя. А хоч і були б, моя пані стоїть вище від того всього!

В кімнаті залягла на хвилину тиша. Пані Ельза всміхнулася до чоловіка, пані Качковська перестала виглядувати скатерть, професор залишив вуса, а взявся до маленької борідки, а Сакович зробив міну “немає рад”.

— Я перепрошую — сказав до судді — за мою заввагу. Я їду в суботу в першій годині вночі до Зіболок. Якщо пані собі бажають — звернувся до суддіхи — прошу бути три на першу на головнім двірці при касі.

— Прекрасно! — аж сплеснула руками пані Ельза.

Сакович здивовано подивився на неї. Сподівався виклику: “Як я сама поїду?! Може б ви по мене вступили”. А тут відразу — згода...

— Або ні! — сказав по хвилині. — Краще буде так: Я приїду під хату панства пів першої. Прошу дивитися в вікно.

— Дуже добре. А як я маю вбратися?

— Власне-власне — підтвердив професор.

— Футро, снігівці... — почала пані дому.

— Ні, прошу! — заперечив Сакович. — Теплий плащ, лещетарські черевики, як пані мають, хустку на голову... Загалом — тепло, але вигідно і легко.

— То в такому разі возьміть, пані, і лещетарські штани — радила пані Качковська.

— Так є, так є, штани найліпше — погодився суд-
дя. — знаменита охорона!

Потяг: Львів-Рава Руська дзвонив, калатав, стукав і так тяжко постогнував, мов би його хтось за кару в темну ніч вигнав надвір і казав бігти до Рави. В малих, старосвітських вагонах блимали присліпуваті лампи, мов би знали, що люди будуть дрімати, а як хтось і не буде, то до балачки світла йому не треба.

Не потребувала світла і пані Ельза. Бо лице пам'ятала, очі ще краще світилися в півсутінку, а цілу особу бачила на двірці. Інженер був у зеленому плащі (льоден" — ствердила пані Ельза), у зеленім капелюсі і в високих жовтих черевиках.

І Сакович не тужив за світлом. Слабе навітлення давало настрої і приготовляло очі до нічної дороги в полі і в лісі. Краще вийти в темряву з півсутінку.

— Герр Богдан, я буду говорити по-німецьки. Можу легше і більше сказати.

— Прошу дуже! — погодився Сакович. — Мені це не робить труднощів.

Але пані Ельза мало що говорила. Засунулася в куток і тільки час від часу кинула якесь слово.

“Яка вона інакша!” — думав Сакович. “В Качковських виглядала на химерну, а тут...”

“Як одяг змінє!” — думала пані Ельза. “В Качковських виглядав на такого собі маминого синка, а тут ніби змужнів, ніби грубше тесаний. Цікаво, котрий кращий. Той?... Ні, цей! А властиво оба”. І засміялася.

— З чого смієтеся, пані Ельзо?

— З себе.

— Чому?

— Не можу сказати.

— Чому?

— Бо... Бо це за-ско-ро, — відповіла, розтягаючи слова.

Сакович пильно подивився на неї.

— Як висядемо, тоді скажете?

— Ні.

— А коли?

— Як будемо їхати назад... А може ніколи — докінчила ледве чутно.

Тріснула головою, мов би стрясала з лица муху і сказала голосно:

— Чи то ще далеко?

— Вам уже певно знудилося!

— Ні, зовсім ні. Я тільки так питаю.

— Ще дві перестані.

Знову розмова загрузла в тиші. Сакович закурив папіроску, примкнув очі і думав... Яка та сьогодні засідка буде з тією семигородською бідною. Ех, коли б так хтось із знайомих побачив його тут з нею. А врешті... Моя пані стоїть вище від того всього". І засміявся.

— Герр Богдан, чого ви смієтесь?

— З одного речення.

— З якого

— Не скажу.

— Чому?

— Бо ще за-ско-ро — розтягнув слова так само, як передтим вона. Скажу, як будемо їхати назад...

— Або ніколи — докінчила пані Ельза.

— Може...

Саковичеві згасла папіроска. Він засвітив сірник, прикурив і не гасив. Сірник горів то сильніше то слабше, вже розсвітився дуже ясно і погас.

— Сірник, як людина. Кажуть, що перед смертю ще раз ясно розсвітлюється і потім гасне.

— То ви сьогодні напевно не вмерете — засміялася пані Ельза.

— Хто знає. Може блисну так ясно, що після того тільки смерть.

— Герр Богдан, ви маєте наречену?

— Ні.

— А любку?

— Ні.

— Скажіть мені, який ваш ідеал жінки?

— Струнка, висока, з синіми очима...

— І німка з Семигороду. Знаменито. Дуже тішуся.

— Справді?!!

— Так. Бо починаєте мене злостити. А то цілий час — коректний, серйозний, аж нудно.

Сакович засміявся, але в душі навіть не всміхнувся. Волів би, щоб вона була спустила очі, зідхнула, а бодай удавала, що це не до неї.

— Герр Богдан!

— Прошу.

— Чому ви мовчите? Образилися?!

— Чого? От думаю, як то ми будемо йти. Темно, дорога трохи розмокла, бо звечора дощ падав...

— І німка з Семигороду причіпилася.

— Все таки, прошу пані, добрих два кілометри.

— Не бійтеся, я не є лялька з порцеляни.

— Тішуся, що ви не лялька.

Семигородське небо в очах пані Ельзи набрало сталевого відтінку.

— Герр Богдан, ви знаєте таку квітку, що зветься мімоза?

— Не бачив, але знаю її ціхи. То нібито я?..

— Ні. Я тільки так спитала — посміхнулася пані Ельза.

Сакович нічого не відповів, але тільки устами. Звернув голову до вікна і дивився надвір, хоч там нічого не було видно, а пані Ельза примкнула очі, хоч час від часу глипала на Саковича.

— Герр Богдан, — обізвалася по хвилині мовчанки — я вас прошу трактувати мене як товариша мисливської виправи, а не як панночку, що потребує опіки.

— Прошу дуже.

Потяг засвистав і Сакович підвівся з лавки.

— Прошу вбиратися, доїжджаємо. Потяг стоїть тільки одну хвилину.

Пані Ельза встала і протягнулася, немов після сну.

— Ох, уже так скоро! — і зівнула.

Потім підняла плащ з гачка і тримала його якийсь час у руках. Але Сакович помалу вбирався у свій, а потім здійняв з полиці наплечник і затягав його на плечі. Вбралася сама і здивованими очима водила за Сакови-

чем, що він робить. А він зігнувся і водив очима по підлозі, врешті засвітив сірник і заглянув під лавку.

— Чого ви шукаєте?

— Мімози.

Порскнула сміхом і рушила до дверей вагону.

Висіли. Маленька перестань моргнула до них одною ліхтарнею і одним освіченим вікном, заспаний залізничник відібрав квитки і вони за хвилину знайшлися на вузькій доріжці, що бігла попри залізничний шлях. Обгорнула їх темрява весняної ночі, така сама густа, але ласкавіша від осінньої. Високо-високо блимали маленькі зорі, хоч і ясні, але світла давали мало, долом потягав вологий вітрець, від якого людина не швидко мерзне, але швидко перестуджується. Пішли... В одному місці Сакович спинився.

— Тут перейдемо рейки — сказав і перший поліз на залізничний насип.

“Навіть не запитас, як мені лізеться” — думала пані Ельза, дряпаючись на насип.

“Цікаво, як там товариш мисливської виправи лізе?” — думав Сакович, але не спинався.

По другім боці шляху зійшов з насипу і вже хотів перескочити рівець, коли почув гупіт і легке :“Ой!”

— Що там такого? — спитав, хоч бачив, що пані Ельза сидить на землі.

— Поковзнулася.

— Буває, сходить уважно! — і перескочив рівець.

Пождав, аж зійшла до нього.

— То ви навіть... — і вкусилася за язик.

— Що “навіть”?

— Навіть не почекали на мене.

— Власне жду. А тепер прошу за мною! — і показав рукою напрям.

— А говорити можна?

— В полі можна, але не вигідно. Дорога мокра, а говорення забиває віддих.

— Добре, буду мовчати.

Польова доріжина ледве значилася серед чорних піль.

— За який кілометр зійдемо на стежку. Там буде легше — сказав Сакович.

— Мені і тут не тяжко.

І справді хоробро додержувала кроку, місячи ногами липке, глинкувате болото.

І завзято мовчала.

Звернули на стежку. Тут болота було менше, але воно було густіше — ніхто не розбивав. Сакович щораз тріпав то одною, то другою ногою, щоб скинути з черевиків тягар. За собою чув тяжкий віддих пані Ельзи, але ходу не сповільнював.

— Герр Богдан!

— Прошу.

— В котрій годині починаються ті токи?

— Коло шостої.

— То чого ми так спішимося?

— Ви може змучилися?

— О ні, зовсім ні!

— Мусимо бути завчасу на місці, приготувити скрит, висмикати прозірку, може щось поправити.

Знову йшли якийсь час мовчки.

— Ох, прокляте галицьке болото! — заклала пані Ельза.

— А в Семигороді нема болота?

— Є, але не таке якесь липке. А втім і дороги крапші.

— Стежки всюди однакові.

І знову мовчанка.

А довкола поле — нерухоме, але живе, тихе, але глибоко віддихаюче. Світ, ніби трохи прояснився, а може тільки очі пристосувалися до темряви.

Впереді перед Саковичем забовванів чорний мур.

— Зближаємось до лісу, — сказав півголосом — там прошу не говорити.

— А хіба я так багато говорила?

— Ні, але й того не можна. І прошу держатися близько мене, бо там цілком темно.

Дійшли до лісу. Сакович не спинився, але хід сповільнив. Стежка крутилася то сюди, то туди, а бачити

її можна було більше ногами, як очима. Та чи тільки тому сповільнив? Дорогу знав добре, міг іти швидше...

“Вона мені, властиво, нічого злого не сказала. Мімоза! Овва... Тримається добре, в полі йшла першорядно. Може трохи вдає, але має характер. І гарна... Особливо ті мінливі очі. Цікаво, скільки має років?! Виглядає — двадцять сім-вісім. Напевно змучилась, але хотіла токів — нехай попам’ятає”...

— Герр інженер! долетів до нього шепіт, але Сакович удав, що нечув.

— Герр Богдан! — прийшло до нього виразніше, але він і те пустив попри вуха.

— Богдан, зачекай! забриніло жалісно.

Сакович обернувся так раптово, що пані Ельза аж зударилася з ним.

— Богдан, відпичнім... Я таки є трохи з порцеляни! — і голова пані Ельзи сперлася на його плече.

Сакович почув це не тільки дотиком, але й серцем.

— А я — відповів шепотом — таки є трохи мімоза.

Рука пані Ельзи, що висіла бездушно, нараз ожила і обвилася довкола його шиї.

В кущах щось шелеснуло, але хоча б і затупотіло, ні він, ні вона не почули б цього...

— — — — —
Сонце вже стояло над лісом, як мисливська пара рушила до залізниці.

— І не було! — сказав з досадою Сакович,

— Як не було? здивувалася пані Ельза. — Був і то гарний. Трохи надутий, але тільки час від часу.

— Так-так! Але що ви будете оповідати?

— Хто “ви”? “Ви” є у Львові. А що буду оповідати?! Де ж я була? На токах. Що бачила? Тетерваків. Що вони робили? Токували. Як?...

Пані Ельза спинилася і почала:

— Була більше-менше шоста година. Ще сонця не було, але надворі вже розвиднілось. Залопотіло — і на галяву сів тетервак. Подивився сюди-туди, а потім: шф-шф-туру-туру-руїку. Хвіст поставив догори, крила спустив (тут пані Ельза розпустила поли плаща і ви-

кручувала ними, як тетервак крилами), пір'я на шії з'їжив і перебирав ногами. За пару хвилин прилетів другий і собі: шф-шф-руіку. А потім, як почали до себе скакати, вискубувати один одному пера, бити крилами, врешті той більший ухопив тамтого за голову... (пані Ельза докрутилася саме до Саковича).. і поцілував.

— Але ти не тетервак! сказав, сміючись, Сакович, коли врешті міг сказати.

— Ну, можу оповідати?

— Можеш, тільки не помилися при кінці.

— Напевно ні!..

І пішли.

Стежка була багато краща і коротша, як уночі. Підсохла і видно було, де ставити ногу. На полях, у видолинках ще сиділа мряка, але з пагорків спливала вже під ліс, щоб сховатися перед сонцем.

Пані Ельза спинилася і повела довкола очима.

— Ох, який же гарний ранок. Шкода, що вже ідемо.

— Нема ради. Другий потяг аж о четвертій.

— А може ми спізналися?

— Так?! І де були?

— Чекали цілий час на тетерваків.

— Та ти казала, що тетерваки були!?

— Правда. Ходім! — і весело зідхнула.

Прийшли в сам час. За десять хвилин прибіг задиханий потяг і забрав їх до себе.

В переділці не було нікого, то й могли розмовляти свобідно. Спершу розмова крутилася довкола ранку й околиці, потім ішли міркування Саковича про евентуальні причини, чому не було тетерваків, але його "товариша" мисливської виправи це мало обходило.

— Тепер скажи, з чого ти вночі сміявся? — спитала врешті пані Ельза.

Сакович був приготований на таке питання, то й не забарився з відповіддю:

— З пані Качковської, як вона дуже пильно вигладжувала скатерть, коли ти напиралася їхати зі мною.

— Я не бачила, бо весь час дивилася на тебе, що ти скажеш.

— І вигляділа. А тепер скажи, з чого ти сміялася?

— Я собі думала, котрий Сакович кращий: чи інженер у гранатовім убранні, чи Богдан у зеленім плащі і в високих черевиках?

— Ну, котрий?

Пані Ельза спустила вділ очі, помовчала, а потім помалу підносила їх, мов би їй тяжко було двигнути довгі вії, і ледви чутно сказала:

— Всі три...

Сакович поглянув на неї і ніжно всміхнувся.

— І в нас буває таке небо — сказав півголосом.

— Яке?

— Як твої очі тепер.

Стягнула брови, очі пішли вниз, а лице посумніло.

— Не пізнаю тебе. Така була весела і раптом?..

Бо вже їдемо до Львова, Богдан.. А на двірці розпрощаємось.

— Не хочеш, щоб я тебе відвіз?

— Ні. Так буде краще. І буду на тебе нарікати. Що не звертав на мене уваги, що не давав відпочити, що не дозволяв навіть шептати.

— Все правда. Але про тетерваків не оповідай, бо чому ж я не сріляв!?

— Маш рацію — кивнула головою.

— В такому разі я буду на тебе нарікати — сказав Сакович.

— Знаменито. Я три дні, а ти можеш довше.

— Чому ти три дні?

— Бо за три-чотири дні, Богдан, їду додому.

— А не сьогодні?

— Ти мене не зрозумів. Додому, в Семигород!..

— Що-о-о?!

— Так, Богдан, я вже віддавна збиралася їхати.

— Розумію, не любиш Галичини.

Довго дивилася йому в очі і врешті промовила:

— Твій край, Богдан, дуже гарний, але.. з тобою.

І не зважаючи на те, що хтось може побачити, ніжно притулилася до Саковича.

А йому стало чогось жаль її, так як уночі в лісі,

коли просилася відпочити, а може ще більше. І, як тоді, взяв її за голову і палко поцілував.

— То чому ж їдеш? — спитав.

Випросталась, поправила хустку на голові і тихо відповіла:

— Потім скажу.

Видно не хотіла дальшої розмови на цю тему, бо сперлася на стіну і закрила лице плащем, що висів біля вікна.

Сакович курив папіроску і раз-у-раз поглядав у її бік.

Потяг доїжджав до головного двірця.

Пані Ельза виглянула, кліпнула очима і сказала твердо:

— Львів, герр Богдан...

— Так, пані Ельзо, Львів — всміхнувся Сакович.

Висіли і пішли до виходу. А коли вже вийшли перед двірець, пані Ельза оглянулась, чи нема кого близько і сказала:

— Поїду, Богдан, і буду довго.

“Розвід!” — подумав зі страхом Сакович.

— А знаєш, чому?

— ?

— Щоб тебе, Богдан, забути...

Подала йому руку, кивнула на підвізника і поїхала.

Сакович ще довго стояв і дивився їй у слід. Здавалося йому, що бачив дві сльозинки в її очах. А може йому тільки привиділося?! Адже в Семигороді рідше бувають дощі, як у Галичині...

ЗАВІЯНІ

Була може третя по полудні, може пів четвертої, як почалось. До полудня було тихо, соняшно, а потім почав повівати вітер від заходу і щораз перепливали небом брунатна хмаринка.

Полювання сьогодні не вдалось. Інженер-лісівник Микула і два його гості: інженер-агроном Локот і гімназійний учитель Марецький налазились по горбах і ярах, що часом аж дух запирало, але ніхто з них нічого не сплював, мало того — ніхто з них навіть не стрілив. Перед полуднем бачили лиса, що мишкував під лісом, а потім тільки дві сороки і одного зайця. Зате вчора Микула забив гарного лиса.

— Ті твої лиси, Петре, мають високу школу! — казав до Микули Марецький.

— Може, але не всі. Той мій учорашній був неграмотний.

— Тому ти його забив — засміявся Локот.

— Не тому, що я його забив, а тому, що він повинен був знати, що піде забездурно в чужі руки.

— Не забездурно і не в чужі руки. Обіцяв ти мій подрузі життя лиса?!

— Вчора казав і сьогодні кажу: як заб'ю коло курника, вліті.

— Твій ліс менше - більше — як курник, а сьогодні майже так тепло, як уліті.

— Хлопці, перестаньте вже з тим дурним лисом! — вмішався Марецький.

— А пан професор казали, що тут лиси вчені — засміявся Локот.

— Так, я казав, але Петро про того свого заперечив. От, ліпше ходім за оцей горбок, може акурат...

— Пізно вже.

— Рідко, але часом має! — признав Куртяк.

— Хто і що?

— Він — показав головою на Локота. — Мас рацію: пізно вже і до того погода псується. Але в одному таки не мас рації: пощо взяв сьогодні наплечник. Не кожного дня можна щось чужого до нього всадити.

— Хі-хі-хі! — засміявся східно Локот. — Для тебе, друже! Ти так уночі за вчорашнім лисом стогнав, перекидався, що я собі думаю: піде завтра з нами, охляне, треба буде нести.

Микула підняв руки.

— Бери, як ти такий койзак!

— Прошу дуже! Тільки лизь до наплечника головою, бо з ногами не змістись.

— Далі! Далі! — заохочував Марецький.

Глянули на нього і стихли. Марецький стояв з задертою головою і з заплющеними очима.

— Ти що?!

— Слухаю вас, замкнув очі і здається мені, що ми в третій, найвище в четвертій клясі.

— То ти собі тут лишайся “найвище в четвертій клясі”, а ми йдемо додому — сказав Микула і рушив стежкою крізь молодник.

За ним Локот, а на кінці Марецький.

Цьому, видно, не давала спокою четверта кляса, бо по якомусь часі знов завернув до неї:

— Йдемо так, як сиділи в шкільній лавці.

— І погода теж нам часом псувалася — додав Локот.

— Особливо на математиці...

В цій хвилині протяжно застогнав бір. Стогін перебіг над молодником і десь у ярах утопився.

— Панове — обернувся Микула до приятелів — коли ви при математиці, обрахуйте скорість вітру і поділіть це на ноги.

Приспішили ходи і за кілька хвилин вийшли з лісу.

Поле... Яке воно взимі скулене, а то ще більше присіло. Над ним щораз перебігав вітер, немов оглядав, чи все в порядку. А на західнім обрію, де видніло сусіднє село, немов хтось білу завісу розп'яв.

— А тепер що духу в ногах! — закомандував Мику-

ла і всі три пустилися підбігцем наперек через поля — в сторону лісничівки. Вона була, на жаль, не зараз за горбком, чи за видолинком, а яких добрих два кілометри від молодника, з якого вийшли. Вихор набігав хвилями, щораз частішими, щораз сильнішими. Вже й улежаний сніг підривав і жбурляв ним, як сівач зерном.

Проїшли ще може з двісті кроків, як зашуміло над ними і світ посірів мов від густого диму. Плахта, яка кілька хвилин тому висіла перед сусіднім селом, накрила мисливців.

— Бодай тебе світ не знав! — заляв Локот. — Тримаймося разом, бо аж навесну котрогось із нас знайдуть. Петре, де ти?

— Лежу! — прийшла відповідь, як крізь шибу.

Липка, холодна мука глушила голос, а вітер кидав ним не туди, де треба.

— Ти не вилежуйся тепер, бо ми хочемо до хати.

— І чого я, дурний, пхався сьогодні — нарікав Марецький.

Знову пройшли кількадесят кроків.

— Чекайте! — спинив приятелів Микула. — Ми, здається, зле йдемо. Вітер був нам збоку, а тепер ззаду.

Стояли й дивилися, хоч нічого не можна було бачити.

— Чорт його знає. Вітер також, здається, втратив орієнтацію! — сказав Локот. — Ти тут господар, твоя лісничівка, твій сніг, показуй дорогу!

Але Микула не рухався з місця. Крутив головою то в один, то в другий бік і здвигав плечима.

— Не знаю — сказав по довгій хвилині. — Коні напевно зорієнтувались би.

— То ми на другий раз візьмемо замість тебе коня — заявив Локот.

— Бик також може бути, веди!

— Ви собі не думайте, що я буду до смерти слухати ваших дурних дотепів — крикнув Марецький. — Я пропоную йти в долину, а напевно вийдемо на якусь дорогу.

— Вийдемо, або й ні — сказав Микула. — Доріжи-

на до села засипана, легко можемо її минути, а тоді що? Я, правду сказати, вернувся б до лісу і там переждав. Може хуртовина довго не потриває...

— Правда, можемо зблудити — погодився Локот.

— Ну, як йти, то йти, — скомандував Марецький — бо далі й до лісу буде запізно.

Рушили назад під горб, ще швидше, як сходили в долину.

Вітер, мов би обурився на них, бо ще завзятіше вдаряв, а сніг став ще мілкіший і налітав, мов рій роздрочених бджіл — заліплював очі, залазив за обшивку, вповзав у рукави..

Мисливці брели в сипкім снігу, що з кожним їх кроком ставав глибший, брели мовчки, постогнуючи і час від часу викидаючи з себе якийсь короткий, але ядерний прокляти. Здавалося їм, що йдуть уже з пів години, так той уїдливиий час волікся.

Врешті почули протяжний гомін, ніби хтось грав низькі акорди на величезних органах.

Прискорили ходи і за пару хвилин були в густім ялиновім молоднику.

— Ще дальше! — командував Микула. — Там буде затишніше.

Всунулися глибше в молодник, але й там затишку не знайшли. Проклятий вихор нісся над деревцями і сипав зверху снігом. Та все таки не так, як на полі.

— Ух! — дихнув з полегшею Локот. — Свинство, але менше.

Струшували з себе сніг, хоч воно не багато помагало, бо нова верства знову сідала на них.

— Та де то можна обтріпатися — нарікав Марецький. — За коміром мокро, в рукавах мокро, в рушниці повно снігу. Йой, Боже...

— Не йойкай, не йойкай — бурмотів Локот. — Лахи висушиш, цівки продмухаєш, а на другий раз носи рушницю цівками в долину. Петре — звернувся до Микули — чи ми тут маємо ночувати?

— Я власне думаю. Недалеко звідсіля поставили рубачі восени буду. Як ще не розвалилася, то дасть нам сякий-такий захист.

— А то дуже далеко? — спитав Марецький.

— Не бійся, не дуже. Миля, півтори...

— То йди сам.

— Добре. А ти собі роби тут леговище. Але заки тебе сніг засипле, напиши картку і тримай вгору руку: “Тут лежить сафандула...”

...Що його хуртовина задула” — засміявся сам з себе Марецький.

— Дуже добре! — похвалив Локот. — Для такого вірша варта залишитися.

— Ну, а ми, Василю, ходім! — сказав Микула до Локота і рушив крізь гущавник.

Марецький мовчки потьопав за ними.

Молодник був густий, на гіллячках насіло немало снігу, то й за кожним кроком спадав на мисливців вогкий, холодний пил. Все таки гущак давав бодай сяку-таку захорону. Принаймні можна було свобідніше дивитися і вітер не обгортав їх сніговими ряднами.

Микула йшов і думав: А як буде завалена, що тоді? Треба буде робити нову з гілля, нехай хоч трохи захистить. Може завірюха недовго потриває. Добре, що хоч добилися до лісу, а то могло бути сумно. Весело воно й так не було, але якось будуть собі радити.

Вийшли на край молодника, а там вихор знову напав на них, жбурляючи в очі снігом.

— Ми, здається, занизько вийшли. Буда є на галявці в молоднику, під старим лісом. Мусимо ще трохи підійти направо.

Вернулися кільканадцять кроків і знову продиралися крізь гущавник.

Святий Свстахій, покровитель мисливства, досвідчав їх сьогодні, але й опікувався ними — буда стояла ціла.

— Хлопці, є! — крикнув Микула, що йшов перший.

— Знаменито! — похвалив Локот. — Ти мені сьогодні майже заімпував.

Але Микула не чув похвали. Він уже був біля буди і вже шукав за входом.

Вітер навіяв довкола неї вал снігу, а що й вона сама була вкрита снігом, то більше скидалася на снігову кучугуру.

Охота сховатися перед завірюхою додавала мисливцям сил, — чоботами і гіллям відсунули сніг і влізли всередину.

В буді було темно як в пивниці. Світло з впазу і з отвору на дим у кривлі малоощо розсвітлювало темінь.

— Ех, до чорта, і не було то взяти ліхтарку- — за-
кляв Микула.

— Власне. Подивляю твою непрактичність — признав Локот.

— А ти не міг?!

— Власне — і блиснув світлом ліхтарки.

— Дивися на нього. Ану, хлопці, до роботи!

Буда була довкола вистелена ялиновими галузками. Вони не дуже припали снігом, найбільше було його на голій долівці під димником, де рубачі розкладали ватру. Мисливці швидко перевернули галузки і вимели сніг.

— Ну, а тепер по паливо — відсапнувши, сказав Микула.

— Може б ти так сам — запропонував Локот. — Господар, знаєш що і де.

Микула не відповів. Виліз із буди і пішов на пошуки.

— Ходім! — сказав Локот до Марецького. — Він ще готов повірити.

Не легко було збирати ломаччя серед хуртовини. На щастя рубачі скинули велику купу галуззя при кінці молодника і Марецький попав на неї.

— Сюди, до мене! Скарб! — крикнув так сильно, що аж дикові було забагато. Купа ріща рухнулася, з-під неї вискочив дицюга і шугнув у молодник.

Коли Микула й Локот підійшли, Марецький стояв стовпом, як жінка Лота, тільки що на нього не сипалися ні сіль, ні гарячий попіл, а мокрий, холодний сніг.

— Гей! А ти чого задеревів?

Марецький прочунав, віддихнув і сказав тільки одно слово: — Дик!

— Що? Їв тебе?!

— Був у ріці.

Локот не вірив, але підійшов ближче і побачив розкинене рістя.

— Слово даю, щось було. А може то той недобитий твій лис із учора!?

— Таки дик — ствердив Микула. Але ви не балакайте багато, беріть, що можете і тягніть під буду!

Нелегка була робота. Гілля розчіплялося і мусіли добре натужуватись, щоб видерти з купи, а час не стояв, а завірюха не жартувала. Перетягли все під буду, наломали “дров”, заткали гіллячками враз і розпалили вогонь. Нетяжко було, сухе чатиння з підстлілки багато допомогло. Зате витримати в буді було тяжко. Їдкий дим, з вогких гілляк не хотів виходити димником, стелився низом, пік в очі, гриз у горлі, забивав віддих. Поклалися ницьма і ждали аж вогонь розгориться і тоді буде менше диму.

Малу - помалу гіллячки обсохли зверху, бо в середині і так були сухі, блиснув вогонь і розсвітив темну буду. Диму стало менше, він піднявся вгору і знайшов собі вихід крізь діру в покрівлі і хоч як його не пускав вітер, хоч як придушував сніг — виходив на двір.

В буді вже можна було спертися на лікоть.

— Скажіть, хлопці, чи не розкіш — обізався Микула. — Там на дворі — чуєте, що діється, а тут, як у Бога за дверима.

— Коли б ще так твоя качка — мріяв Марецький.

— І твоя наливка — додав Локот.

— Буде, якщо вернетесь — сказав Микула.

— А ти?

— Я мушу, бо я в службі.

Від тепла, що било з вогню, почали парувати куртки. Сніг, хоч виглядало, що мисливці докладно струсили його з себе, сидів глибоко в сукні, загнаний туди вітром.

— Ех, якби так щось гарячого до губи — фантазував Марецький.

— Возьми вуглик в зуби — кепкував Локот.

— Королівство за склянку чаю! — не переставав Марецький.

— Шкода. Так легко міг я зробити кар'єру. Тільки було взяти склянку... А я ось що! — і Локот вийняв з наплечника бляшане горня.

— І то не зле! — зрадів Микула. — Стопимо сніг і будемо мати гарячу воду.

— Як хто. Я не люблю самого окропу.

— То кинь кори з ялиці. Вона, кажуть, помагає на жовч.

Вогонь почав пригасати.

— Петре, Богдане, черга на вас по дрова! — сказав Локот.

— Чому на мене, а ти? — запитав Марецький.

— Чому на мене, а ти? — повторив Микула.

— Богдан тому, що знайшов ріця, а ти господар дому. Але зрештою, нехай буде — тягнемо жереби. Беру три сірники, два без головок, хто витягне з головою — лишається.

Погодились.

Без головок витягнули Микула і Марецький.

— Бачите — тріумфував Локот — призначення, панове, велика річ.

Микула і Марецький, постогнуючи, вилізли з буди. А коли за пару хвилин вернулися, Локот щось тримав у руці і дуже пильно оглядав.

— Що ти там маєш? — спитав Марецький.

— Сірник.

— Який сірник?

— Той третій. Чи знаєте, мої дорогі, що третій сірник був теж без головки.

Горня, що стояло близько Микули, полетіло на Локота.

— Дуже тобі вдячний. Саме думав я про чай, але не хотілося руку витягнути.

Поставив горня біля себе і добув з наплечника якийсь пакуночок.

— Що там масш- — зацікавився Марецький.

— Кооперативу.

— Що?

— Йому від вітру гірше — сказав Микула. Але очей від пакуночка не відривав.

А Локот почав розвивати пакуночок і витягати з нього різні речі: чай, цукор, кусень ковбаси, чотири яйця і кілька байд хліба.

— Що ти?! — аж захлиснувся Микула.

— Кооператива. Високоповажані пані і панове! Відкриваю споживчу кооперативу в Жеребках, на зрубі, в домівці дорогих моєму серцю рубачів, що мали розум і збудували її. Вписове — п'ять золотих, скибка хліба — золотого, одно яйце — золотого, горнятко чаю з одною кісткою цукру — золотого, кусень ковбаси на два пальці — золотого, а на кінець (тут витягнув з кишені малу плящину) келішок горілки — два золотих. Пан Петро Микула були ласкаві спитатися мене, пощо я взяв сьогодні наплечник. Людина з практичним зміслом не рахує тільки на печену качку в хаті. Хто з шановних присутніх вступає до кооперативи? Я скінчив.

Марецький і Микула слухали мовчки тієї кооперативної промови Локота з поділеними почуттями: і весело було їм і досада брала, і симпатія до промовця ворушилась і охота збити його на квасне яблуко аж груди розпирала. Припускали, що це все тільки смішний жарт, але пощо так довго!

— Слухай, Василю, — відізався Микула — ти справді гарно зробив, що подбав на всякий випадок, а той твій дотеп з кооперативою — знаменитий. Давай горня, я наберу снігу і — варимо.

Простягнув руку до горняти, але Локот присунув горня до себе.

— Чай одного золотого.

— Добре, дам золотого — засміявся Микула.

— І я дам, чорт побери — додав Марецький.

— В порядку, але це тільки для членів кооперативи — застерігся Локот. Хвилину дивилися на нього, як на варіята.

— Я казав, що йому від вітру гірше — звернувся Микула до Марецького. — Але нема ради, хоче кооперативи, — нехай буде, я даю вписове.

Витягнув п'ять золотих і подав.

Локот оглянув чи не фальшиві і діловитим голосом запитав:

— Що шановний член дозволить?

— Приступаю до кооперативи — зголосився Марецький і теж дав вписове.

— Бачу, кооперативна свідомість росте. Що шановні члени дозволять?

— Передовсім дров до вогню, щоб чай швидко закипів — сказав Микула. — На тебе черга!

— Прикро, але справедливо.

Локот швидко запакував харчі назад до наплечника, взяв його і рушив до виходу.

— Нащо ж тобі наплечника, іроде? — спитав Микула.

— Можу заблудити.

— Не зашкодило б!

Ледве Локот зник з буди, Микула схопився і став при отворі. Потім кивнув на Марецького, щоб той теж підійшов, і показав, що має робити.

За пару хвилин з'явився в отворі оберемок дров, а за ним Локот.

— Гов! — спинив його Микула. — Тут кооперативний готель. Вступ тільки для членів.

— Не будь дурний — сопів Локот і попхався в буду.

Але готелеві кооператори викинули його назад надвір.

— Шановні пані і панове! Відкриваю готелеву кооперативу. Вписове — десять золотих, два келішки горілки, одно яйце, дві байди хліба і два чай...

— З цукром! — додав Марецький.

— Бодай вас дідько взяв з вашою кооперативою. Пустіть, бо бігме піду в ліс і зроблю собі осібну буду!

— Прошу дуже! — реготався Микула. — А не забудь нам завтра показати, де ти замерз.

Локот знову попробував дістатися до середини, але не втяв штуки. Готелеві кооператори добре стерегли входу і, як Локот тільки трохи всунувся, випихали його з буди.

А надворі завірюха шаліла, може ще гірше, немов і вона хотіла дошкулити споживчому кооператорові.

І Локот скапітулював.

— Добре, вступаю, щоб вас ясна холера!...

— Слово?!

— Нехай буде: Слово!

З того часу обі кооперативи функціонували справно, але неправильно: без вписового і без заплати за товар, чи нічліг. Микула і Марецький дістали свій приділ в харчах, а Локот своє місце в готелі. При вогні весело клекотіла вода в горнятку.

— Гину від спраги. Давай врешті той чай.

— Перший п'є голова кооперативи.

— Себто я! — вставив Микула.

— Ти є головою готелевої кооперативи. Про мене мова.

Локот вкинув пучку чаю до води, відставив горня набік і роздав усім по кістці цукру.

— Панове, п'ємо з прикускою, замало цукру, щоб солодити чай, кусайте і попивайте.

Потім налив до чаю трошки горілки.

— Не псуй шляхетного напою — зганьбив його Микула.

— Чай від горілки не псується.

— Чай ні, але горілка.

— Ручу тобі, що як вернемось, твоєї наливки я так псувати не буду.

— Слухайте, пане голово! Чи не лишилося ще в кооперативі одно яйце? Плачу золотого! — звернувся Марецький до Локота.

— Лишилося, правда, але воно призначене на адміністрацію і загалом у магазині мусить щось лишитися.

— Знаєш, Василю, ми сьогодні чисті дітваки. Я спершу кепкував, а потім сам пристав до вас.

— А чи не маси-ти, Богдане, в житті досить того

дозрілого віку?! Треба часом перенестися, як ти ка-
зав: до четвертої кляси... О! Чуєш? Дики!

Марецький наставив вухо:

— Які дики? Не чую... шепнув.

— Не чуєш, як цямкають?!

— Сам ти радив: з прикускою! — обізвався Ми-
кула.

Марецький аж тепер зрозумів. За той час, як вони
балакали, Микула забрав чай і почав пити.

— Думаю собі: забалакаєтесь, а чай вистигне.

Треба рятувати.

Після Микули прийшла черга на Марецького, бо
дуже вже йойкав за гарячим питвом.

Поліз набрати снігу і приніс не тільки сніг, але й
приємну вістку: надворі немов трохи успокоїлося.

Микула пішов сконтролювати і потвердив вістку.

— Може справді за яку годину зможемо йти додо-
му — мріяв Марецький.

— Не знати. Може нахлинати нова хвиля вітру.
Василю, скільки ти маєш кісток?

— Щось коло двісті.

— Мені твоїх до хрону. Я питаю про цукор.

— Десять.

— То значить, по три чаї.

— І один для голови споживчої кооперативи.

— І яйце і цукор, далі скажеш, що й решта горілки.

— Ще подумаю.

Справді задумався, але, видно, не про решту го-
рілки, бо по пару хвилинок сказав:

— Ех, якби так між нами письменник! Описав би
сьогоднішню нашу пригоду. Цікава була б річ!

— Може й цікава, але я не вірю, щоб була добра —
промовив Марецький. — Напевно забув би написати
звідки віяв вітер, з чого поставлена буда, чому дик не
втік з річя, хоч мисливці голосно балакали і так далі
і так далі. Українські письменники люблять природу,
але переважно її не знають. Один каже пахнути квітам
у пізню осінь, коли холодний вітер жовте листя по го-
роді розносить, у другого ревлить на степі тури, хоч то-
ді їх на лікарство не було, бо сто років перед тим остан-

ній тур копитами накрився, третій каже лисам родитися взимі. А вже про мисливство, то й говорити шкода. Те саме і про зброю. Один пише про смерть цапа від шроту на двісті кроків, другий бачить зайця, як той шукає собі нічлігу під вечір, третій описує, як малий синок викрав у батька рушницю і пішов у ліс стріляти пташки — в XVI столітті. Я знаю, чому воно... — і стих.

— Чому? — запитав Локот.

Марецький показав очима на влаз. Із-за ріцця світилося, як два розжарені вуглики, чийсь очі.

Неможливо, щоб якийсь дикий звір підійшов так близько до буди.

І враз — почулося скімління. Микула без слова зірвався, прискочив до влазу і хвилину дивився крізь ріцця.

— Туз! — крикнув радісно.

А знадвору понісся ще радісніший гавкіт.

Микола швидко розкинув галузки і в буду вскочив величезний вовчур та припав до свого пана.

— Тузю, песику мій, звідки ти взявся?!

Туз звівся на задні лапи і відповів поцілунком.

Микула клепав його по засніженій шиї, а пес радісно скімлив, пхав голову Микулі під паху і молів хвостом, аж вітер ішов.

Два другі мисливці привітно всміхалися і пішли й собі вітати милого гостя.

— Подумайте, в таку завірюху! — не міг з дива вийти Марецький.

— І знайшов дорогу. Де-де Петрові до нього! — хвалив пса Локот. — Нехай би так Туз сидів з нами в буді і викрадав чай, а Петро пішов шукати.

Пес, привітавшись, стріпався і ліг у ногах свого пана.

— Справді — відозвався Микула. — Яким способом та біда попала на наш слід.

— Може за нами шукають?

— Не думаю. В таку негоду. Ні сліду, ні голосу. Туз, скажи, як ти нас знайшов?

Пес повиляв хвостом і зідхнув.

— Напевно, бідолахо, тяжко було. Мудрий Тузик, ду-у-уже мудрий.

Пес від цих ласкавих слів аж заскімлив і солодко заплющив очі.

— Мені здається — роздумував голосно Микула — що Туз вирвався здому ще перед завірюхою і побіг за нами.

— То був би нас скоріше знайшов — сумнівався Локот.

— Прийшла метелиця, пес утратив наш слід і крутився по лісі, або й сховався в гущаку, а як стихло, попав на запах диму і прийшов.

— А може за нами шукають!? — сказав Марецький.

— Не вірю, Але можемо спробувати.

Микула розсунув ріця і крикнув до пса:

— Туз, пошукай!

Пес здивовано глянув на нього, потім одним скоком шугнув надвір, а Микула виліз за ним.

Минуло може п'ять хвилин, як оба вернулися назад.

— Ніхто нас, друзі, не шукає. Туз був би напевно побіг по них. Надворі вже зовсім стихло, тільки хмарно і темно.

— В такову разі — задецидував Локот — затикасмо буду, ждемо на місяць...

— І варимо чай — докінчив Марецький.

— ...І ліквідуємо кооперативу — продовжував Локот. — Панове були ласкаві звернути увагу на надвишку товару в формі кусня хліба, одного яйця і одної кісточки цукру. Надвишку дістає найновіший член — пан Туз.

Ніхто не протестував.

КНЯЖІ ЛОВИ

В двері редакційної кімнати українського часопису у Львові хтось застукав — і тихо. Це було досить дивне, бо звичайно після застукання двері відчинялися.

Знову стук...

— Прошу! — відізався котрийсь з працівників.

В кімнату ввійшов гість.

— Моє поважання панам! — сказав скрипливим басом. — Чи можу говорити з начальним редактором?

Всі піднесли голови.

Перед ними стояв сивий, кремезний дідуган, з вільгельмівсько-козацькими вусами, себто не вгору, не вдолину, а просто, обличчя обпалене, а з-під навислих брів світилися веселі, сірі очі.

— Зараз! — сказав наймолодший зі співробітників.

— Прошу сідати. ..

— Постояю.

Співробітник пішов у другу кімнату і за хвилину з'явився.

— Будь ласка! — показав рукою на двері до головного редактора.

Коли гість зник, почалися здогади, хто це може бути. ..

— Народний учитель старого типу.

— Закріпкий в тілі, виспортований, учителі так не виглядають. То може бути волинський хуторянин.

— А вуси? Були б по-козацьки, вдолину.

— Правда. Це управитель фільварку.

— Може бути.

І на тому стало.

За кілька хвилин гість вийшов, а з ним головний редактор.

— Панове, познайомтеся! Пан лісничий Макарусь!

Лісничий похилив низько голову, але зігнув тільки шию.

— Пан лісничий запрошує завтра вас усіх на половину бика.

Обличчя — одні видовжились від здивування, а другі змаліли від душеного сміху.

— На жаль я не їм воловини — сказав мовний редактор.

Всі розреготалися, тільки лісничий ні вусом не моргнув.

— Нічого. Може бути свинина. Зрештою, будете, панове, їсти, що забажаєте.

— А бик? — спитав малий фейлетоніст.

— Давно проданий. Половину я призначив на політиків, а половину на редакторів.

— Пан лісничий привіз тільки гроші за бика — пояснив головний редактор.

— Отже, чи можу числити на панів? — спитав чемно лісничий.

— Я, прошу дуже — сказав мистецький критик.

— І я.

— І я.

— І я.

— Евентуально і я — закінчив мовознавець.

— Дуже дякую. В такому разі: завтра на восьму годину в Козьола. Я там буду ждати на панів.

Знову поклонився низько самою головою, подав руку головному редакторові і пішов твердим кроком до вихідних дверей.

— Що то за парада? — спитав котрийсь, коли вже лісничий зник.

— Хочє кандидувати на посла — аж присідав зо сміху головний редактор. — Вчора намовляв на прихильність до себе політиків, а завтра хоче прихилити пресу.

— То він, певно, не тільки нас запросить.

— Думаю. А може для котрої газети має, як не пів бика, то хоч теля.

— Я не прийду — скривився мовознавець. — Що він там цікавого мені скаже. Буде нам свою політику

торочити. Волію піти до кабареу. Ордонка цікавіша, як лісничий.

— Про мене. Хто хоче — погодився головний редактор. — А ти — звернувся до молодого фейлетоніста — як єдиний між нами мисливець, стягай його на мисливість.

— Маєш тобі — махнув рукою мистецький критик. З одної нудної теми на другу! Але може прийду.

На другий день, як було умовлено, всі ставилися в Козьола. Лісничий вже ждав на них, в осібній кімнаті, при застеленому столі.

— Дякую, панове, дякую, прошу займати місця — говорив, вітаючись.

— Ні, пане лісничий. Ви на першому місці, я біля вас, а решта, хто де хоче — вирішив головний редактор.

— Ні! — запротестував мистецький критик. — Пан лісничий — в порядку, пан головний редактор — в порядку, а решта — по старшині.

— Маєш тобі! — Обурився коректор. — І тут ранги...

— Не ранга, а дата народження.

— А, як так, то я з другого боку біля пана лісничого.

— Що хто п'є, панове, і чим закушує? — спитав лісничий. — Бо я п'ю сильну, а закусую mocnoю.

— Ми могли б також — хвалився головний редактор. — Але ми завтра до редакції, то ви, пане лісничий, або самі, або тримайте з нами.

— Тримаю з вами.

Випили, закусили.

— А тепер, що панове дозволять їсти? спитав лісничий.

— А що ви, пане лісничий, їсте на вечерю?

— Каша з молоком, часом на відміну кулеша.

— А м'ясо?

— На снідання, деколи на обід.

— А дичину?

— Майже не вживаю. Як був на службі, їв, і теж

не часто, а як пішов на емеритуру, то не полюю і не їм. Хіба десь у гостях.

— А любили ви полювати? — спитав малий фейлетоніст.

— Рідко котрий лісничий не любить. Але я був у горах, у державних лісах, то й небагато що мав право стріляти. З грубої звірини, то хіба великих шкідників, або недужих, чи поранених.

— Скільки ви, пане лісничий, забили ведмедів?

— Медведів, чи як тепер говорять і пишуть: ведмедів, я забив ось стільки — і поставив на столі три пальці, але один був наполовину зігнений.

— Значить два?

— І пів.

— Як пів? Ранений?!

— Ні, впав, але все таки: пів. Я розповів би вам, панове про це, але не знаю, чи вас тим не знуджу.

— Просимо, розповідajte, пане лісничий.

— Добре, але перед тим вип'ємо.

Українці не дуже згідливий народ, але коли йде про внесок “випиймо”, рідко коли створюється опозиція. Не було її й тепер.

— Заки приступлю до оповідання, мушу дати документ, що все це правда.

Лісничий витягнув з кишенки годинник, відчепив його від ланцюжка і подав головному редакторові. Той оглянув, похвалив, і хотів віддати назад.

— Ні, подайте далі.

Срібний “Омега” обійшов стіл і аж тоді вернувся до власника.

— Ха-ха-ха! заскрипів басом лісничий. — А того, що найважливіше, не побачили.

Відчинив накривку і подав коректорові.

— Прошу, відчитайте, що там написано!

— “За добре око. 15 жовтня 1905 року. Архикнязь Ф.” — відчитав голосно коректор.

— Отже власне.

— Го-го-го! дивувався головний редактор. — То ви з великими панами мали до діла.

— Не так я з ними, як вони зі мною.

— А що значить “за добре око”?

— Зараз розповім. Отже: Десь при кінці вересня дістаю від надлісничого доручення вислідити медве..., чи як ви говорите — ведмедя...

— Пускається на мовознавство — буркнув мовний редактор.

— ...Думаю собі: біда би то взяла. Приплутається з Відня, чи звідки там, якийсь паняга і конче схоче сплювати бурмила. Але нема ради: камеральний ліс — камеральне право. Дав я побережникам наказ шукати ведмедя — куди ходить, коли ходить і чого ходить. Минув тиждень — нічого. На другий — є. Старий вуйко, великий, добрий на відстріл. Даю знати надлісничому, а він: купити вівцю, козу, або якогось каліку-коня на приману, а там — вишка і так далі...

— А що таке вишка? — запитав котрийсь.

Лісничий здивовано глянув довкола.

— Самостійна вежечка, або лавочка на дереві і щаблі, прибиті до стовбура, так зване “лазиво”. Отже, на чім то я скінчив?

— “Вишка і так далі” — пригадав коректор.

— Ага. Отже: Зробив я на невеликій галяві вишку і тоді — за приманою. Акурат одному газді корова здохла. Добре є! Беру ту корову, одну ногу — на галяву, а решта на лід до льоху. На другий день приходиться побережник — взяв ведмідь. Даю знати до надлісництва, а за два дні приїжджає гість — архикнязь. Старий, згорблений, головою трясе, руки дрижать і — ведмедя хоче. Але що мене то обходить. Служба є служба. З’їв на вечерю кашу з молоком, рано напився молока, коли — питає — йдемо. Під вечір — кажу. А корова вже на галяві. По полудні підводжу коня, стариган стає на крісло, сідає на коня і — вїо! А ми з побережником по боках. Як десь камінь, чи якась ямка, то треба було вважати, щоб їх цісарсько-королівська високість не злетіла з коня. Якось доїхали. Видряпався на вишку, я за ним, а побережник пішов назад і мав, як смеркнеться, привести коня знов. Сидимо, сидимо, нема

вуйка, сонце вже за ліс сховалося, біда — думаю — не прийде. Аж чую — щось хрупнуло. Господи, дай, щоб то бурмило. Справді! За пару хвилин вийшов. По-стояв, повітрив і суне до корови. Глянув я на мисливця, а він очима кліпає, а губа аж ходить. Чого доброго — думаю — крикне, або заговорить. Але ні. Підносить кріс, мірить, чекаю на постріл, готовий, коли б треба було, поправити. Не стріляє. Руки йому трясуться, як у пропасниці, показує на миги, щоб я мірив, а потім пальцем на себе і на язичок від мого кріса. Ага, вже знаю! Змірив я на комору і кліпаю оком, що вже, а він за язичок і—бах! Ведмідь скочив, звалився на землю, знов підвівся, а тоді я вже сам поправив і бурмило впав. Старий аж підскочив з радості. “Є-є-є!” — кричить. А я гілку з дуба і подаю йому на капелюсі (такий у німців звичай), а сам аж душуся від сміху. Старий узяв, застромив собі за капелюх і поклепав мене по плечах, мовляв: бачиш, як я добре стрілив!.. Незадовго привів побережник коня і ми звезли їх високість на лісничівку. Ще цього самого вечора приїхав і ведмідь. “Як будете стягати шкуру — казав архикнязь — то голови не рухайте!” Другої днини від’їхав зі шкурою, а за тиждень дістав я віденську газету, а на першій сторінці — архикнязь, кріс і голова ведмедя. Під ілюстрацією був опис, як достойний мисливець одним цільним стрілом забив великого карпатського ведмедя.

— А про вас нічого?

— Про мене не було що писати. Я ж тільки змірив, а другий стріл не рахується, бо за першим ведмідь був уже смертельно поранений. Ги-ги-ги! Бачите, панове редактори, з такими панами треба було політично. Тому я тепер і в Варшаві хочу робити політику. А ви мене трохи зареклямуйте.

І замовив токайське вино.

— Ви говорили передучора з нашими політиками. Що ж вони? — спитав головний редактор.

— Пів бика пішло, а вони ні сяк, ні так. Казали, що подумують.

— Політика, значить, і з вашого боку і з їх.

— Але ви, панове, можете сказати за мною слово.

— Очевидно. Старайтеся тільки, щоб вас призначили в кандидати.

— Тому я й приїхав, а не писав листа.

— І бика для них привіз — додав мисливський критик.

— Ні, панове! Я не приїхав підплачувати. Я хотів дати себе пізнати, а крім того перебути кілька годин в товаристві високоінтелігентних людей.

— Бігме, політик! — сказав півголосом мовознавець.

— Вибачайте! В справі формальній: не бика, а пів бика! — вставив коректор. — Так було на початку сказане.

— Рація! — признав лісничий.

— Пізнати доброго коректора — похвалив головний редактор.

Поправку прийняли одноголосно.

— Пане лісничий, розкажіть ще щось про полювання — просив малий фейлетоніст.

— Але може б так трохи помішати з еротикою — вставив мовознавець. — Наприклад: якась архикняжна.

— Про архикняжну не можу нічого сказати, бо не приїжджала. Був один цікавіший випадок з жінками, але то були жінки звичайні, ні, назв'їм їх: виїмкові.

— Тим цікавіше — оживився мовознавець. — Будь ласка!..

— Просимо! Просимо! — відозвалася решта газетної братії.

Лісничий мружив вселі очі, крутив вус і підсміхався.

— Панове люблять, видно, трохи легкі історії. Нехай буде. А поки що нап'ємося ренського.

— Може б так залишитися при токайським!? — запропонував головний редактор.

— Ні! Пан лісничий має рацію — спротивився мистецький критик. — Ренське і то "Лібфравмільх"!

— О! То розумію — похвалив лісничий. — Але до того шинка і обов'язково мариновані грибки.

— Чому грибки?

— Вони потрібні до оповідання. О, прошу! — і витягнув з кишені золоту папіросницю. — Тут є потвердження.

Знову всі оглянули зверху, один тільки мистецький критик відчинив, хвилину придивлявся і врешті голосно прочитав: “На спомин збирання грибів. Архикнязь Є., граф В., граф К., 11 вересня, 1910 року”.

— Отже тому грибки — додав лісничий.

— Що воно таке? — дивувався головний редактор.

— Зараз розповім — і замовив вино й закуску.

Розмова урвалася. Лісничий думав, а решта товариства ждала не так на вино, як на оповідання...

— За здоров'я пана лісничого! — підніс келих мистецький критик.

— І за успіх в політиці! — додав, роблячи поважну міну, головний редактор.

Лісничий аж засяв з радости і змісця почоломкався з ним.

А коли випили, почав:

— Це було, як показує напис на папіросниці, під осінь, 1910 року. Дістаю телеграму з Відня: “Чи ричать олені?” Відповідаю: “За тиждень дам знати”. А сам до Станиславова...

— Чого до Станиславова? — не втерпів малий фейлетоніст.

— Зараз буде.

— Не переривай! — злостився мовознавець. — Отже: ви зараз до Станиславова.

— Отже я зараз до Станиславова. А чого? Отже власне! Попереднього року були в мене на риковищі оленів три пани з Відня. Ті самі, що на папіросниці написані. Не дуже вони тоді оленями займалися. Навезли горілок, вин і всіляких присмаків, їли, пили, грали в карти і оповідали різні анекдоти. І мене питалися, чи не знаю щось веселого, то я дещо оповів. Їм воно так подобалося, що просили ще і ще. Сиділи три дні, а як котрийсь і вийшов надвір, то тільки тому, що моя лісни чівка не мала комфорту. Четвертого дня рано, перед

самим від'їздом, зійшла розмова на гриби. От я їм розказав пригоду, яку мав син одного лісничого, студент, з дівчиною, що пішла на гриби до лісу. Хлопець узяв ведмежу шкуру з головою і пішов за нею. В лісі сковався в кущах, натягнув на себе шкуру і як дівчина зблизилася, вискочив і — до неї. Але забув, що має білі штани. Дівчина, як їх побачила, вхопила патик і так згара тала аманта, що наробив крику на цілий ліс. “А гарна була?” — питає котрийсь. “Наші дівчата всі гарні, а та була як лялька” — відповідаю. “Чому ти нам цього не розповів скоріше. Ми були б пішли збирати гриби, та сьогодні, на жаль, мусимо їхати”. А архикнязь каже: “Знаєш що — гриби і на другий рік будуть. Ти пусти дівчат до лісу, а нам дай знати, приїдемо і будемо збирати з ними. Хе-хе-хе... Ми запитасмо, чи олені ричать, а як ти відповіш, що ричать — приїжджасмо”. Думаю — забудуть, але де там! За рік прийшла телеграма. Гей пани — думаю собі — то ви вибралися псувати наші дівчата. Чекайте, зроблю вам штуку. І до Станиславова. Там мав я стару знайому, власничку такого знаєте, “пансіону”. Заходжу до неї: “Потребую — кажу — три дівчини. І ти заробиш і вони. Але про те ані мур-мур! Давай усіх, я виберу, поговорю і зробимо інтерес”. Закликала сім, я вибрав і спитав, чи хочуть поїхати на село збирати гриби. погодилися. Тоді я зрадив їм дещо, але не все. А найважніше, що мають удавати наші сільські дівчата. “А співати по нашому вмісте?” — питаю. Одна каже, що вміє “Там на горі сніг біленький”. Заспівала — вміє. Друга — “Бодай ся когут знудив”. Заспівала — вміє. А третя, біда би її вирвала — ані одної. Що робити. Вона мені якусь польську, з оперети, чи з опери, голос має, але я пісні не хочу. “Ти будеш — кажу — співати: траляля, траляля!” Заспівала — дуже добре. “Ну, дівчата — кажу — чекайте на повідомлення. Приїде за вами мій побережник, він вас забере і скаже, що робити. Тільки уважайте: ви сільські дівчата, ані по-польськи, ані по-німецьки!” Вийшов я, надав телеграму: “Олені ричать” і — додому. А вдома кличу побережника і кажу, що має робити. Отже: постаратися за три сільські

дівочі строї, три кошики на гриби, випрятати мисливську хатку і бути там з дівчатами. Привезе їх зі Станиславова, а на другий день, коло десятої, заведе в ліс і пустить збирати гриби. “Але вважай — кажу — то є службова таємниця, нікому ані слова. Пам’ятай!” За два дні приходить телеграма: “Приїжджаємо в четвер”. То я в середу рано побережника до Станиславова...

— А як з харчами? — запитав редактор економічної сторінки.

— Ох, я забув. Правда. Харчі йшли з лісничівки, а побережник мав їх тільки пригрівати.

— ...Отже: я побережника до Станиславова і трохи маю страх, чи не згедзасться котра. Але ні. Під вечір приїхали, і замешкали в мисливській хатці. А в четвер — пани з Відня. Як тільки з візка злізли, до мене: “Гриби є?!” “Будуть” — кажу. “Прекрасно!”, “Знамени то”, “Перша кляса!” і так мене виклепали по плечах, що аж боліло. А потім з’їли, випили, сіли грати в карти, знову випили, випив неодну чарку і я, оповідали різні двірські плітки і мені казали оповідати, але я вже був приготований, то й не мав клопоту. З такими панями не є легко. Раз хоче, щоб з ним бути за “пане брате”, то знову надується, ніби ображений, ще найлегше було з архикнязем. Він, здається, чувся таким високим, що ні з одного, ні з другого боку до нього не дістанеш. Але назагал я собі давав раду і нарікати не можу, ні я, ні побережники, ні служба не доплачувала до них. Був раз один князь, такий скупиндряга, що рано, як збудився, то рахував папіроси, чи хто йому вночі не потягнув, а як від’їздив, то дав одну корону на побережників і на домашню службу. Але то був виїмок. Мої три гості бавилися до пізна, аж як я їм пригадав завтрішні гриби, пішли спати. Другої днини — погода, як на замовлення: небо чисте, вітер дримає, а бір стоїть, як мур. Мої пани побудилися десь коло десятої і далі — пруться до лісу. Але я кажу, що перше піду на контролю, чи є чого вибиратися. Пішов і за якого пів кілометра чую — “Там на горі сніг біленький”, підійшов ще — “Бодай ся когут знудив”, скрутив на стежку, за парусот кроків —

“Траляля, траляля, траляля!” Впорядку! Вернувся до хати і кажу: “Гриби зародили, можна збирати”. То вони, як на конях, гайда в ліс, а я назирцем за ними. Чую — “Там на горі” втихло, за кілька хвилин “Бодай ся когут” також, а вкінці замовкло і “Траляля”. Йду я назад і ляк мене збирає. Чого доброго — вирветься котрась по-німецьки, зробить якусь міну, заграє маркізу — і клопіт готовий. Треба на всякий випадок приготувити викрут. Минуло може дві, може три години — приходить один. Іде, рукою махає, ніби диригує і щось підспіває. Наставляю вухо... “Там на хорі шні біленке”. Впорядку — думаю. Ще й пісню нашу навчила. Приходить другий і зразу до мене: Що значить “дай сакогут?” “Дай сакохут!? — не знаю”. “Як не знаєш!? Вона так співала!”. А яка мелодія?” Не втяв. Щось підтягав, але ні голосу, ні слуху. Вкінці пригадав собі і я. “Бодай ся когут знудив” — кажу. “Так-так! Ану заспівай мені”. І я мусів, як умів, заспівати. “Ти мені ще потім заспіваєш. Перша кляса ті ваші сільські дівчата. Спочатку ніби боїться, оглядається на всі боки, встидається, а за пів години набирає відваги, регочеться, співає, підтанцює. Але цікаво, чому вона все одну й ту саму пісню співала?!” “Може це її улюблена пісня” — відповіді даю. “Мені це не важне, я й так на музиці не дуже”. Нема, нема, приходить третій. Брови насуплені, губи видув, головою крутить, щось йому не ясно. “Слухай — каже — в вас сільські дівчата по-німецьки вміють?!”. Масш, бабо, хрін! Але відповіді треба. Кажу, що в нас деякі дівчата були в німецькій школі. “О! А я собі думаю, звідки вона по-німецьки вміє? Тепер розумію, чому вона співала арію з “Циганського Барона”, але співала якось ніби по-польськи, або по-чеськи”. А може вам, пане графе, тільки так здавалося!?” “Ні, приятелю. Я маю фільварок недалеко в Карпатах, то й наслухався вашої мови. Вона співала не так”. “Певно хотіла заімпонувати, що знає багато мов”. “Можливо, бо й рухами робила з себе даму”. На тому клопіт мій скінчився. Пани випили, з’їли і засіли до карт. А архиклязь щораз підспівував: “Там на хорі шні біленке”. Арію зловив

швидко, але зі словами не йшло. “Макарус, як далі?” — питався мене і я до того “бівенке” доспівував решту. Все ж таки, як не брати, наша пісня поїхала до Відня і може задзвеніла в цісарським бурггу. На другий день хотіли знов іти на гриби, але я відрадив. Хто зна — ка зав я — може котра з дівчат зрадила тасмницю. Може бути неприємність. Це їх переконало. Посиділи ще одну добу і від’їхали. А за місяць прийшла оця папіросниця. Тепер, панове, розумієте напис на ній і чому я казав подати гриби на закуску...

— Ну, і “Лібфравмільх” — докінчив мистецький критик. — Пропоную відспівати “Там на горі” і “Бодай ся когут”!

Відспівали, як уміли, бо дирекція приймала співро бітників редакції без проби голосу.

— Бачите, панове редактори — продовжав лісничий — в лісі можна вчитися робити політику.

— Ще й як! потвердив головний редактор.

— Отже?!

— Я вже вам, пане лісничий казав: старайтеся про назначення в кандидати. А та історія з грибами повинна ввійти в літературу.

— Дайте спокій! Це дискретна історія. Неодин з них напевно ще живе і напевно жонатий, може мати клопіт.

— В такому разі — встав головний редактор — позволю собі подякувати пану лісничому за присмний вечір і побажати дальших успіхів у політиці. Многая літа!

Редакційний хор знову блиснув голосами не дуже ясно, але на одного слухача задовільно.

Чоломкнулися, випили і вийшли з ресторану.

Львів ще не спав, але вже подрімував. Десь процотіли кінські копита, десь побіг вулицею спів зачемери ченого громадянина, десь хтось кликав приятеля, або поліцію. Над містом стояв великий, ясний місяць і переглядав закамарки.

Товариство пішло на Ринок, а Ринком під “Просвіту”. Там спинилося, щоб попрощатись.

... Пропало пів бика — сказав коректор.

— Не цілого, ще кільканадцять фунтів лишилося
— відповів лісничий.

— То вертаймося.

— Прошу дуже.

— Пізно вже — вирішив головний редактор.

Напроти них, на криниці, красувалася богиня ловів Діяна. З-під її ніг випливала вода і з плюскотом падала у збірник.

— Чусте? — сказав малий фейлетоніст. — Діяна підспівус: “Траляля - траляля - траляля”...

Місяць усміхнувся, а Руська вулиця витягнула шию, щоб і собі послухати.

Кінцеве слово

Врожайні простори нашої батьківщини були від найдавніших часів повні усякої малої і великої звірини, що давала поживу, хутра і шкури. Тому від давніх часів славиться Україна в усьому світі, як мисливський рай. Зокрема великі ліси та безкраї степи давали захист, сьогодні вже винищеним різним породам звірів — турам, зубрам, диким коням, т. зв. тарпанам, та майже винищеним лосям і ін.

Це багатство природи пособляло торгівлі, притягало поселенців, але й змушувало до оборони перед наїзниками. Шкірки соболів, горностаїв, бобрів, куниць уживано на прикраси чи відзнаки достойницьких одягів, або й на цілі кожухи. Куні, поділені на пів, а навіть на чверть заступали, як каже “Руська Правда”, обігову монету в обміні, чи платіжі державних данин, або наложених кар.

Велика різноманітність звірки і мисливської пташні, їхнього місця прожитку, часу розплоду, відмінність поживи, а навіть — можна сказати — навичок, норів зумовлює спосіб і теоретичний поділ способу полювань. Найважливіший: низьке, або низичне та високе, або гірське полювання.

Простий поділ на малу, низьку звірку і пташню, значно численнішу, яка виводиться й живе на низинах, у воді, на болотах. До неї вчисляються також і сарни, не зважаючи на їх величину та знамените м'ясиво, саме через їх численність та вигідне полювання на них. Вони користуються більшою увагою та піклуванням оленя, лося, ведмедя, рися, дика, передовсім у горах, отже також гірське полювання, відрізняється від першого саме його трудністю, коштовністю, більшою вартістю трофеїв — рогів, кливаків і шкір. Відмінністю цього відділу є те, що на низинах стріляється переважно шротом, а в горах кулею. Прийнято також стріляти на долах кулею і сарнюка, якщо на це дозволяють вимоги загальної безпеки. Рідкісна велика пти-

ця — готур, тетервах у Карпатах, дрохва на придніпрянських степах самозрозуміло належать до високого мисливства. Великі простори мокрого Полісся є також осідком великого звіра (лось) та птахів (готур). Готури, звані там глухарями, навіть більші від карпатських, численніші, легші до сполування.

Знаємо з нашого “Слова о полку Ігореві”, що вже в сірій давнині наші предки вміли собі допомогти у трудніших полюваннях: “Пуццаше соколов на стадо лебедей”. А ще давніше, з мистецьких джерел грецької, чи римської мітологій пригадуємо собі, що вживання до полювання собак сягає найдавніших часів мисливства. Тим можна пояснити велику різноманітність порід собак, вірних товаришів мисливця — від гінчаків, хортів, ямників, лягавців до останнього ляморця та пінча.

Ваблення сарніюка, слукви, качок приладами, що наслідують голоси даної дичини в часі гонитви, чи парування, або замаювання манекінами (качки) — це вже винаходи новіших часів.

Мисливський спорт, виконуваний організованою громадою втішається більшими успіхами та є доказом вищої культури. Ми мали в Галичині небагато дідичів (Тишовницькі в Довголуці, Луцькі — Михайло, Мирон і Володимир — у Янчині), що влаштовували в своїх лісах полювання для більшого числа запрошених гостей, а ті полювання залишали і їм і гостям наймиліші спомини прегарних переживань та в великій мірі причинялися до пожвавлення товариського життя.

При кінці 19 і на початку 20 століття мали ми багато наших славних мисливців, які, одначе, віддавалися цьому спортові одинцем. Такі пам'ятні прізвища як: о. Рєвакович, о. Рудницький, о. д-р Юрик, о. Карачек, о. Лаврецький, а зі світських: Юліян Шиманський, Генрих Глинянський, д-р Фелікс Сельський, інсп. Солтикевич, проф. Володимир Шухевич, д-р вет. Дорожинський — це прізвища мисливських корифеїв, що залишили нам багату традицію. На жаль не залишили друкованих споминів, хоч не один з них напевно мав їх написаних.

Вже в дев'ятдесятих роках минулого століття зродилися перші спроби організування гуртових полювань з участю самих українців. Ініціатором був проф. В. Шухевич, а головним тереном прегарні ліси львівської Митрополії, а пізніше Чину ОО. Студитів. З цих зачатків зродилася думка заснування українського мисливського товариства. Це було в роках 1922—23 у Львові. Почалися наради в справі правного оформлення, статуту і т. п. Врешті в 1924 р. українське мисливське товариство під назвою "Тур" побачило денне світло. Я став головою "Тура", Альфред Глинянський, урядовець нафтової спілки, ловчим, а проф. гімн. Володимир Білинський секретарем. Воно швидко розвивалося і незабаром мало тридцять членів.

"Тур" був першим статутовим українським мисливським товариством, коли не в цілій Україні, то напевно в Галичині. В тридцятих роках заснувалося мисливське товариство "Ватра" в Станиславові, якого головою став лікар д-р Кость Воевідка. Напевно з бігом літ були б заіснували наші мисливські товариства і в інших околицях Галичини, Волині, Полісся, чи Холмщини, себто в частинах України, що належала тоді до Польщі, але прийшла війна і все скінчилося.

"Тур" винаймав багато громадських ґрунтів на полювання, тримав мисливських сторожів, дбав за звірку та поборював чигунство. А чигунів було в нас чимало.

Мисливські товариства не тільки підсилюють товариське життя, але й дають імпульс до мистецької і наукової творчості, до пісні, малярства, різьби і літератури — з мисливською тематикою.

Які багаті в мисливські пісні деякі народи Європи. Здається найбагатші — німці, які мають ці пісні зібрані і видані в співаниках. Їх співають широкі кола громадянства — по хатах, по льокалях і в концертних залах.

А в нас?

Автор згадує в оповіданні "Як з книжки" пісню С. Воробкевича "Стрільцем бим бути рад". Невідома вона ширшому загалові. Так само невідомі і новіші мис-

ливські пісні, наведені в цьому оповіданні. Знаю, що деякі з них згармонізував композитор М. Фоменко, а хор "Думка" в Нью Йорку видав їх для свого внутрішнього вжитку на шапірографі. Треба було б позбирати всі пісні і видати в більшій кількості, щоб українські хори могли їх виконувати, а тим самим і популяризувати серед громадянства.

І образотворче мистецтво на мисливську тематику не багате. Крім ілюстрацій до оповідань, байок, чи поем ("Лис Микита" й ін.), картин, більших чи менших, олійних, акварель, чи рисунків у нас можна на пальцях почислити.

На кінець про літературу. Знаю два наукові твори про мисливство. В двадцятих роках вийшла накладом т-ва "Тур" у Львові невелика книжечка І. Крип'якевича "Мисливство в давній Україні", а в тридцятих роках появився в УССР більший науковий твір, Аверіна "Мисливство в Україні" (за точність назви не ручу). Твір солідно опрацьований, а крім цього має на кінці словник з двома тисячами мисливських термінів. На жаль, твору Аверіна вже, здається, в продажу нема. Українці з Америки, які їздили в Україну, не могли його дістати в книгарнях Києва чи Львова.

Крім тих двох книжкових творів появлялися і час від часу появляються в часописах статті на мисливські теми. В т. зв. красному письменстві творів з мисливською тематикою дуже мало. Оповідання в часописах, журналах, чи поодинокі в збірках, епізоди в повістях, але цілої збірки мисливських оповідань, чи цілої мисливської повісти я не знаю.

Може збірка Романа Купчинського "Мисливські оповідання" буде поштовхом для інших письменників до написання і видання цілих збірок і повістей на мисливські теми. Тоді хоч трохи заповниться прогалина в українському письменстві.

Теодор Рожанковський
кол. голова мисливського Товариства
"Тур" у Львові

З М І С Т

	Стор.
1. На степах	5
2. Чигун	63
3. Цап	85
4. Як з книжки	111
5. В бабине літо	139
6. Восьмеро на одного	151
7. Токи	161
8. Завіяні	177
9. Княжі лови	191
10. Кінцеве слово	204

